

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

BİZANS İMPARATORLUĞUNDA SOSYAL HAYAT
İÇERİSİNDE KADININ KONUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr Üyesi Sezgin GÜÇLÜAY

HAZIRLAYAN
Ülkü AKDEMİR

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

BİZANS İMPARATORLUĞUNDA SOSYAL HAYAT
İÇERİSİNDE KADININ KONUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sezgin GÜÇLÜAY

HAZIRLAYAN
Ülkü AKDEMİR

Jürimiz tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği/ oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Bizans İmparatorluğunda Sosyal Hayat İçerisinde Kadının Konumu****Ülkü AKDEMİR****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Ana Bilim Dalı****Genel Türk Tarihi Bilim Dalı****Elazığ-2018, Sayfa: XIII+184**

Bizans İmparatorluğu tarihin en büyük imparatorluklarından birisidir. İmparatorluk tarihi boyunca özellikle soylu kadınlar, ataerkil toplum yapısına karşın siyasetten sanata, sanattan kültüre, kültürden dini hayata kadar uzanan pek çok alanda faaliyet göstermişlerdir. Bizans İmparatorluğunda sosyal ve günlük hayatta kadınlar üzerinde kurulan baskıya rağmen kadınların farklı alanlara yönelmesinin önüne geçilememiştir.

Bizans toplumunda kadınlar cinsel kimliklerine bağlı olarak annelik ve doğurganlıkları ile ön plana çıkarılmıştır. Kadınları toplum içerisinde saygın konuma getiren bir diğer özellikleri ise dindarlıklarıdır. İmparatoriçeler, hanedan mensupları ve soylu kadınlar dahil olmak üzere bütün Bizans kadınlarının toplum tarafından benimsenmesinde etkili olan ana faktörler; dindarlıkları, hayırseverlikleri ve banilikleridir.

Araştırmamızda Eskiçağ ve Ortaçağ'da kadın, ilahi dinlerde kadın konular ele alındıktan sonra Bizans İmparatorluğunda kadınların sosyal yapı içindeki yerleri, günlük yaşamları, kadınlar tarafından yürütülen meslek grupları, dini hayatta kadınlar, sanat ve edebiyatta kadınlar gibi konular üzerinde durduktan sonra Bizans tarihinde ön plana çıkan imparatoriçeler ve soylu kadınların biyografilerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bizans İmparatorluğu, Sosyal Yapı, Kadın, İmparatoriçe

ABSTRACT

Master Thesis

The Position of Women in Social Life in the Byzantine Empire

Ülkü AKDEMİR

Firat University

The Institute of Social Sciences

The Department of History

The Art of General Turkish History

Elazığ - 2018, Pages: XIII+184

The Byzantine Empire is one of the greatest empires in history. Throughout the history of the empire, particularly noble women, despite their patriarchal society, they have been active in politics, art, sanatology, culture and culture. In the Byzantine Empire, despite the oppression on women in social and daily life, it has not been possible for women to turn to different fields.

In the Byzantine society, women were brought to the forefront with maternity and fertility depending on their sexual identity. Another characteristic that brings women into a respectable position in society is their religiosity. The main factors influencing the adoption of society by all Byzantine women, including empresses, dynasties and noble women; religiosity, benevolence, and subjugation.

In our study, after discussing women's issues in ancient and medieval religions and after discussing women's issues in the Byzantine Empire, we focused on topics such as the place of women in the social structure, daily life, professional groups conducted by women, women in religious life, women in art and literature, emperors and nobility of noble women.

Key Words: The Byzantine Empire, Social Structure, Women, Empress

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖN SÖZ	VI
KISALTMALAR.....	VIII
KONU VE KAYNAKLAR	IX
GİRİŞ	1
I. Bizans İmparatorluğu Tarihi	6
I.I. Bizans İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Gelişme Dönemleri.....	9
I.II. Bizans İmparatorluğu’nun Gerileme ve Çöküş Dönemleri	23
II. Tarihsel Süreç İçerisinde Semavi ve Batini Dinlerde Kadın	31
II.I. Yahudilik’te Kadın Algısı ve Kadın Kimliği.....	33
II.II. Hristiyanlık ’da Kadın Algısı ve Kadın Kimliği.....	35
III. Eskiçağ ve Ortaçağ Toplumlarda Kadın	42
III.II. Ortaçağ Avrupası’nda Kadın	50
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. BİZANS İMPARATORLUĞU’NDA SİYASİ YAPI İÇERİSİNDE BİZANS KADINI.....	52
1.1. Bizans İmparatorluğu’nda Devlet Yönetimi ve Askeri Yapıda Kadın	52
1.2. Bizans Yönetiminde Kadınlar ve Kadınlara Verilen Unvanlar	53
1.2.1. Augusta Unvanı.....	54
1.2.2. Basilissa Unvanı	56
1.2.3. Despoina Unvanı.....	56
İKİNCİ BÖLÜM	
2. BİZANS İMPARATORLUĞU’NDA SOSYAL YAPI İÇERİSİNDE BİZANS KADINI.....	58
2.1. Bizans İmparatorluğu’nda Aile, Evlilik ve Kadın	58
2.1.1. Bizanslı Toplumunda Anne Olarak Kadın	61
2.1.2. Bizans Toplumunda Eş Olarak Kadın	62
2.1.3. Bizans Toplumunda Kız Kardeş veya Kız Evlat Olarak Kadın	63
2.2. Bizans Hukukunda Kadınlar ve Miras Hukuku	63
2.3. Bizans’ta Sosyo-Kültürel Yaşam ve Kadın	66
2.3.1. Bizans’ta Dini Açıdan Kadın ve Kadın Din Görevlileri	70

2.3.2. Bizans Kadınlarının Giyim-Kuşamı	74
2.3.3. Bizans Kadınlarının Fiziksel Özellikleri.....	76
2.3.4. Bizanslı Kadın Yazarlar ve Bizanslı Kadın Sanatçılar.....	78
2.3.5. Bizans Sanatında Kadın İmgesi	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİZANS İMPARATORLUĞUNDA ÖNEMLİ KADIN ŞAHSİYETLER.....	91
3.1. Dindarlığı İle Ön Plana Çıkan Bizans Kadınları	91
3.2. Flavia Iulia (Azize) Helena.....	92
3.3. Aelia Eudoxia.....	93
3.4. Pulcheria	94
3.5. Azize Theodora	96
3.6. Siyasette Ön Plana Çıkan Bizans Kadınları.....	97
3.6.1. Aelia Flacilla	98
3.6.2. Galla Placidia.....	98
3.6.3. Theodora	99
3.6.4. Zoe Karbonopsina.....	102
3.6.5. Theofano	104
3.6.6. Eirene Asanina Kantakuzena	106
3.6.7. Savoia'lı Anna.....	107
3.7. Bizans'ta Ön Plana Çıkan Entelektüel ve Sanatçı Kadınlar	109
3.7.1. Athenais Aelia Eudokia.....	109
3.7.2. Anicia Iuliana	111
3.7.3. Rahibe Kassia	112
3.7.4. Anna Komnena	114
3.7.5. Theodora Palaiologina	116
3.7.6. Eirene Eulogia Humnaina Palaiologina	116
3.7.7. Anna Notaras Palaiologina.....	118
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	124
EKLER	130
Ek 1. Orijinallik Raporu.....	130
Ek 2. Bizans İmparatorları ve İmparatoriçeleri Kronolojik Listesi	131
Ek 3. Resimler.....	135
SÖZLÜK.....	178
ÖZ GEÇMİŞ	184

ÖN SÖZ

Dünya tarihinin en geniş alana yayılan ve en uzun ömürlü devletlerinden birisi olan Bizans İmparatorluğu'dur. Bizans İmparatorluğu siyasi tarihi yanı sıra kültür ve medeniyet tarihiyle de dünya kültür mirasına önemli katkıları olmuştur. Bu alandaki katkılardan bir tanesi Kavimler Göçü ile yeniden şekillenen Avrupa coğrafyasında, kadın kimliğinin yeniden inşa edilmesidir. Kavimler göçü sonrasında değişik etnik unsurlara mensup Barbar kavimlerinin istila ettiği Avrupa coğrafyasında kadınlar ve kadın kimliği ikinci plana atılmıştır.

Roma İmparatorluğu'nun, Kavimler Göçünden yaklaşık bir asır sonra yıkılmasıyla Bizans İmparatorluğu Avrupa ve Asya kıtalarında en önemli güç haline gelmiştir. Avrupa'dan Asya'ya, Asya'dan Afrika'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılması nedeniyle pek çok farklı etnik unsurdan, pek çok farklı din ve inançtan insanları hâkimiyeti altında tutmayı başara bilmiştir. Bu faktörler Bizans İmparatorluğunda kadınlar ve kadınların sosyal statülerini etkileyip bölgeler arasında farklılık gösterse de genel olarak Bizans İmparatorluğunda kadınlar, şehirli ve kırsal alanlar yaşayanlar, köleler ve hürler olarak ele alınabilir.

Biz önsöz, giriş, üç bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşan araştırmamızda, siyasi ve medeni açıdan tarihin en önemli devletlerinden biri olan Bizans İmparatorluğu'nda kadının sosyal ve siyasi hayattaki konumu üzerine araştırmalar yaparak bu alandaki eksikliği doldurmayı hedefledik. Bu kapsamda başta Bizans'ın siyasi ve sosyal tarihi olmak üzere, Bizans toplumunda kadın algısı, siyasi, sosyal, ekonomik yapı üzerindeki etkisine dair bilgiler verdik.

Bizans tarihi boyunca imparatorluk yönetiminde etkili olan hanedanlar üzerinde durulduğu gibi farklı hanedanlar döneminde ön plana çıkan kadınlar üzerinde de durulmuş, tarihsel süreç içerisinde Bizans kadınının yaşadığı değişim, sosyal yapı içerisinde kadınlardan beklenen görev ve ödevler, imparatorluğun kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süreç içerisinde imparatorlukta kadın imgesi ve kadın algısı üzerinde durulmuştur.

Ülkemizde Ortaçağ Tarihi, Roma Tarihi ve Bizans Tarihi üzerine yazılan pek çok akademik eserden yararlandık. Özellikle Avrupalı müellifler tarafından yazılan eserler başta olmak üzere pek çok makale, tez, tetkik eserlerden oluşan kaynaklardan yararlandık. Bunları yaparken doğruluğu ispatlanmamış, tahlil ve tenkiti yapılmamış

bilgilere yer vermek yerine tarih biliminin metodolojisine, ilkelerine ve bilimsel akademik kurallara uygun bilgiler vermeye özen gösterdik. Bu açılardan değerlendirildiğine konu dâhilinde bütün Türkçe eserlerin tarama, tasnif, tahlil, tenkit ve terkibi yapılmış olup hali hazırdaki kaynakların yetersizliği durumunda İngilizce ve değişik Avrupa dillerinden yapılan çevirilere başvurduk.

Detaylı bir araştırma sonrasında ortaya çıkan bu tezin şekillenmesi sürecinde baştan sonuna kadar benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Sezgin GÜÇLÜAY'a ve çalışmam boyunca beni maddi-manevi olarak destekleyen eşim Alp Giray AKDEMİR'e, kardeşim Gamze BENGİN'e ve diğer aile fertlerime teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

ELAZIĞ-2018

Ülkü BENGİN AKDEMİR

KISALTMALAR

C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
H.	: Hicri
M.	: Miladi
M.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
No	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Vol.	: Volume

KONU VE KAYNAKLAR

Araştırmamızın konusu “*Bizans İmparatorluğunda Sosyal Yapı İçerisinde Kadının Konumu Ve Bizans Tarihinde Ünlü Kadınlar*” dır. Bundan dolayı siyasi tarihe de değinerek, Roma İmparatorluğu’nun M. 395 yılında ikiye ayrılmasından sonraki süreçten başlayarak, Bizans İmparatorluğu’nun yıkıldığı 1453 yılına kadar uzanmaktadır. Araştırmamızda, Bizans toplumunda kadının konumu, günlük yaşam içerisindeki faaliyetleri, sosyo-kültürel açıdan kadın, ilahi dinlerde ve Ortaçağ Avrupası’nda kadın, hanedan evlilikleri, saray teşkilatı içerisinde kadının yeri, Bizans tarihine damgasını vuran kadınlar, imparatoriçelerin hayatları, eserleri hakkında bilgi verilecektir.

Araştırmamızdaki en temel sıkıntı Türkçe kaynağın yetersiz olması ve ülkemizde Bizans araştırmalarıyla ilgili çalışmaların azlığıdır. Oysa Avrupa’da tarih araştırmalarında en önemli dallardan birisini Bizans tarihi oluşturmaktadır. Bu nedenle Bizantoloji, Avrupa’da tarih araştırmalarında son derece önemli bir alandır.

Bu alana yönelik olarak tarihte Bizans İmparatorluğu adında bir devletin olup olmadığı en önemli sorular arasındadır. Bizans ismini kullanan ilk kişi XVI. yüzyılda Alman hümanist Hieronymus Wolf (1516-1580) dur. Hieronymus Wolf, Bizans ifadesini Doğu Roma’yı ifade etmek için kullanmıştır. Bu kelimenin kullanımının yaygınlaşması ile Doğu Roma İmparatorluğu “*Bizans İmparatorluğu*” olarak anılmaya başlanmıştır.

Avrupa’da Bizans tarihi ile ilgili araştırmalar XVII. Yüzyıl başlarında Fransız Kralı XVI. Louis desteğiyle daha da gelişmiş, 1892 yılında Almanya’nın Münih şehrinde bir Bizans Araştırma Enstitüsü kurulmuştur. XX. yüzyıla gelindiğinde Avrupa’da Bizans tarihi ve kültürüne ilgi daha da artmış Rusya, Balkan ülkeleri ve Avrupa’daki üniversitelerde Bizans tarihi, sanatı, dili her yönden incelenmeye başlanmıştır. Bizans tarihi araştırmaları ve Şarkiyatçılık araştırmaları Avrupa’da aynı dönemde hız kazanmış ve Bizantoloji alanı bu şekilde doğmuştur.

Washington’da bulunan Dumbarton Oaks, 1930’lardan, özellikle 1940 yılından itibaren dünyada Bizans araştırmalarının en kapsamlı yapıldığı merkez haline gelmişti. Aynı dönemde bir başka Amerikalı Bizantolog Thomas Whittemore, Bizans’a ait anıt ve eserleri korumak amacıyla Amerika Bizans Enstitüsü’nü kurmuştur. Bugün Fransa’da Bizans’la ilgili yüzü aşkın dernek, vakıf ve kurum bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti döneminde Bizans tarihi ile ilgili araştırmalar son derece azdır. Osmanlı'nın son dönem tarihçilerinden Ahmet Altınay, Bizans tarihi üzerine araştırmalar yapmıştır. Bizans tarihi araştırmalarına yönelik ilk kapsamlı çalışmalar 1950 yılı sonrasında başlamıştır. Bu kapsamda ilk olarak 1955 yılında İstanbul'da Bizans tarihi ile ilgili bir konferans yapılmıştır. Ülkemiz, eski Bizans coğrafyasının olduğu bölge üzerinde kurulmuş olması ve Bizans tarihi, kültürüne yönelik en fazlası eser barındıran ülke olmasına rağmen Bizans tarihi ile ilgili çalışmalara gereken ilgi gösterilmemiştir. Bizans tarihi çalışmaları Türk üniversitelerinde anabilim dalı olarak bağımsız bir akademik disiplin olarak varlık gösterememiştir.

Yakın tarihe kadar ülkemizde Bizans tarihine yönelik dersler verilmemekteydi. Günümüzde dahi Bizans tarihine yönelik derslerin sayısı oldukça az olup, belirli üniversiteler tarafından okutulmaktadır. Bizans tarihinin ülkemiz üniversitelerinde okutulmaya başlaması Prof. Dr. Nevra Necipoğlu sayesinde olmuştur. Prof. Dr. Nevra Necipoğlu'nun 1990 – 1991 yıllarında Amerika'dan dönüp Boğaziçi Üniversitesi'nde göreve başlamasıyla, bu üniversitedeki tarih derslerine ilk defa Bizans tarihi alınmış, ancak o da Bizans'ın geç dönem sosyal ve ekonomik tarihiyle XII ve "*Bizans – Osmanlı İtalyan İlişkileri*" ile sınırlı kalmıştır. Bizans tarihi çalışmalarına ilginin artması amacıyla İstanbul Üniversitesinde Prof. Dr. Işın Demirkent, Ankara Üniversitesinde ise Prof. Dr. Şerif Baştav önemli çalışmalar yürütmüştür.

Ülkemizde son yıllarda Bizans tarihi üzerine yapılan akademik çalışmaların sayısında önemli oranda artış yaşanmış olsa da hala Bizans tarihi araştırmalarına yönelik doğrudan kurulmuş bir enstitü yoktur. Bununla birlikte yine Prof. Dr. Nevra Necipoğlu öncülüğünde 2015 yılında Boğaziçi Üniversitesinde kurulan "*Bizans Çalışmaları Araştırma Merkezi*", ülkemizde Bizans araştırmalarına öncülük eden, destek veren ilk ve tek araştırma merkezidir. Bizans araştırmaları ile ilgili Türkçe yayınların ne kadar az olduğu, var olan yayınlarında pek çoğunun çeviri olduğu göz önüne alındığında Bizans araştırmalarına daha önem verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

Bizans İmparatorluğu tarihin en uzun soluklu imparatorluğudur. Siyasi, idari, askeri ve sosyo-kültürel açıdan son derece önemli bir devlet olan Bizans İmparatorluğu aynı zamanda Batı medeniyetinin şekillenmesinde büyük etkiye sahiptir. Bizans medeniyeti, Roma, Antik Yunan ve Hristiyanlık ile şekillenmiştir. Bundan dolayı Avrupa’da Bizans tarihi ile ilgili pek çok bilimsel araştırma yapılmıştır.

Ülkemizde ise Bizans tarihi araştırmaları ne yazık ki istenilen düzeyde değildir, çeviri eserler, makaleler ve konuyla ilgili yapılan birkaç araştırma dışında Türkçe kaynak sayısı oldukça azdır. Bizans tarihi üzerine yapılacak araştırmalar açısından en önemli kaynakları, o dönemde yazılan kronikler, vakayinameler, seyahatnameler ve hatıratlar teşkil etmektedir. Bununla birlikte Bizans İmparatorluğu ile mücadele eden toplulukların Fars, Arap, Frank, Slav, Macar, Bulgar kaynaklarında da Bizans ile ilgili bilgi ve belgeler mevcuttur. Çeşitli nedenlerden dolayı kaleme alınan yazılar, sefaretnameler, mektup ve nutuklar Bizans tarihi araştırmalarında kaynak olarak kullanılabilecek eserler arasındadır.

Bizans tarihine yönelik olarak kullanılan kaynaklar arasında mühür, sikke, harita, gravür ve o dönemde yapılan mimari eserlerin kitabe, plan ve bilgileri ile arkeolojik malzemelerde vardır. Bizans toplum yapısı, saray hayatı, sosyo-kültürel hayata dair gayri resmi kayıtlarda bu alan üzerine yapılacak çalışmalara öncülük eden kaynaklar arasındadır.

Konumuz ile ilgili kaynaklara gelecek olursak, konumuzun asli kaynakları o dönemde yazılan tarih kitapları ve vakayinamelerdir. Bu kapsamda ön plana çıkan ilk eser Prokopius tarafından yazılan ve Türkçe’ye “*Bizans’ın Gizli Tarihi*” olarak çevrilen eserdir. Prokopius, 527 yılında Komutan Belisarios’un özel yazmanı ve hukuk danışmanı olmuş, İran, Afrika ve İtalya’daki seferlere katılarak buralarda yapılan savaşları yakından izlemiştir.

Herodotos ve Thukidides’den etkilenen Prokopios, yazdığı resmi tarihlerde onların yöntemlerini izlemesi açısından önemli bir tarihçidir. Bunun dışında Bizans imparatoriçesi Anna Komnenos tarafından yazılan Bilge Umar tarafından Türkçe’ye çevrilen *Aleksiad* adlı eser ile Niketas Khoniates tarafından yazılan Fikret Işıltan tarafından Türkçe’ye çevrilen *Historia* adlı eser vardır.

Bizans’ın siyasi ve sosyal tarihine yönelik araştırma yapılırken Avrupa’da ve Dünya’da önemli Bizantologlar arasında kabul edilen, Timothy E. Gregory, Cyril

Mango, Judith Herrin, Jean-Claude Cheynet, Paul Lemerle, Georg Ostrogorsky, Cecile Morrisson, John Jullius Norwich gibi önemli isimlerin eserlerinden istifade edilmesine özen gösterilmiştir. Bunların dışında ülkemizde Bizans tarihi araştırmalarının öncü isimlerin Radi Dikici, Şerif Baştav, Fikret Işıltan, Işın Demirkent, Melek Delibaşı, Bilge Umar, Nevra Necipoğlu'nun eserlerinden de istifade edilmeye çalışılmıştır.

Bizans sosyo-kültürel hayatı ve Bizans kadınları üzerine çalışmalar yapan tarihçiler ve eserleri arasında Donald M. Nicol tarafından yazılan Özden Arıkan tarafından Türkçe'ye çevrilen 2001 yılında Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından basılan *"Bizans'ın Soylu Kadınları/On Portre 1250-1500"* adlı eseri vardır. Bu eser Bizans'ın son iki asrında yer edinmiş, hanedan kadınları ve soylu kadınlar arasında ön plana çıkan on önemli kadının hayatları hakkında bilgi vermektedir.

Bizans kadınları üzerine yazılan bir diğer eser Barbara Hill tarafından yazılan Elif Gökteke Tut tarafından Türkçe'ye çevrilen 2003 yılında Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından basılan *"Bizans İmparatorluk Kadınları (1025-1204): İktidar, Himaye Ve İdeoloji"* adlı eserdir. Bu eserde Komnenos hanedanı döneminde ön plana çıkan kadınların hayatı anlatılmaktadır. Bu kapsamda hanedan mensubu kadınların sosyo-kültürel faaliyetleri, hanedan evlilikleri, imparatoriçe ve hanedan kadınlarının saraydaki yaşantıları hakkında bilgi verilmekte, Komnenos hanedanı üzerinden genel değerlendirmeler yapılmaktadır.

Bu iki eser belirli dönemleri kapsarken Corolyn L. Conner tarafından yazılan eser bütün Bizans tarihini kapsamakta ve ön plana çıkan kadınların faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Bu eserde kadınların sosyal yapı içerisindeki yeri, Bizans sarayında kadınlar, soylu kadınların günlük faaliyetleri, manastırda hayat, manastırda yaşayan kadınların görevleri ve günlük yaşamları hakkında bilgi verilmektedir. Corolyn L. Conner tarafından yazılan *"Bizans'ın Kadınları"* adlı eser Barış Cezar tarafından Türkçe'ye çevrilmiş olup 2011 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından basılmıştır.

Ülkemizde Bizans kadınları üzerine yapılan çalışmalar oldukça azdır. Var olan çalışmalarda daha ziyade soylu kadınlar ve hanedan kadınları üzerine yoğunlaştırılmıştır. Osmanlı'da ve Türkiye'de popüler tarihçiliğin öncü isimlerinden Ahmet Refik Altınay tarafından yazılan *"Bizans İmparatoriçeleri"* adlı eserinde Bizans İmparatorluğunda Theodora, Zoe, İrini, Anna Komnenos gibi imparatoriçelerin hakkında bilgiler vermektedir. Bu bilgilerden bir kısmı günümüzde de kabul edilen akademik tarih anlayışına uygun bilgilerken bir kısmı ise rivayet ve menkıbelere

dayanan doğruluğu ispata muhtaç bilgilerdir.

Ülkemizde Bizans kadınları üzerine yapılan çalışmalar arasında Nazan Öztürk tarafından yazılan E Yayınları tarafından 2016 yılında “*Bizans’ın Asil Kadınları*”, Derman Bayladı tarafından yazılan 2017 yılında B Yayınları tarafından basılan “*Bizanslı Üç İmparatoriçe Theodora, İrini- Zoe*” gibi çalışmalarda mevcuttur. Ayrıca farklı romancılar tarafından konuyla ilgili yazılan romanlarda vardır. Fakat bilimsel gerçeklikten uzak olması ve tarih biliminin usul-ilkelerine aykırı olması nedeniyle bu çalışmalardan istifade edilmemiştir.

Osmanlı’da ve Türkiye’de popüler tarihçiliğin öncü isimlerinden Ahmet Refik Altınay tarafından yazılan “*Bizans İmparatoriçeleri*”, Nazan Öztürk tarafından yazılan E Yayınları tarafından 2016 yılında “*Bizans’ın Asil Kadınları*”, Derman Bayladı tarafından yazılan 2017 yılında B Yayınları tarafından basılan “*Bizanslı Üç İmparatoriçe Theodora, İrini- Zoe*” gibi çalışmalarda mevcuttur. Ayrıca farklı romancılar tarafından konuyla ilgili yazılan romanlarda vardır. Fakat bilimsel gerçeklikten uzak olması ve tarih biliminin usul-ilkelerine aykırı olması nedeniyle bu çalışmalardan istifade edilmemiştir.

GİRİŞ

İnsanoğlu tarih öncesi dönemden bugüne kadar geçen süreç içerisinde pek çok evrim geçirmiştir. Tarih öncesi dönemde yaşam koşulları nedeniyle herşeyi paylaşan kadın ve erkek arasında belirgin bir farklılık yoktur. Daha sonraki dönemlerde şehirlerin kurulması, devletlerin ortaya çıkışına paralel olarak erkek egemen, ataerkil anlayış önem kazanmış, erkek ve kadın arasında büyük bir uçurum oluşmuştur.

İlkçağdan günümüze erkeğin otoriter ve fiziksel özellikleri nedeniyle günlük hayatta ve sosyal hayatta aktif olması, askeri, idari, iktisadi konularda erkeğin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Kadın ve erkek farklılığı bu dönemde anlaşılmış, bir süre sonra birbirlerinin üzerinde egemenlik kurmaya çalışan iki farklı kutup haline gelmişlerdir. Cinsiyetler arasında yaşanan egemenlik mücadelesinde bazı dönemlerde erkekler bazı dönemlerde ise kadınlar galip gelmişlerdir. Fiziksel olarak erkeğin daha güçlü olması nedeniyle erkek, kadını egemenliği altına almış ve kadın üzerinde baskı kurmuştur. Bu baskı sürecinde tarihin en büyük sorunlarından birisi olan cinsiyet eşitsizliğini doğurmuştur.

Cinsiyet eşitsizliğini besleyen en önemli nedenlerden birisi tek tanrılı dinlerde kadının, erkeğin egemenliğine bırakılmasıdır. Bu durum kadının faaliyet alanlarını daralttığı gibi erkek günahlarının sorumlusu olarak da kadın görülmüştür. Bütün bunlara rağmen tarih öncesi dönemden bugüne kadar uzanan süreçte kadın, toplumsal değişim ve dönüşümünde dolaylı ya da dolaysız şekillerde rol oynamıştır. Bizans İmparatorluğu da dahil olmak üzere kadın, kimi zaman tapınılan, kimi zaman korkulan, kimi zamanda küçümsenerek önemsizleştirilmeye çalışılan bir varlıktır.¹

Tarihsel süreç içerisinde kadın bazı toplumlarda özgürlük, bolluk, bereket gibi anlamları temsil ederken bazılarında ise ezoterik mesajların iletildiği bir sembol olarak görülmüştür. Bu durum bizlere Eskiçağ ve İlkçağ toplumlarında kadının kutsandığını göstermektedir. Din başta olmak üzere kültürel ve geleneksel yaklaşımlar devamlı olarak kadına yüklediği anlamların devamlı olarak değişmesi, kadının sadece bir cinsel obje olmadığını aynı zamanda toplumsal bir olgu olduğunu göstermesi açısından önemlidir.²

¹ Sedef Kapanoğlu, *Çin'de Kadın İmgesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 5.

² Sıddık Ağçoban, “*Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar*”, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 2, Sayı:1, 2016, Ankara, s. 14.

Erkek egemen tutum, kadınlara dair negatif bir anlayışın oluşmasına ve bu anlayışın bir gelenek halini alarak nesilden nesile aktarılmasına neden olmuştur. Bizans da dahil olmak üzere İlkçağ ve Ortaçağ uygarlıklarında kadınları anlatan kaynakların az olması ve bu alanda yapılan çalışmaların yetersiz kalması nedeniyle Bizans'ta kadınların toplumsal yapı içerisindeki yerleri ve konumları tartışmalı hale gelmiştir. Bununla birlikte kadın olgusu değerlendirilirken toplumsal süreçler dikkate alınmalıdır. Örneğin; Roma'da kadına dair yaklaşımlar ve değerlendirmeler, Hristiyanlık öncesi ve sonrasında farklılık göstermektedir.

Çin toplumunda kadının insan sayılmadığı, bu nedenle isim verilmediği, Eski Hindistan'da kadının felaketin habercisi sayıldığı, Roma ve İran imparatorluklarında kadınların insan olup olmadığı tartışmaları göz önüne alındığında Bizans İmparatorluğunda kadınların sosyo-kültürel ve hukuki açıdan hakları diğer toplumlarla karşılaştırılamayacak kadar fazladır. Bizans İmparatorluğunda kadınların en önemli ödevlerinden birisi dini faaliyetlere katılmaktır. Yahudilikte ise kadınların dini faaliyetlere katılmalarına bile müsaade edilmemiştir.

Bizans'ta ataerkil anlayışın benimsenerek, kadının erkeğin himayesine bırakılmasında Hristiyanlığın da etkisi olmuştur. Eski Hristiyan metinlerinde erkeğin, kadınlara tercih edildiğini bildiren ifadeler vardır. Pavlus'a göre erkek, kadın için değil kadın, erkek için yaratılmıştır. Bu nedenle kadınlar tanrıya bağlı oldukları kadar kocalarına bağlı olmalıdır.³

Bizans İmparatorluğu'nun ilk dönemlerde kadının sosyal hayat ve sosyal yapı içerisindeki yerini belirleyen en önemli faktör paganizmdir. I. Konstantinos döneminden itibaren imparatorluk sınırları içerisinde Hristiyanlık imparatorluk sınırları içerisinde hızla yayılırken, pagan kültürü de aynı hızla değer kaybetmeye başlamıştır. Paganizmin tekrar canlandırılması amacıyla imparator Julianus, pagan inancına ait değer ve ritüelleri Hristiyanlığa uyarlamıştır. Nitekim bu dönemde paganizm içerisindeki rahiplik müessesesini Hristiyan kilisesindeki hiyerarşi prensibine göre düzenlemiş, pagan ibadet mekanlarının içlerini Hristiyan mabedlerine benzer bir şekilde düzenlemiştir.⁴ Bu dönem sosyo-kültürel açıdan Hristiyanlık ve pagan kültürünün iç içe girdiği, birbirinden etkilendiği bir dönemdir.

³ Ağçoban, s. 16.

⁴ Alexander A. Vasilev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çeviren: Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 90-91.

Bizans İmparatorluğu da tarihteki pek çok devlet gibi sosyal hayatın merkezine dini almış, sosyal hayat dini kurallara göre şekillenmiştir. I. Theodosius döneminden itibaren Hristiyanlık Bizans İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmiştir. Hristiyanlığın etkisiyle Bizans İmparatorluğunda muhafazakâr gelenek daha da yaygınlaşmış, toplum muhafazakâr kalıplara bürünmüştür.

Bizans toplumunda dini ve siyasi otoriteyi tanımak son derece önemlidir. Bu nedenle Bizans tarihi boyunca siyasi ve dini otoriteye boyun eğmeyen pek çok kadına iftira atılmıştır. Bunlardan birisi de Bizans'ın ve Ortaçağ'ın en önemli kadın felsefecileri arasında yer alan Hypatia'dır.⁵ Hypatia, Bizans İmparatoru I. Theodosius zamanında yaşamıştır.

İmparator I. Theodosius, paganizme dair bütün inanç, sembol ve ayinleri yasaklamıştır. Hypatia, yeni dinin, düşünce ve araştırma ortamına getirdiği baskıyı görerek yaşamış ve böyle bir ortamda vaftiz olmayı reddederek Hristiyanlığın öğretilerini kabul etmeyi reddetmiştir. Bunun üzerine Hypatia büyücülük ve fahişelik ile suçlanmış ve paramparça edilerek öldürülmüş, diğer kadınlara ibret olması için cesedinin her bir parçası İskenderiye sokaklarında dolaştırılmıştır.⁶

Siyasi ve dini alanda uygulanan baskı ile ataerkil toplum anlayışının bütünleşmesinin bir sonucu olarak kadınlar sindirilmiş ve sisteme boyun eğmek zorunda bırakılmıştır. Bizanslı kadınların dine yönelmesinin bir nedeni de budur.

Bizans'ta kadınların sosyal hakları ve kadınlara yönelik hukuki haklar, dini esaslara uygun olarak düzenlenmiştir. Ayrıca bu hakların düzenlenmesinde geleneksel hukukun, Antik Yunan ve Roma medeniyetinin de etkisi vardır. Bizans toplumunda kadının aslı görevi aile kurmak ve ailesini korumaktır. Bununla birlikte Orta Bizans dönemi boyunca kadınlar ailelerinde oldukları gibi kamusal alanda da belirleyici rol oynamışlardır. Bu dönemde Kadınların kamusal alanda özellikle kilise ve manastırdaki faaliyetleri ile ön plana çıkmaları dikkat çekmektedir. Bizans'ta zengin-fakir, okur-yazar olan olmayan bütün kadınlar manastır ve kiliselerde görev üstlenebilmektedir. İsimleri bilinmeyen bu rahibelerin, manastırda resmi görevleri arasında dini görevlerin yanında manastırı temizlemek, yanmış mumları kaldırmak ve kapılara bekçilik yapmak gibi görevleri vardır.⁷

⁵ Vasiliev, s. 149.

⁶ Rukiye Akkaya Kia, "Atina'daki Demokrasiden Ortaçağ'a Kadının Dünyası Ve Kadın Filozoflar", İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 73, Sayı: 1, İstanbul, 2015, s.13.

⁷ Derman Gülmez, *Ortaçağ'da Kadın Örgütleri Anadolu ve Avrupa Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Bizanslı kadınlar zorunluluk ya da baskı ile değil gönüllü bir şekilde manastıra kapanmıştır. Kadınlar daha ziyade cinayet ve zinadan hüküm giymekteydiler. Erkek egemen anlayış tarafından kadınlar üzerinde baskı kurulmasına rağmen kadınlar kısıtlayıcı giyim yasalarına tabi değildirler.⁸

Soylu kadınların en başta da imparatoriçelerin kamusal alandaki hakları diğer kadınlara göre daha fazlaydı. Statü ve konum açısından en üst basamakta yer alan imparatoriçeler, eşleriyle birlikte törenlere, festival ve kutlamalara katılmaktaydılar. İmparatoriçe aynı zamanda hanedanın doğal bir üyesiydi. Orta Bizans döneminde sarayda imparatoriçenin kalması için özel bir bölüm yapılmıştır. Bu bölüm adını zemininin ve duvarlarının dekorasyonunda kullanılan renkli mermer ve kumaşlarından alan *Eflatun Odası*'dır. Bu oda aynı zamanda imparator ve imparatoriçenin ortak kullanım alanıdır. İmparatorun çocukları bu oda da dünyaya geldikleri için "*porfirogenitos*", "*eflatunlar içinde doğan*" unvanını almaktaydılar. Zamanla bu odada doğmuş olan çocuk ya da çocukların tahtın gerçek varisi olduğu düşünölmeye başlanmıştır.⁹

Bizans'a dair günümüze ulaşan belgelerde kadınlar terzilik ve dokumacılık başta olmak üzere perakende ticaret, ortaklaşa maden işletmeciliği, gıda üretimi ve satışı gibi alanlarda faaliyet göstermektedir.¹⁰ Ayrıca bazı dönemlerde edebiyat ve sanatta da ön plana çıkan kadınlar olmuştur.

Bizans İmparatorluğunda soylu ve zengin kadınlar diğer kadınlara göre ayrıcalıklı konumdadır. Soylu kadınlar ekonomik özgürlüklerini ellerinde tuttıkları gibi kamusal alanda da daha özgür hareket edebilmekteydiler. Hatta soylu bir Bizans kadını ile evlenen bir yabancı devlet görevin getirilmekteydi.¹¹

Bizans İmparatorluğunda soylu ve hanedan mensubu bazı kadınlar siyasette etken rol oynamayı başarmışlardır. Bizans tarihi boyunca her türlü entrikaya rağmen, erkek egemen anlayışa karşı çıkıp, kendi benliklerini koruyarak, tarihte iz bırakmayı başaran kadınlar vardır. Bunun en güzel örneği çalkantılı ve taht oyunlarının olduğu bir dönemde tek başına Bizans yönetimini ele geçiren iki kız kardeş Zoe ve Theodora'dır.

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 41-42.

⁸ Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları/İktidar, Himaye Ve İdeoloji*, Çeviren: Elif Gökteke Tut, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 17.

⁹ M. Murat Baskıcı, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara, 2016, s. 109.

¹⁰ Hill, s. 17.

¹¹ Baskıcı, s. 179.

İmparatoriçe Zoe hayatı boyunca üç evlilik yapmış ve her üç eşinide imparatorluk tahtına oturtmayı başarmıştır.¹² Son eşinin ölümünün ardından Zoe bir süre kardeşi Theodora ile birlikte imparatorluğu yönetmiştir. Zoe'nin 1050 yılında ölmesinin ardından bu tarihten itibaren kardeşi Theodora tek başına tahtta kalmıştır. İmparatoriçe Theodora, siyasi gücünü göstermek amacıyla hiç evlenmemiştir. Theodora iktidarını korumak ve entrikaları önlemek amacıyla yanında kadın yönetici bulundurmamış, hadım edilmiş danışmanlarla çalışmıştır.¹³ İmparatorluk tarihi boyunca sosyo-kültürel yapı, siyaset ve iktidarda etkin olarak yer alan pek çok kadın olmuştur. Özellikle X ve XV. yüzyıllarda yönetimde bulunan Makedonya, Komnenos ve Palaiolog hanedanları döneminde siyaset, kültür ve sosyal hayat içerisinde ön plana çıkan pek çok kadın vardır. İmparatorluğun kurulduğu dönemden yıkıldığı döneme kadar geçen süreç içerisinde kadınlar özellikle dini hayatta etken rol oynamışlardır. Bizans toplumunda egemen olan düşünce yapısına göre ideal kadına atfedilen birçok rol vardır. Saray kadınları, soylular hatta sıradan halkda dahil olmak üzere ideal Bizans kadınının taşıması gereken vasıflar; annelik, dindarlık ve hayırseverlik, alçak gönüllülük, yumuşak başlılık, merhamet ve erdemdir.¹⁴

XI ve XV. yüzyıllarda Bizans kadınları sosyal yapı içerisindeki yerleri anne ve eş olmaktan öteye giderek toplumun ve imparatorluğun kamusal alanında daha etkili rol üstlenmeye başlamışlardır. Bununla birlikte erkek egemen Bizans ideolojisi açısından kadınların mütevazî ve kendilerine yakışır davranışlar sergilemeleri beklenmektedir. Bu nedenle kadının sosyal yapı içerisinde daha belirgin bir şekilde yer aldığı bu dönemde bile Bizans toplumunda kadınların yanlarında kimse olmadan sokağa çıkmaları yakışksız bir eylem olarak kabul edilmektedir. Kadının artan toplumsal değeri gereği bu kadınlar artık evlerde yalnızca kendilerine ayrılan bölümlerde oturmuyor daha serbest hareket imkânı bularak, fikirlerini beyan etmekten çekinmiyorlardı.¹⁵

Sosyal konum gereği soylu kadınlar ve diğer kadınları ayıran en temel özelliklerden birisi soylu kadınların aileden gelen servetleri ve mülkleridir. Bu nedenle soylu kadınlar, ekonomik özgürlüklerini elde etmiş, gerek sosyal gerekse bazı siyasi organizasyonların finansmanını sağlamışlardır. Buna verilebilecek en açık örneklerden birisi Theodora Kantakuzenos'un oğlunu imparator yapmak için verilen mücadelede

¹² Vasiliev, s. 404.

¹³ Hill, s. 59.

¹⁴ Hill, s. 79-81.

¹⁵ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Soylu Kadınları/On Portre 1250-1500*, Çeviren: Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 4.

oğlunu ve destekçilerini finanse etmesidir.¹⁶

Tarihin gördüğü en uzun imparatorluk olan Bizans İmparatorluğunda kadınlara uygulanan negatif ayrımcılığa karşın, Bizanslı kadınlar siyaset, kültür, sanat, ticaret ve dini hayatta etken olarak rol oynamayı başarmışlardır. Bizans'ta kadın algısı ve imgesinin anlaşılabilmesi için Antik Yunan, Roma medeniyetlerinde, Hristiyanlık'ta hatta diğer ilahi dinlerde ve Ortaçağ'da kadın algısının anlaşılması gerekmektedir. Bizans'ta kadın algısı ve imgesinin daha iyi anlaşılabilmesi için bir sonraki bölümde bu konulara değinilecektir.

I. Bizans İmparatorluğu Tarihi

Bu bölümde tarihin en uzun ömürlü ve en geniş coğrafyaya yayılan imparatorluklarından birisi olan Bizans İmparatorluğu'nun tarihi, kuruluşundan yükselişine, yükselişinden gerilemesine, gerilemesinden yıkılışına kadar geçen süreçte yaşanan olaylar, imparatorluğun siyasi faaliyetleri ve imparatorluk sınırları içerisinde yaşanan siyasi olaylar bölümlere ayrılarak ele alınacaktır.

Bizans İmparatorluğu'nun tarihi temelleri Roma İmparatorluğu'na dayanmaktadır. Roma İmparatorluğu'nun sınırlarının çok geniş alanlara yayılmasından dolayı İmparator Diocletianus, ülkenin yönetim ve idaresini kolaylaştırmak amacıyla ülkeyi ikiye ayrılarak, doğu bölümünün yönetimine önem vermiş ve Nikomedia'yı (İzmit) başkent ilan etmiştir.¹⁷ Diocletianus'un Nikomedia'yı başkent ilan etmesinin ardından Roma İmparatorluğu'nda Balkanlar ve Anadolu'nun önemi giderek artmıştır. Diocletianus'tan sonra Roma İmparatoru olan I. Kostantin zamanında imparatorluğunun doğu bölümünün başkenti Nikomedia'dan, M.Ö. 660 yılında bir Balkan kavmi olan Megarahlılar tarafından kurulan Bizantiyon'a taşınmıştır. I. Kostantin daha sonra kendi adı ile anılacak olan bu şehri yeniden inşa ederek Roma İmparatorluğu ile siyasi bağlantıları koparmış ve 330 yılında Doğu Roma İmparatorluğu'nu kurmuştur. Doğu Roma İmparatorluğu'nun “Byzantiyon” şehri üzerinden yükselmesinden dolayı bazı tarihçiler Doğu Roma İmparatorluğu'na, Bizans İmparatorluğu adını da vermiştir.¹⁸

Şehrin kurulmasının ardından buraya senato ve diğer devlet kurumlarının taşınmasıyla yeni kurulan şehir Roma İmparatorluğu'nun başkenti haline gelmiştir. I.

¹⁶ Nicol, s. 5.

¹⁷ Giles Morgan, *Bizans'ın Kısa Tarihi*, Çeviren: Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010, s.13.

¹⁸ G. L. Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi*, Çeviren: Mete Tunçay, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980, s. 1-2.

Konstantin'in şehri kurma amacı doğunun batıya bağlılığını güçlendirmektir.¹⁹ Roma tarihi kaynaklarında “*Nova Roma*” (*Yeni Roma*) olarak geçen Konstantinopolis şehri kurulduğu tarihten itibaren Roma İmparatorluğu içerisinde Doğu ve Batı ayrımının oluşmasında ve devletin bölünmesinde etkili olmuştur. Konstantinopolis'in kurulmasından sonra Doğu Roma'nın başkenti Nikomedia'dan Konstantinopolis'e taşınmıştır.²⁰

Konstantinopolis şehrinin kurulmasında etkili olan bir diğer etken ise Balkanlar üzerinden Germanlerin ve Slavların; Doğu'da Mezopotamya üzerinden Perslilerin saldırıları Roma İmparatorluğu'nun gerek Avrupa'da gerekse Anadolu'da ki varlığının korunması için siyasi ve askeri bir şehrin kurulması gerekmektedir. Bu nedenle Roma tarihçileri tarafından “*Büyük Konstantin*” olarak anılan I. Konstantin, kadim Byzantion bölgesinde yeni bir şehir kurmuş ve ölümünün ardından bu şehrin adı Konstantinopolis olarak değiştirilmiştir.²¹ Bu şehrin iki denizin birleştiği bir yer kurulması ve Avrupa, Anadolu ve Asya'yı birbirine bağlayan bir kavşak noktasında bulunması şehre büyük önem kazandırmıştır.

I. Konstantin, Konstantinopolis'i kurarak ve Hristiyanlığı Milano Fermanı ile serbest bırakarak imparatorluk tarihinde iki köklü değişiklik yapmıştır. Onun köklü reformlar bununla da sınırlı kalmamış, Hristiyan din adamlarına haber göndererek 325 tarihinde İznik'te ilk konsilin toplanmasını sağlamıştır.²² Bu açılardan değerlendirildiğinde I. Konstantin imparatorluğun asıl kurucusu olmakla birlikte yaptığı köklü reformlarla Avrupa tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Roma İmparatorluğu, Kavimler Göçü sonrasında 395 yılında Doğu Roma ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrılmış, Batı Roma İmparatorluğu 476 yılında yıkılmıştır. Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte Bizans İmparatorluğu'nun siyasi sınırları Anadolu üzerinden Avrupa, Asya ve Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Bizans yöneticileri kendilerini Roma İmparatorluğu'nun gerçek mirasçıları olarak görmüşler ve imparatorluğun yıkılmasından sonra da Roma ile ilişkileri sürdürmeye özen göstermişlerdir.

¹⁹ Jean-Claude Cheynet, *Bizans Tarihi*, Dost Yayınları, Ankara, 2016, s. 16.

²⁰ Seidler., s. 3.

²¹ Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, Çeviren: Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2016, s. 74-75 Radi Dikici, *Bizans İmparatorluğu Tarihi (Byzantium 330-1453)*, Remzi Kitabevi, 8. Baskı, İstanbul, 2015, s. 53-54.

²² William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çeviren: Alaeddin Şenel, V Yayınları ve İmge Yayınları Ortak Yayını, 2. Baskı, İstanbul, 1988, s. 185-191.

Bizans İmparatorluğu'nun, Roma İmparatorluğundan kesin olarak ayrıldığı tarih 395 tarihidir. Bu tarihte Roma İmparatoru I. Theodosius imparatorluğun batı bölümünü oğlu Honorius'a devrederken, doğu bölümünü oğlu Arcadius'a devretmiştir. Böylece 395 tarihinde batı ve doğu ayrışması kesin olarak sağlanmıştır.

Kurulduğu dönemde Bizans İmparatorluğu üç ana bölgeden meydana gelmektedir. Bu bölgeler: Balkan Yarımadası; Tuna Nehri'nin kuzeyinden başlayarak doğu da Adriyatik kıyıları batı da ise Ege Denizi'ne kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsamaktaydı. Anadolu ve Asya; Anadolu Yarımadası'ndan başlayarak, kuzeyde Kafkas kıyıları, güneyde Fırat Nehri kıvrımının tamamını kapsamaktaydı. Üçüncü bölge ise Akdeniz'in güneyinden başlayan Nil Nehri'nden Sirte Körfezi'ne kadar uzanan ve Kuzey Afrika'nın tamamını içine alan bölgeyi kapsamaktadır.²³

Bizans İmparatorluğu'nun Batı Roma İmparatorluğuna göre daha uzun ömürlü olmasında etkili olan en önemli faktör imparatorluğun siyasi hakimiyeti altında bulundurduğu coğrafyanın durumunun korunmaya uygunluğudur. Bununla birlikte izlenen mülkiyet anlayışı da imparatorluğun uzun ömürlü olmasında etkili olmuştur. Yerleşmiş bürokratik kültür, güçlü bir ordunun bulunması ise imparatorluğun uzun ömürlü olmasında diğer etkili sebeplerdir. İzlenen doğru siyasetle imparatorluk varlığını uzun süre koruyabilmiş ve Bizans, Latin ve Slav toplulukları başta olmak üzere değişik topluluklar ve milletler üzerinde siyasi hakimiyet kurarak geniş bir coğrafyada on asırdan fazla süre varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Bizans İmparatorluğu Roma Devlet tarzı, Grek Kültürü ve Hristiyan inancı ile bütünleşmiş ve bu üç faktör imparatorluğun şekillenmesinde etkili olmuştur. 476 yılında Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Bizans İmparatorluğu, Roma'nın mirasçısı olarak bütün dünya üzerinde hakimiyet kurmak istemiştir.²⁴ Bizans İmparatorluğu kurulduğu 395 tarihinden yıkıldığı 1453 tarihine kadar on iki hanedan tarafından yönetilmiştir. Bu on iki hanedan sırasıyla;

- I. Theodosius Hanedanı (379-457),
- II. Leo Hanedanı (457-518),
- III. Justinianos Hanedanı (518-602),
- IV. Heraklious Hanedanı (610-711),
- V. Suriye Hanedanı (717-802),

²³ Auguste Bailly, *Bizans Tarihi I-II*, Çeviren: Haluk Şaman, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, s. 20-21.

²⁴ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çeviren: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2015, s. 25.

- VI. Amorium Hanedanı (820- 867),
- VII. Makedonya Hanedanı (867-1056),
- VIII. Dukas Hanedanı (1059-1078),
- IX. Komnenos Hanedanı (1081- 1185),
- X. Angelos Hanedanı (1185- 1204),
- XI. Laskaris Hanedanı (1204-1261),
- XII. Palaiologoslar Hanedanı (1261-1453) dır.²⁵

I.I. Bizans İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Gelişme Dönemleri

Miladi dördüncü yüzyıldan itibaren Barbar akınlarına karşı mücadeleye girişen Roma İmparatorluğu, I. Theodosius döneminden itibaren barbar akınlarını durdurmayı başarmışlardır. Balkanlar’da Vizigotları durdurarak onların Tuna Irmağı’nın güneyine doğru inmesini engelleyen Bizans orduları Balkanların hakimiyetini tekrar sağlamıştır.

I. Valentinianus ve I. Theodosius döneminde Avrupa’da ki barbar topluluklar, Roma İmparatorluğu üzerine akınlar gerçekleştirmişlerdir. Bu saldırılar Roma İmparatorluğu topraklarından Trakya, İtalya ve Orta Avrupa üzerine yoğunlaşmıştı. Özellikle I. Theodosius döneminde saldırılar daha da artmış, imparator Gotlarla anlaşma yaparak onları Tuna Nehri’nin güney ve kuzey bölgelerine yerleştirmiştir.²⁶

Hristiyanlık, I. Konstantin zamanında serbest bırakılmışken Bizans İmparatorluğunda Hristiyanlığın resmi bir din olarak kabul edilmesi, I. Theodosius zamanında olmuştur. Bu dönemde Hristiyanlığın Bizans’ın resmi dini haline gelmesiyle birlikte farklı din ve inanç gruplarına karşı uygulanan geleneksel Roma hoşgörüsünden uzaklaşarak paganlarla mücadele edilmiş, Hristiyanlığı yaymak imparatorluğun misyonu haline gelmiştir.²⁷

IV ve V. yüzyıllarda Barbar toplulukların Roma İmparatorluğu üzerindeki baskısı daha da artmıştır. Vandallar Kuzey Afrika, İspanya ve İtalya’yı işgal ederken Vizigotlar Roma’yı ele geçirmişlerdir. Barbar kavimlerin imparatorluğun başkenti de dahil olmak üzere önemli şehirlerini ele geçirmesi ve yapılan akınların ardı arkasının gelmemesi imparatorluğun daha da zayıflamasına neden olmuş ve 476 yılında Germen kavimleri tarafından Batı Roma İmparatorluğu’nun varlığına son verilmiştir. Böylece

²⁵ Hanedanların yönetimde bulunduğu tarihler hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Burada verilen bilgiler Georg Ostrogorsky’nin eseri baz alınarak hazırlanmıştır. Detaylı bilgi için bakınız; Ostrogorsky, s. 529-533.

²⁶ Gregory, s. 101-103.

²⁷ Vasiliev, s. 101, Claude Cheynet, s. 26.

M.Ö. 753 yılında kurulan Roma İmparatorluğu'nun hikayesi M. 476 tarihinde başladığı yerde yani İtalya'da son bulmuştur.²⁸

Aynı dönemlerde Bizans İmparatorluğu'nda ise tam tersi bir durum söz konusudur. Bizans İmparatorluğu V. yüzyılın sonlarına doğru Balkanlar'da Slav Krallıklarını, doğu da ise Sasani İmparatorluğu'nu yenilgiye uğratarak siyasi varlıklarını daha da güçlendirmişlerdir.²⁹ V. yüzyıldan itibaren imparatorluğun kurumsal kimliğinde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Bunda devletin giderek Hristiyan kimliğine bürünmesi ve pagan kültüründen uzaklaşılması etkili olmuştur. Nitekim, 457-474 yılları arasında Bizans İmparatoru olan I. Leon, imparator seçimi esnasında yapılacak uygulamalarda birtakım değişikliklere gitmiştir. Yapılan düzenlemelerle imparator seçilecek ya da belirlenecek kişinin tacını Bizans İmparatorluğu kiliselerinin en yüksek dini otoritesi konumunda olan Konstantinopolis patriğinin elinden giymesi gerekmekteydi. Bu tören imparatorluğun dini kimliğini ve iktidarın şekillenmesinde dinin önemli bir meşrulaştırma aracı olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.³⁰

Bizans İmparatoru I. Anastasios döneminde iç idarede özellikle de mali ve ekonomik alanlarda yapılan reformlarla imparatorluk önemli ölçüde kalkınmıştır. I. Anastasios'un 518 tarihinde ölmesinin ardından Bizans İmparatorluğu'nun idaresi muhafız kuvvetleri komutanı Justinus kendisini imparator seçtirmeyi başarmıştır. Bu tarihten (518) itibaren Justinionos Hanedanı dönemi başlamıştır.³¹

İmparator Justinus'un 527 tarihinde ölmesinin ardından yiğeni I. Justinianos, Bizans imparatoru olmuştur. I. Justinianos imparator olmadan öncede yönetimde etkili olmuş ve amcası olan imparator Justinus'u etkisi altına almayı başarmıştır. İmparator I. Justinianos dönemi 527-565 yıllarını kapsamakta olup iktidarda olduğu dönemde özellikle kültür ve sanatta pek çok olumlu gelişme olmasına rağmen dönemin en önemli tarihçisi Prokopios, I. Justinianos'un eşi Theodora'nın etkisinde kalan, başarısız bir imparator olduğunu öne sürer.

²⁸ Fatih İnan, "*Neil Faulkner, Roma: Kartalların İmparatorluğu*", Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı: 1, Trabzon, 2015, s. 315-316.

²⁹ Işın Demirkent, "*Bizans*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 232.

³⁰ Baskıcı, s. 109.

³¹ Işın Demirkent, "*Bizans*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 232.

Prokopios'un *Bizans'ın Gizli Tarihi* adlı eserinde anlattıklarına göre; I. Justinianos dönemi imparatorluk açısından saldırılarla geçmiştir. Bu dönemde Bizans doğudan ve batıdan, kuzeyden ve güneyden özellikle Hunlar, Germenler, Vandallar, Persler tarafından yürütülen pek çok saldırıya maruz kalmıştır. Bu saldırılar sonucunda İtalya bütünüyle elden çıktığı gibi imparatorluğun Balkan Yarımadası, Anadolu, Suriye ve Mısır'daki varlığı zarar görmüş ve hakimiyet alanı önemli ölçüde azalmıştır. I. Justinianos döneminde Ostrogotlar İtalya'da, Afrika'da Vandallar, Galya'da ve İspanya'da Vizigotlar krallıklar kurmuşlardır.³² İmparatorun hatalı dış politikası nedeniyle Bizans orduları farklı devletlerle girdiği mücadelelerin birçoğunda yenildikleri gibi imparatorluk hazinesi de ordu ve savaş masrafları nedeniyle olumsuz etkilenmiştir.³³

I. Justinianos dönemşinde Konstantinopolis'te yaşanan dinsel ve siyasal çatışmalar, bir süre sonra isyana dönüşmüş ve bu isyan devletin gücünü önemli ölçüde zayıflatmıştır. Tarihe Nika (Zafer) İsyanı olarak geçen bu isyan 532 yılında başlamış ve büyük bir halk ayaklanması halini almıştır.³⁴ Bu isyan şüphesiz I. Justinianos döneminin en önemli siyasi olayıdır. Bu isyan sırasında yanan Ayasofya, I. Justinianos tarafından yeniden inşa edilmiştir.³⁵

Nika İsyanı, Bizans ordusunun en önemli komutanlarından Belisarius tarafından Hipodrom'da (Sultanahmet Meydanı/At Meydanı) bastırılmıştır. İsyan sırasında şehrin büyük bölümü yanmış, pek çok mimari eser zarar görmüş ve on binlerce insan hayatını kaybetmiştir. İsyanın bastırılmasının ardından isyanı çıkartan eski imparator Anastas'ın yiğenleri başta olmak üzere 30-35 bin isyancı öldürülmüştür. I. Justinianos zamanında yaşanan bu olay Bizans tarihi ve Dünya tarihinde ki en büyük halk ayaklanmalarından biri olarak tarihe geçmiştir.³⁶

I. Justinianos yaşanan bu gelişmelerden dolayı Sasani İmparatorluğu ile devam eden savaşlara son vererek 532 yılında barış antlaşması imzalamışlardır. Ertesi yıl General Belisarius, Kuzey Afrika'ya yollanarak burada Vandal Kralığı varlığına son verilmiştir. Kuzey Afrika 533 yılında kontrol altına alınmasına rağmen bölgedeki hakimiyet 548 yılında sağlanmıştır. I. Justinianos, Akdeniz hakimiyetine büyük önem

³² Prokopios, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çeviren: Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, s. 14.

³³ Vasiliev, s. 171.

³⁴ Vasiliev, s. 189.

³⁵ Claude Cheynet, s. 36.

³⁶ Gregory, s. 146-147.

göstermiş bu sebepten dolayı General Narses komutasındaki Bizans ordusu, İtalya’da Sicilya, Napoli, Ravenna gibi kentleri kontrolü altına alarak 554-555 yıllarında Ostrogot Krallığı’na son verilmiş ve İtalya’nın hakimiyeti Bizans İmparatorluğu’na geçmiştir. Aynı yıl General Liberius komutasındaki Bizans ordusu, İspanya’da Vizigotlarla savaşmış ve Vizigot Krallığı, Bizans hakimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır.³⁷

İmparatorun İtalya’nın alınmasına bu derece önem vermesinin asıl nedeni yıkılan Batı Roma ile Doğu Roma’yı yani Bizans İmparatorluğunu yeniden birleştirmektir. Bundan dolayı İtalya üzerine pek çok sefer düzenlemiş, bölgede hakimiyet kurmuştur. Fakat imparatorluğu yeniden birleştirme düşüncesi neticesiz kalmıştır.³⁸

Bizans medeniyet tarihini etkileyen en önemli uygulamalardan birisi I. Justinianos döneminde gerçekleştirilmiştir. İmparator arkadaşı Tribonianus başkanlığında bir hukukçular komisyonu kurarak “*Codex Justinianus*” adında bir hukuk belgesi hazırlatmıştır.³⁹ Bu belge Avrupa hukukunun gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. I. Justinianos’un 565 yılında vefat etmesiyle yönetim hanedanının bir diğer üyesi II. Justinus’a geçmiştir.

II. Justinus’un 574 tarihinden itibaren delilik belirtileri göstermesi yönetimde eşi imparatoriçe Sofia’nın ön plana çıkmasına neden olmuştur. Belirsizliğin hakim olduğu bu dönemde İmparator II. Justinus’un delilik nöbetleri giderek artmıştır. Yönetim ve idareden uzaklaşan imparator II. Justinus, 578 yılında ölmüştür. İmparatorun ölümünün ardından Justinianos Hanedanı dönemi fiilen son bulmuştur.⁴⁰

Justinianos Hanedanı içerisinde I. Justinianos döneminin ayrı bir yeri vardır. Bizans tarihçilerini ikiye ayıran bir dönemdir. Bazı Bizans tarihçileri bu dönemi çok parlak bir dönem olarak adlandırırken bazıları ise Prokopios ve dönemin diğer tarihçilerini baz alarak en ağır şekilde eleştirmekte, I. Justinianos’un başarısız bir imparator olduğunu dile getirmektedirler.⁴¹ Prokopios’un, I. Justinianos’u başarısız bulmasının asıl nedeni imparatorun zayıf karakteri nedeniyle eşi Theodora’nın etkisinde kaldığını düşünmesidir. Prokopios her ne kadar öznel değerlendirmelerde bulunsun da o

³⁷ Ostrogorsky, s. 64-65; Gregory, s. 142-144.

³⁸ Seidler, s. 4.

³⁹ Ostrogorsky, s. 69; Gregory, s. 144.

⁴⁰ Dikic, s. 150.

⁴¹ Prokopios, s. 14.

dönemde sarayda yaşayan biri olarak I. Justinianos zamanında imparatorluğun durumunu bizzat kendi gözlemleri ile dile getirmektedir.⁴²

Bununla birlikte Bizans tarihçilerinin tamamı I. Justinianos döneminde başlatılan hukuk, kültür ve sanat alanındaki uygulamalarla Bizans ve Bizanslaşma kimliğinin belirgin bir şekilde ortaya çıktığını savunmaktadır. I. Justinianos devrinden itibaren Konstantinopolis bir Roma şehri olmaktan ziyade Bizans kimliğinin ön plana çıktığı bir Ortaçağ şehri olmuştur. Bununla ilgili olarak tarihçi Nicolae Jorga “*İmparator I. Justinianos son Roma imparatoru değil ilk Bizans imparatorudur*” ifadesini kullanmaktadır.⁴³

I. Justinianos öncesinde Erken Bizans döneminde imparatorlar hem kral hem rahip olarak nitelendiriliyorken, I. Justinianos döneminde hazırlanan kanunla imparatorun görevleri dünyevi ve dini olarak ikiye ayrılmıştır. Kilise imparatora bağlı kalmakla birlikte daha özerk bir hal kazanmıştır. I. Justinianos döneminden itibaren imparatorlar aktif bir şekilde dini tartışmalarda yer almış ve ilgilenmek zorunda kalmıştır. Bunda imparatorun iyi bir din eğitimi alması ve dini tartışmalarda yer alması etkili olmuştur. I. Justinianos ve kilise sapkınlıklara karşı birlikte aktif mücadele yürütmüştür. Kendisinden sonra gelen imparatorlarda benzeri şekilde davranmışlardır.⁴⁴

VII. yüzyılda Bizans İmparatorluğu bir yandan siyasi ve dini çatışmaları çözmeye çalışırken diğer yandan batı da Slav Krallıkları, doğu da ise İslam Devleti ve Sasaniler ile mücadele etmekteydi. Bu saldırılar 610 yılında Herakleios’un Bizans tahtına geçmesiyle son bulmuştur. Balkanlarda Slav Krallıkları kontrol altına alınırken bölgede önemli bir güç haline gelmeye başlayan Bayan Kağan öncülüğündeki Avarlar büyük bir yenilgiye uğratılmıştır. Doğu da ise Sasaniler bu dönemde farklı tarihlerde Bizans İmparatorluğunun doğu sınırlarına saldırılarda bulunmuşlar, 611-614 yılları arasında Antakya, Şam ve Kudüs’ü ele geçirmişlerdir.⁴⁵

Aynı dönem içerisinde Bizans İmparatorluğunun doğu sınırlarını tehdit eden bir diğer güç Hz. Muhammed öncülüğünde kurulan İslam Devleti’dir. Bizans tarihi kaynaklarında *Arap orduları* olarak geçen İslam Devleti orduları 629 tarihinden itibaren fiili bir şekilde Bizans ile mücadeleye başlamıştır. Bu mücadelenin en yoğun olarak

⁴² İmparatorun eşinin etkisinde kalması ile ilgili olarak bakınız; Prokopios, s. 41-52.

⁴³ Abdullah Kaya, “Doğudaki Romanın Bizanlaştığı Devir: I. Justinianos Dönemi”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 37, Sayı: 2, Sivas, 2013, s. 36-38.

⁴⁴ Vasiliev, s. 180-181; Baskıcı, s. 112.

⁴⁵ Bailly, s. 122; Dikici, s. 163.

gerçekleştiği yer Suriye sınırlarıdır.⁴⁶ Daha sonraki yıllarda mücadele alanı daha da yayılmıştır. Bu dönemde Bizans ve İslam orduları arasında Arap Yarımadası, El-Cezire ve Biladüş’şam bölgeleri üzerinde hakimiyet yarışı başlamıştır. 632 tarihinde Suriye ve Filistin’in İslam Devleti hakimiyeti altına girmesi engellenememiş, Hz. Ömer’in hilafeti döneminde Şam, Antakya ve Kudüs gibi önemli şehirler İslam Devleti’nin hakimiyeti altına girmiştir.⁴⁷ Hz. Ömer döneminden Abbasilere kadar geçen süreç içerisinde Müslümanların kontrolü altındaki Suriye bölgesi İslam Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasında bir sınır bölgesi olmuştur.⁴⁸

İslam Devleti’nin doğuda belirgin bir şekilde güçlenmesi Bizans’ın bölgedeki varlığına zarar vermekteydi. Bu nedenle Herakleios Hanedanı’nın doğu politikası Sasaniler’den ziyade İslam Devleti’nin daha geniş alanlara yayılmasını engellemek üzerine kurulmuştur. Bu dönemde İslam orduları 642 yılında Mısır’ı tamamen kontrolleri altına alarak 674-680 yılları arasında İstanbul’u pek çok defa kuşatmışlardır.⁴⁹ Aynı dönemde Bizans’ın Akdeniz’de ki en önemli liman kentlerinden birisi olan Kıbrıs, 653-654 tarihlerinde İslam ordularının hakimiyetine girmiştir.⁵⁰

Herakleios Hanedanlığının ardından yönetim VIII. yüzyılda İsaoria Hanedanına geçmiştir. III. Leon ordusuyla birlikte İstanbul’a gelerek bir askeri darbe yapmış ve imparator olmuştur. III. Leon’un imparator olmasının hemen ardından uygulanan başarılı savunma ve askeri politikalar neticesinde Emeviler üç yıl süren İstanbul kuşatmasını kaldırarak geri dönmek üzere yola koyuldukları sırada Bizans ordusu ve İslam orduları arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış ve Bizans ordusu taarruza geçerek İslam ordularını Batı Anadolu’dan atmıştır. Aynı dönemde Balkanlarda Bizans sınırlarını ihlal eden ve batıdan saldırılar düzenleyen Bulgar Krallığı üzerine bir sefer düzenlemiş ve Bulgarları geri püskürtmüştür.⁵¹

İslam ordularının durdurulamaması, imparatorluğun başkenti olan Konstantinopolis’in güvenliğinin tartışılmaya başlaması, imparatorluğun başketinin değiştirilmesi amacıyla birtakım fikirler ortaya atılmıştır. Buna yönelik en somut

⁴⁶ Bailly, s. 132.

⁴⁷ Ostrogorsky, s. 103; Claude Cheynet, s. 50-51.

⁴⁸ Şahin Uçar, *Anadolu’da İslam-Bizans Mücadelesi*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990, s.59; Ernest Honigman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Çeviren: Fikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970, s. 37.

⁴⁹ Uçar, s. 65-66; Ostrogorsky, s. 115-117.

⁵⁰ Uçar, s. 71.

⁵¹ Gregory, s. 203-205.

uygulama ise Bizans İmparatoru II. Konstans'ın, Konstantinopolis'i terk ederek İtalya'da Roma'da yaşamaya başlamasıdır.⁵²

Siyasi olaylar dışında bu dönemde önemli sosyo-kültürel gelişmelerde yaşanmıştır. III. Leon döneminde belirgin bir şekilde dini içerikli sorunlar meydana gelmiştir. Bu sorunlardan en büyüğü ise bu dönemde ortaya çıkan ve Bizans tarihi boyunca devam edecek olan ikonoklazm hareketidir. Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem başta olmak üzere diğer Hristiyan büyüklerinin resimlerinin, heykellerinin yapılmasına karşı çıkan ve bütün ikonaların kiliselerden atılmasını isteyen bu hareket imparator tarafından da destek görmüş ve III. Leon imparatorluk dahilindeki bütün kiliselerin ikonalarından temizlenmesini yönelik emir vermiştir.⁵³ III. Leon, medeni hukuk ve özel hukuk kapsamında *Ekloga* adı verilen hukuki düzenlemeleri uygulamaya koymuştur. *Ekloga*, modern hukukun doğuşunda etkili olan hukuki düzenlemelerden birisidir. Hayata geçirdiği uygulamalar nedeniyle III. Leon'un Bizans tarihi içerisinde ayrı bir yeri vardır.⁵⁴

III. Leon'un 741 yılında ölümünün ardından 23 yaşındaki oğlu V. Konstantin Bizans imparatoru olmuştur. V. Konstantin tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Araplar'a karşı sefer çıktığı sırada kayın biraderi Artabasdos'un saldırısına uğramıştır. Bu saldırı sonucunda Artabados, V. Konstantin'i yenerek 741 tarihinde imparatorluğunu ilan etmiştir. V. Konstantin, themaların desteğini alarak Artabasdos'u yenilgiye uğratmış ardından 743 yılında tekrar Bizans İmparatoru olmuştur. 746 yılında Emeviler üzerine sefer düzenlenmiş Germanikeia (Kahramanmaraş) ve etrafındaki bazı bölgeler Bizans hakimiyeti altına girmiştir. 747 yılında Emeviler ve Bizans donanmaları arasında Akdeniz'de meydana gelen deniz savaşını Bizans donanması kazanmış, Emevi donanması Bizans donanması tarafından imha edilmiştir.⁵⁵

V. Konstantin, Emeviler'in çöküş sürecine girdiklerini fark ederek Bizans sınırlarını Anadolu'da ve Kuzey Suriye bölgelerinde genişletmeye çalışmıştır. Tuna Bulgar Devleti 756 yılında Konstantinopolis'i kuşatmış fakat başarılı olamamıştır. Onun döneminde Bizans Balkanlar'daki hakimiyetini arttırmaya çalışmıştır. Slavlar üzerinde baskı kurulmuş, Tuna Bulgar Devleti ile mücadele etmiştir. Tuna Bulgarları ile

⁵² Vasiliev, s. 258-259.

⁵³ Dikici, s. 202-203; Gregory, s. 212; Bailly, s. 168.

⁵⁴ *Ekloga* hakkında detaylı bilgi için bakınız; Esin Ozansoy, "Bizans'da *Isaurion*'ların *Ekloga*'sına Göre Medeni Hukuk", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Anadolu Araştırmaları Dergisi, Sayı: 12, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990.

⁵⁵ Uçar, s. 125.

mücadeleye önem veren V. Konstantin, sınırları korumak ve genişletmek amacıyla Bulgar sınırına kaleler inşa ederek buraya Bizans sınırları içerisinde yaşayan Suriyeli ve Ermeni göçmenleri yerleştirmiştir. Bulgarla mücadeleye büyük önem göstermiş bu şekilde imparatorluğun batı sınırlarını yani Trakya'yı korumayı başarmıştır.⁵⁶

V. Konstantin döneminde Bizans İmparatorluğunda yaşanan kültürel ve dini sorunlar özellikle de Latince'nin yerini Yunan dilinin alması ve mezhepsel farklılıkların daha da belirginleşmesi, papalığın otoritesini kabul etmemesi gibi nedenlerden dolayı Papalık yani İtalya ve imparatorluğun merkezi konumunda olan Konstantinopolis'in birbirinden uzaklaşmasına neden olmuştur.⁵⁷

V. Konstantin sonrasında da batı sınırlarının Bulgarlardan ve doğu sınırının ise Müslümanlardan korunmasına özen gösterilmiş, Anadolu üzerindeki Arap yayılmacılığını önlemeye çalışmıştır.⁵⁸ Bulgarlar üzerine onlarca sefer gerçekleştiren imparator 775 tarihinde yine Bulgarlar üzerine düzenlediği bir sefer esnasında hastalanarak 57 yaşındayken ölmüştür.

V. Konstantin'in ölümü üzerine oğlu 25 yaşındaki oğlu IV. Leon imparator olmuştur. IV. Leon, İsaoria Hanedanının son temsilcisidir. Onunda 780 yılında ölmesiyle taht naibi konumunda olan eşi İrene ve oğlu VI. Konstantin ile birlikte 11 yıl süreyle taht naibi olarak ülkeyi yönetmiştir. İrene'nin iktidarını 780-790 ve 797-802 yıllarını kapsayacak şekilde ikiye ayırmak mümkündür. Oğlu İmparator VI. Konstantin öldükten sonra 797-802 yıllarında ülkeyi tek başına idare etmiştir.⁵⁹

İrene döneminin en önemli siyasi olayı ise 782-783 yıllarında Abbasi ordusunun Anadolu içlerine girerek Kadıköy'e kadar ilerlemesidir. Abbasi ordularının bu ilerleyişi karşısında çaresiz kalan imparatoriçe barış istemek zorunda bırakılmıştır. İmparatoriçe döneminde yapılan bu anlaşma Abbasiler lehine olup imparatoriçeyi zor durumda bırakmıştır.⁶⁰

İmparatoriçe İrene, Bizans tarihinde tek başına hükümdar olan ilk kadın olması açısından ayrı bir yere sahiptir. Bizans'ın Ortodoks kimliğine karşı Katoliklerin dini lideri konumunda olan Papa'nın desteğini alması Konstantinopolis'te ki Ortodoks Patriğine karşı bir hakaret olarak algılanmıştır. İrene'nin hükümdarlığı 802 yılında Bizans sarayında kendisine düzenlenen bir komplo ile son bulmuş, bu olaydan sonra

⁵⁶ Ostrogorsky, s. 156.

⁵⁷ Gregory, s. 215.

⁵⁸ Bailly, s. 159.

⁵⁹ Dikici, s. 213-216.

⁶⁰ Demirkent, s. 235.

İstanbul'da ki adalardan birisine sürülmüş oradan da Midilli'ye sürgün edilmiş, 803 yılında da ölmüştür.⁶¹

İmparatoriçe İreni ikona kırılcılığın önüne geçmek amacıyla birtakım çalışmalar yürütmüş ve iktidarda kaldığı sürece bu uygulamayı askıya almış, ikonaların korunması ve restorasyonu için çalışmalar yürütmüş, bu kapsamda İkinci Nikaia (İznik) Konsülü'nün toplanmasına öncülük etmiş ve bu konsülde ikona kırılcılığın engellenmesine dair alınan kararın en büyük destekçisi olmuştur. Bizans tarihinde erkek imparatorlara özgü "*basileus*" (imparator) ünvanını alan ilk kadındır.⁶² İmparatoriçe İrene'nin yerine sarayın en yüksek maliye memuru (*logothetis*) konumunda olan I. Nikeforos imparator olmuştur.⁶³ I. Nikeforos'tan itibaren 802-820 yılları arasında *imparatorluk* görevini yürütenler Stavrakios, I. Mihail ve V. Leon'dur.⁶⁴

IX ve X. yüzyıllar Avrupa'da yeni bir istila ve göç hareketinin başladığı dönemdir. Bizans İmparatorluğu'nun batı sınırlarını tehdit eden Bulgarların yerini IX. yüzyıldan itibaren Macarlar alamaya başlamıştır. Macarlar, Bizans Trakya'sını işgal ettikleri ettikleri gibi Slav toplulukları üzerinde baskı kurmayı başarmışlardır.

V. Leon döneminde batı sınırları Bulgarlar tarafından doğu sınırları ise Abbasiler tarafından ihlal edilmiştir. Batı sınırlarını korumak amacıyla Bulgarlarla uzun süren mücadeleler yapılmış, Bulgar ordusunun ilerleyişi durdurulamamıştır. Bulgar kralı Krum'un savaş sırasında 814 tarihinde öldürülmesiyle savaş tersine dönmüş, Bulgarlar 815 tarihinde barış istemek zorunda kalmış ve Bulgar Krallığı ile Bizans İmparatorluğu arasında otuz yıl sürmesi ön görülen bir barış antlaşması imzalanmıştır.⁶⁵

V. Leon, general Amoryalı Mihail isyanıyla 820 yılında tahttan indirilmiş yerine Amoryalı Mihail (II. Mihail) imparator olmuştur. II. Mihail'in imparator olmasıyla Amorian Hanedanı başlamıştır. II. Mihail döneminin en önemli olayları Girit ve Sicilya'nın 824-827 yıllarında Bizans hakimiyeti altından çıkarak Müslümanların hakimiyeti altına girmesi ve Anadolu'da 820-823 tarihleri arasında baş gösteren Slav Thomas İsyanı'dır. Bu isyan başarılı bir şekilde bastırılarak II. Mihail iktidarını güçlendirmiştir.

II. Mihail zamanında Mısır'a sefer düzenlenip, İskenderiye ele geçirilmiştir. Bir süre Bizans hakimiyetinde kalan İskenderiye 824 yılında Abbasi Halifesi Memnun

⁶¹ Ostrogorsky, s. 173; Dikici, s. 223.

⁶² Gregory, 217-218; Claude Cheynet, s. 62.

⁶³ Bailly, s. 185.

⁶⁴ Gregory., s. 434.

⁶⁵ Gregory, s. 226; Ostrogorsky, s. 188.

tarafından geri alınmıştır. II. Mihail döneminde en önemli kayıplardan birisi Hanya ve Girit'in Arap orduları tarafından alınmış olmasıdır. II. Mihail, 826, 827, 829 yıllarında üç defa Girit Adası'na donanma gönderdiyse de istenilen sonuç elde edilememiştir. Bizans İmparatoru II. Mihail'in 829 yılında ölmesinin ardından yerine oğlu Theophilos geçmiştir.⁶⁶

Theophilos, 829-842 yılları arasında imparatorluk yapmıştır. İlim ve sanat ile yakından ilgilenen imparator, entelektüel birikimi olan çeşitli sanat hayranı aydın bir kişiydi. Theophilos sadece Bizans kültüründen değil aynı zamanda İslam kültüründen de etkilenmiş, Abbasi sarayına benzer bir saray yaptırmıştır.⁶⁷ Theophilos döneminin en önemli siyasi olayı Abbasilerin Ankara'ya kadar gelmesidir.⁶⁸ Bu dönemde kültür ve sanat alanında büyük gelişmeler yaşanmış, tasvir kırıclık hareketi Theophilos'un 842 yılında vefat etmesiyle kesin bir şekilde son bulmuştur. İmparator Theophilos 'un ölümünün ardından yerine oğlu III. Mihail Bizans tahtına geçmiştir.

Fakat III. Mihail imparator olduğunda 2 yaşındadır. Bu nedenle imparatorluğu asıl idare eden kişi taht naibi konumunda olan Theodora'dır. İmparatoriçe Theodora, Theophilos'un eşi, III. Mihail'in annesidir. İmparatoriçenin ilk işi, sosyo-kültürel anlamda ve dini konudaki en önemli hizmeti ikonoklazm yani ikona kırıclığına son vermesi, tahrip edilen ikonaların restore edilmesidir.⁶⁹ Abbasilerle mücadele bu dönemde de devam etmiş olup diğer yandan 843 yılında Girit'e hâkim olan Arap korsanlarla da mücadele edilmiştir. III. Mihail gerek yaşının küçük olması gerekse kişisel özellikleri nedeniyle yönetim ve idarede etkili olan kişiler annesi Theodora ve dayısı Bardas'tır.⁷⁰

III. Mihail döneminde 858-860 yıllarında Abbasilerin Anadolu'da ki varlığının önlenmesine yönelik seferler düzenlenmiştir. Bu dönemde Abbasi ordusu Ankara ve Kayseri'yi kontrol altına almayı başarmıştır. III. Mihail komutasındaki Bizans ordusu 860 yılında Adıyaman'a kadar ilerleyerek Abbasi ordusunun hakimiyetindeki bölgeleri geri almıştır.⁷¹

İmparator III. Mihail 866 tarihinde I. Basileos'u müşterek imparator ilan etmiş ertesi yıl I. Basileos tarafından imparatorluktan indirilerek, öldürülmüştür. Böylelikle

⁶⁶ Ostrogorsky, s. 191-193.

⁶⁷ Demirkent, s. 235.

⁶⁸ Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet Ve Türkler*, Kamer Yayınları, İstanbul, 2000, s. 169.

⁶⁹ Gregory, s. 231-232; Dikici, s. 245.

⁷⁰ Dikici, s. 246-247.

⁷¹ Yıldız, s. 172.

Amorion Hanedanı son bulmuştur. Onun yerine I. Basileios Bizans imparatoru olmuş ve Makedonya Hanedanlığı (867-1056) dönemi başlamıştır.⁷²

Makedonya Hanedanı (857-1056) döneminde Bizans İmparatorluğu tahtına sırasıyla I. Basileios, VI. Leon, Aleksandros, VII. Konstantin, I. Romanos, II. Romanos, II. Nikeforos, II. Yannis Çimiskes, II. Basileios, VIII. Konstantin, İmparatoriçe Zoe, III. Romanos, IV. Mihail, V. Mihail, İmparatoriçe Theodora, IX. Konstantin ve ardından tekrar İmparatoriçe Theodora Bizans imparatoru/imparatoriçesi olmuştur.⁷³

Makedonya hanedanı dönemi (867-1056) ve sonrasında gelen Komnenos hanedanı (1081-1185) dönemlerinde saray hayatı önem kazanmaya başlamıştır. Bu hanedanların varlık gösterdiği XI ve XII. yüzyıllarda Bizans sarayı, Abbasi halifelerinin saraylarıyla boy ölçüşebilecek bir konuma gelmiştir. Fakat iç işlerinde ve sosyal yapıda tam tersi bir durum söz konusu olup özgür köylüler feodalleşmeye, gerici rahipler ön plana çıkmaya başlamış, mali sömürü hoşnutsuzluk ve ayaklanmalara neden olmuştur.⁷⁴

Makedonya hanedanının ilk dönemi imparatorluğun güçlü dönemleri arasında sayılmaktadır. Bununla birlikte XII. yüzyılda hanedanın son döneminde dünya ekonomisinin merkezi İtalya'ya özellikle de Venedik ve Cenova'ya kaymıştır. Bu durum Venedikli ve Cenevizli tüccarların Bizans ekonomisinde önemli bir yer edinmesine neden olmuştur.⁷⁵

I. Basileios döneminde yoğun olarak Abbasiler Arap korsanlarla mücadele edilmiştir. Bu mücadeleler daha ziyade Anadolu'nun iç kesimlerinde ve Akdeniz etrafındaki adalarda gerçekleşmiştir.⁷⁶ I. Basileios kendisinden önceki Bizans imparatorlarının aksine Abbasilerle mücadele de tek başına mücadele etmek yerine Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Louis ile ittifak kurmuştur. Bu ittifak sonucunda 870 yılında Bizans donanması Arap korsanlarla denizde mücadele ederken Kutsal Roma Germen İmparatoru da karadan sefer düzenleyerek 871 yılında İtalya'nın güneydoğusunda bulunan Bari şehrini Araplardan geri almış ve bu şehir sonrasında Bizans hakimiyetine geçmiştir.

Aynı yıllarda Anadolu'da Abbasilere karşı başarılar kazanılmış, Bizans orduları Fırat Nehri'ne kadar ilerlemiştir. 878 tarihinde Arap korsanlar Malta'yı ve 879 tarihinde

⁷² Yaşar Bedirhan, *Ortaçağ Tarihi*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2012, s. 397; Ostrogorsky, s. 217.

⁷³ Bailly, s. 208-210.

⁷⁴ Seidler, s. 14-15.

⁷⁵ Seidler, s. 15.

⁷⁶ Demirkent, s. 235.

Sirakuza'yı ele geçirmişlerdir. Bizans ordusu ile Arap korsanlar arasındaki mücadele 880 yılına kadar devam etmiştir. İtalya'da bulunan Bizans generali Nikeforos Fokas aynı yıl İtalya'nın güneyinde bulunan Kalabriya'nın büyük bir kısmını ve Toranto'yu Bizans hakimiyetine katmayı başarmıştır. Bu zaferlerin ardından Bizans İmparatorluğu I. Basileios zamanında tekrar İtalya'da ve Adriyatik Denizi'nde yeniden önemli bir güç konumuna gelmiştir.⁷⁷

I. Basileios'un iktidarının son yıllarında Anadolu'da Abbasiler ile mücadele devam etmekte olup Abbasiler, Bizans ordusuna karşı aldığı galibiyetlerle Tarsus, Mersin ve Adana bölgelerindeki varlıklarını daha da güçlendirmişlerdir.⁷⁸

I. Basileios, Bizans İmparatorluğu'nun siyasi nüfuzunun artmasına önem verdiği gibi iktisadi, mimari ve kültürel açıdan önemli faaliyetlerde yürütmüştür. Uyguladığı başarılı maliye politikası ile başarılı sonuçlar elde etmiş, yüksek vergilendirmeler ve savurgan harcamalardan kaçmıştır. I. Basileios, I. Justinianos dönemine özenerek Konstantinopolis'in imarına önem göstermiş, yeni eserler inşa ettirdiği gibi şehirde bulunan pek çok eseri de restore ettirmiştir.⁷⁹

İmparator I. Basileios, I. Justinianos döneminde yazılan ve III. Leon döneminde rezerve edilen kanunları “*epanagogia*” adıyla yeniden düzenlemiştir. Bu kanun düzenlemesinin giriş bölümünde ikona kırıncıların çıkardıkları yasaların “*tanrısal yasalara aykırı*” olduğu belirtilmiştir. Bu kanun düzenlemesinde eleştirilen bir diğer husus I. Justinianos döneminde yapılan hukuk düzenlemeleridir.⁸⁰

I. Basileios'un 886 yılında ölmesinin ardından VI. Leon imparator olmuştur. Kardeşi Aleksandros eş imparator olmasına rağmen devlet işleri ile ilgilenmek yerine zevk ve safa içerisinde yaşamayı tercih etmiştir.⁸¹ VI. Leon döneminde yaşanan en önemli siyasi olay Selanik ve Ege adalarına karşı düzenlenen Arap saldırılarıdır. VI. Leon'un imparatorluğunun ilk yıllarında Anadolu'nun güneyinde Abbasilerle mücadeleler devam etmektedir.⁸² Ayrıca 907 yılında Rus Prensi Oleg, Konstantinopolis'i kuşatmış fakat başarılı olamamıştır.

VI. Leon döneminde imparatorluğun hukuk sistemi yeniden düzenlenmiş, 888 yılında “*Basilica*” adı verilen yasalar derlenmesi yayınlanmıştır. Bu düzenleme kilise

⁷⁷ Ostrogorsky, s. 220-222.

⁷⁸ Dursun Yıldız, s. 176.

⁷⁹ Dikici, s. 258-259.

⁸⁰ Seidler, s. 31-32.

⁸¹ Ostrogorsky, s. 225.

⁸² Dursun Yıldız, s. 176-177.

ve manastırlarda kullanılacak, I. Justinianos döneminde düzenlenen kanun derlemesinin yerine geçecektir. Bu dönemde güncel sorunlara çözüm üretmek amacıyla “*novellalar*” adı verilen bazı yasal düzenlemeleri hayata geçirmiştir.⁸³

VI. Leon’un 912 yılında vefat etmesiyle yerine oğlu VII. Konstantin Bizans imparatoru olmuştur. VII. Konstantin 912 yılının sonundan 959 yılına kadar geçen süreçte imparatorluk yapmıştır. Bu açıdan Bizans İmparatorluğunun en uzun süre tahtta kalan isimlerinden birisidir. Bununla birlikte imparatorluk makamında bulunduğu süre içerisinde kendisi kültür ve sanat ile ilgilenirken, devlet yönetimi ile ilgili işleri eşi Helena’nın babası olan General Romanos’a bırakmıştır.⁸⁴

VII. Konstantin döneminde Balkanlar’da Bulgarlarla, Anadolu’da ise Abbasilerle mücadeleye devam edilmiştir. İdare ve askeri konularda söz sahibi olan ortak imparator Romanos, Konstantinopolis’i Bulgar saldırılarından önlemeye çalışmıştır. Ortak imparator I. Romanos 944 yılında oğulları tarafından ihanete uğramış ve imparatorluktan uzaklaştırılmıştır. 944 yılından 959 yılına kadar geçen süreç içerisinde VII. Konstantin, Bizans tahtına tek başına sahip olmuştur.⁸⁵

VII. Konstantin’in, 959 yılında ölmesi üzerine yerine oğlu II. Romanos Bizans imparatoru olmuş onun iktidarı 963 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde imparatorluğun elde ettiği en büyük başarı ise uzun bir kuşatmadan sonra 961 yılında Girit Adası’nın Arap korsanlardan alınarak zabtedilmesidir.

II. Romanos’un 963 tarihinde ölmesinin ardından yönetim dönemin en önemli generallari arasında yer alan Nikephoros Phokas’a geçmiştir. Bizans tarihine II. Nikephoros olarak geçen Nikephoros Phokas, dul imparatoriçe Theophano ile evlenerek Bizans tahtını ele geçirmeyi başarmıştır. Onun dönemindeki en önemli siyasi olaylar 965 tarihinde Kıbrıs’ın Müslümanlardan alınması ve aynı yıl Tarsus bölgesinin Bizans hakimiyeti altına girmesi ardından 969 tarihinde Antakya üzerinde hakimiyetin sağlanmasıdır.⁸⁶ Abbasilere karşı verilen başarılı mücadelenin ardından II. Nikephoros, 969 yılında bir saray suikasti ile yaşamını yitirmiştir.

Onun ardından İoannes Çimiskes, 969-976 yılları arasında Bizans imparatoru olmuştur. Onun döneminde de Araplara, Bulgarlara, Ruslara karşı mücadeleler yürütülmüş ve bu mücadeleler neticesinde son derece başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

⁸³ Gregory, s. 255-256.

⁸⁴ Bailly, s. 208-209; Demirkent, s. 236.

⁸⁵ Demirkent, s. 236.

⁸⁶ Honigman, s. 78-79.

974 tarihinde El-Cezire 975 tarihinde Suriye bölgesine giren Bizans orduları Şam ve Beyrut'un kuzeyine kadar ilerlemişlerdir.⁸⁷

İmparator İoannes Çimiskes'in ölümü ile II. Basileos, Bizans imparatoru olmuştur. II. Basileos, Bizans tarihinin en uzun süre iktidarda kalan imparatorlarından birisidir. Aynı zamanda Makedonya hanedanının en başarılı imparatorudur. İmparator olduğunda kardeşi VIII. Konstantin ile birlikte tahta çıkmasına rağmen kardeşi hiçbir zaman devlet işleri ile ilgilenmemiştir. II. Basileos'un imparatorluğunun ilk yıllarında iktidar kavgasına giren askeri sınıfın en önde gelen isimleri Bardas Skleros ve Bardas Phokas ile mücadele edilmiştir.⁸⁸

Onun imparatorluğu sırasında yaşanan en önemli siyasi olay Bulgarlara karşı elde edilen başarıdır. Bulgarlarla otuz yıl boyunca süren savaşlar, 1014 tarihinde son bulmuş ve Bulgar Krallığı'nı yıkarak, bölgede Bizans hakimiyetini sağlamıştır. Doğu da ise Gürcistan bölgesinin bir kısmı ve Vaspurakan bölgesini imparatorluk sınırlarına dahil etmeyi başarmıştır.⁸⁹

II. Basileos dönemi aynı zamanda Türk-Bizans mücadelesinin başladığı dönemdir. Onun zamanında Bizans imparatorluğu en geniş sınırlarına ulaştığı gibi Anadolu'da ve Balkanlarda da kesin olarak siyasi hakimiyet sağlanmıştır. Bulgar Krallığı'nı kesin olarak hakimiyeti altına almayı başaran II. Basileos, imparatorluğun sınırlarını Tuna'dan, Fırat'a kadar genişletmeyi başarmıştır. Makedonya hanedanı döneminde Bizans toprakları iki kat büyümüştür. Bu dönem Bizans'ın Anadolu'da yeniden hakimiyet kurmayı başardığı bir dönem olup aynı yıllarda Balkanlar'da Bulgar Krallığı ve Batı Avrupa'da ise Korolenj Krallığı'nın kurulması ve yayılmacı politikaları Avrupa siyasetine denge getirmiştir.⁹⁰

II. Basileos'un 1025 yılında ölümünün ardından yerine kardeşi VII. Konstantin imparator olmuştur. Bizans İmparatorluğunda 1025-1056 yılları arasında imparatorluğu yöneten VII. Konstantin ve kızları Zoe ile Theodora'dır.⁹¹ Bu iki kız kardeş, Bizans İmparatorluğu tarihinde tek başlarına imparatorluğu yöneten ilk kadın olma özelliğini taşımaktadırlar. Bu dönemde II. Basileos ve öncesinde yaşanan yükseliş evresinin yerini gerileme ve çöküş evresi almış, doğu da ve batı da farklı devletlerle yapılan

⁸⁷ Dikici, s. 286-288; Gregory, s. 269-271.

⁸⁸ Cluade Cheynet, s. 84.

⁸⁹ Ostrogorsky, s. 286-288; Demirkent, s. 236.

⁹⁰ H. McNeill, s. 208-211.

⁹¹ Öztürk, *Bizans'ın Asil Kadınları*, E Yayınları, İstanbul, 2016., s. 110-111.

mücadeleler imparatorluğun gerilme ve çöküş sürecini hızlandırmıştır.⁹²

Aynı yıllarda Vatikan'da Papa IX. Leo, 1054 tarihinde bir karar alarak Batı Kilisesi (Vatikan Katolik Kilisesi) ile Doğu Kilisesi'ni (Bizans Ortodoks Kilisesi) kesin bir şekilde ayırmıştır. Bu ayırım mezhepsel olduğu kadar siyasi bir ayırım olup Bizans Doğu Hristiyanlığı'nın temsilcisi haline gelmiştir.⁹³

I.II. Bizans İmparatorluğu'nun Gerileme ve Çöküş Dönemleri

Makedonya hanedanına mensup son imparator VI. Mihail olup bir yıl süreyle imparatorluk yaptıktan sonra 1057 tarihinde düzenlenen bir askeri darbe ile tahttan indirilmiş yerine İsaakios Komnenos tahta çıkmıştır. I. İsaakios'un imparator olmasıyla birlikte 1057-1185 yılları arasında sürecek olan Komnenos hanedanı iktidarı başlamıştır.⁹⁴

Komnenos hanedanının yönetimi ele geçirdiği ilk dönemde 1057-1081 tarihlerinde X. Konstantin, IV. Romanos, VII. Mihail ve III. Nikephoros gibi isimler imparatorluk yapmışlardır. Bu dönem Bizans'ın Avrupa'da ve Anadolu'da ki kontrolünün zarar gördüğü, hızla toprak kaybettiği bir dönemdir. Nitekim bu dönemde Normanlar Güney İtalya'yı, Macarlar Tuna havzasında önemli bölgeleri ile geçirirken, Türkler ise 1064-1072 tarihleri arasında Kars, Malazgirt, Urfa, Erzurum, Bitlis, Sivas, Kayseri gibi bölgeleri ele geçirmişlerdir.⁹⁵

Bu dönem aralığında Türklerin Anadolu'da ki temsilcisi konumunda olan Selçuklular ve Bizans İmparatorluğu arasında yapılan en önemli savaş Malazgirt Savaşı'dır. Bu savaş 1071 yılında gerçekleşmiş olup, Sultan Alparslan önderliğindeki Selçuklu ordusu, IV. Romanos önderliğindeki Bizans ordusunu mağlup ederek, Anadolu'da ki Türk hakimiyetini başlatarak Bizans'ın bölgede ki hakimiyetine önemli ölçüde zarar vermiştir.⁹⁶

1071 yılındaki bu yıkıcı yenilginin ardından Bizans, Orta Asya'dan gelen Türkler'in Anadolu'daki ilerleyişini hiçbir zaman kalıcı bir şekilde durduramamış, Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu fiilen Bizans'ın hakimiyeti altından çıkmıştır.⁹⁷

⁹² Claude Chaynet, s. 87.

⁹³ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Roberts, 180-183.

⁹⁴ Dikici, s. 329.

⁹⁵ Claude Cheynet, s. 88-90.

⁹⁶ Ostrogorsky, s. 318-319; Malazgirt Savaşı ile ilgili olarak ayrıca bakınız; Erdoğan Merçil, *Alparslan Ve Malazgirt*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2018.

⁹⁷ J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, Çeviren: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2010, s. 212.

Malazgirt Savaşı sırasında esir alınan IV. Romenos, Sultan Alparslan ile anlaşma yaparak serbest bırakıldıysa da imparatorun esaret haberi üzerine VII. Mihail tahta çıkmıştır. Onun imparatorluğu 1071-1078 dönemini kapsamaktadır. VII. Mihail'in saltanatı sırasında imparatorlukta istikrarsızlık hakimdir. Bu dönemde iç kavgalar, Balkanlarda başlayan ayaklanmalar, yaşanan ekonomik kriz ve Türklerin Anadolu'da hızla ilerleyerek Ege ve Marmara bölgesine kadar gelmeleri, imparatorlukta huzursuzluğu daha da arttırmıştır.⁹⁸

Bu dönemde Bizans'a karşı başarılı Türk komutanı, Selçuklu ailesine mensup Kutalmış oğlu Süleyman Şah'tır. Süleyman Şah, Sultan Alparslan'ın ölümünden sonra Anadolu'daki fetih hareketlerine katılmış ve İznik'e kadar gelmiştir. Burada 1078 tarihinde Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuştur.

1078-1081 tarihinde Bizans'ın o dönemki en önemli generallerinden Nikephoros Botaneiates'in imparator olması da durumu değiştirmemiş, Türklerin ilerleyişi devam etmiştir. İmparatorluğu içine düştüğü durumdan kurtaran kişi üst rütbeli askeri sınıf tarafından imparator ilan edilen I. Aleksios oldu.⁹⁹

Bizantologlar, I. Aleksios ile 1081 tarihinde başlayıp I. Andronikos ile 1185 tarihinde biten evreyi Komnenos hanen dönem olarak kaydetmektedirler. Bizans İmparatorluğu son kez bu zaman aralığında parlak bir yüzyıl yaşamıştır. I. Aleksios önce Normanlarla savaşmış, Venedik donanmasının desteğini alarak Norman saldırısını püskürtmüştür. Ardından 1091 tarihinde Çaka Bey ile anlaşılan Peçeneklere karşı Kumanlarla anlaşarak İstanbul'u kuşatan Peçeneklere karşı büyük bir galibiyet aldı. Haçlılarla iş birliği yaparak 1097 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik'i aldılar. Haçlılar, Anadolu'nun içlerine kadar sokularak Antakya, Urfa, Kudüs ve Trablos'u ele geçirdiler. I. Haçlı Seferi sırasında Bizans'ın en büyük kârı ise Bizans'ın yanı başına kadar sokulan Selçuklu tehditinin geri püskürtürmesi, Kilikya ve Suriye'de pekçok liman şehrinin gerisi alınmasıdır.¹⁰⁰

I. Aleksios'un 1118 tarihinde ölmesinin ardından yerine oğlu II. İoannes tahta geçmiştir. O da babasının başarılı siyasetini devam ettirmiş, Trakya'da ilerleyen Peçenekleri durdurarak, Balkanlarda Sırbistan'ı itaat altına almış, Macaları ise Bizans ile barış yapmaya zorlamıştır. Balkanlar'da ve Trakya'da kontrol sağlandıktan sonra

⁹⁸ Ostrogorsky, s. 323.

⁹⁹ Dikici, s. 340-341.

¹⁰⁰ Sevcan Yıldız, *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadolu'daki İzleri*, Detay Yayınları, 2. Baskı, 2018, s. 13-14; Ostrogorsky, s. 330-337.

Anadolu'ya yönelerek 1120 tarihinde Denizli'yi, 1135 tarihinde Çankırı ve Kastamonu'yu geri aldıktan sonra 1137-1142 yılları arasında Kilikya, Toros bölgelerinde ve Antakya üzerine Bizans kontrolünü sağladı.¹⁰¹

İmparatorun 1143 yılında ölmesi üzerine yerine oğlu I. Manuel, Bizans imparatoru oturmuştur. Onun saltanatı 1143- 1180 yıllarını kapsamakta olup bu dönemde Bizans için en büyük tehlike Sicilya Normanları olmuştur. Sicilya Normanları, Bizans idaresi altındaki Yunanistan'ın önemli ticari merkezleri olan Korinthas ve Tphbai şehirlerini işgal ettikleri gibi Korfu Adası'nı da kontrol altına almışlardır. Anadolu'da ise Antakya Haçlı Kontluğu'nun kışkırtmaları sonucunda isyan eden Kilikya Ermenilerini itaat altına almak amacıyla 1158-1159 yılları arasında bölgeye sefer düzenlenmiştir. Aynı dönemde Halep hükümdarı Nureddin Zengi ve Anadolu Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan ile barış antlaşmaları imzalamıştır. Onun döneminde Antakya tekrardan Bizans hakimiyeti altına girmiştir.¹⁰²

Daha sonra tekrar Balkanlara yönelen I. Manuel, Sırpı, Macarları kontrol altına alarak imparatorluğun hakimiyetini kabul ettirmiştir. Dalmaçya, Hırvatistan, Bosna ve Sirmium bölgeleri yeniden Bizans'a bağlanmıştır.

I. Manuel dönemindeki en önemli siyasi olay ise 1176 tarihinde Anadolu Selçuklu Devleti ve Bizans arasında yapılan Myriokephalon (Miryokefelon) Savaşı'dır. Denizli civarında gerçekleşen bu savaşta Türk ordusu, Bizans'a karşı çok büyük bir başarı elde etmiş ve Türk tarihi açısından en önemli zaferlerden birisini kazanmıştır. Bu savaşla birlikte Bizans İmparatorluğu, Türkleri Anadolu'dan çıkaramayacağını anlamıştır.

1180 tarihinde I. Manuel'in ölmesinin ardından Bizans İmparatorluğu giderek zayıflamaya başlamış, imparatorluğun izlediği düşmanlık siyaseti devleti felakete sürüklemiştir. Bunda imparatorların kurduğu yanlış ittifaklarında etkisi vardır. Bunun en açık örneği I. Manuel döneminde Latinlerle yapılan ittifaktır. Bu ittifak ve I. Manuel'in Latin taraftarı siyaseti Bizanslılar ile Batılıların arasında derin bir nefretin doğmasına neden olmuştur. I. Manuel'in ölmünün ardından II. Aleksios iki yıl imparatorluk yapmış ardından 1183-1185 tarihlerinde I. Andronikos imparator olmuştur.

I. Andronikos'un imparator olmasına etkili olan olay Latin yanlısı siyasete son vermesi ve 1182 tarihinde Latinlerin katledilmesi olmuştur. Latinlerin katledilmesi

¹⁰¹ Dikici, s. 364-365.

¹⁰² Gregory, s. 306.

farklı bir sorunun doğmasına neden olmuş, Normanlar bu katliamın intikamını almak amacıyla 1185 tarihinde Selanik'i ele geçirdikten sonra İstanbul'a doğru ilerledikleri sırada Konstantinopolis'te çıkan bir isyan sonucunda Bizans İmparatoru I. Andronikos öldürülmüştür. I. Andronikos'un öldürülmesiyle Komnenos hanedanı son bulmuştur.¹⁰³

Makedonya hanedanından sonra gelen henedan Angelos hanedanıdır. Bu hanedan 1185 tarihinde II. Isaakios'un Bizans imparatoru olması ile başlamıştır. 1204'te IV. Alekios ile son bulmuştur.¹⁰⁴ II. İsaakios, on yıl boyunca Bizans'ı idare etmiştir. Onun döneminde Normanlar tarafından işgal edilen araziler geri alınmış ve Selahattin Eyyübi önderliğindeki Eyyübi ordusu ile Bizans ordusu arasında 1187 tarihinde yapılan Hıttın Savaşında Kudüs kaybedilmiştir.¹⁰⁵ Bunun üzerine 1189-1190 tarihinde düzenlenen Haçlı Seferi sırasında Kıbrıs adası Kral Richard tarafından işgal edilmiştir. Bu olaydan sonra Bizans bir daha Kıbrıs'ı alamayacak ve Bizans'ın Akdeniz'de ki hakimiyeti önemli ölçüde zarar görecekti.¹⁰⁶

Angelos hanedanı döneminde yaşanan iç ve dış mücadeleler sırasında imparatorluk önemli ölçüde güç kaybetmiştir. II. İsaakios kardeşi III. Aleksios tarafından ihanete uğramış ve imparatorluktan uzaklaştırılmıştır. Bu durum üzerine II. İsaakios'un oğlu Aleksios, Avrupalı devletlerden yardım istemiş bunun üzerine 1203-1204 yıllarında IV. Haçlı Seferi düzenlenmiştir. IV. Haçlı Seferi sırasında Konstantinopolis işgal altında kalmıştır. Haçlılar, Konstantinopolis'i işgal etmekle kalmamış aynı zamanda şehri tahrip ederek yağmalamışlardır.¹⁰⁷ Haçlılar, Konstantinopolis'te bulunduğu günlerde daha önce kardeşi tarafından tahttan indirilen II. İsaakios ve oğlunu tahta çıkarmış, Konstantinopolis yarım asır süreyle Latin işgali altında kalmıştır.

IV. Haçlı Seferi sırasında Haçlı ordularının doğrudan doğruya Konstantinopolis'e saldırımları, şehri ele geçirmeleri ve yağmalamaları karşısında imparatorluğun aciz kalması, şehrin korunamaması imparatorluğun güçsüzlüğünü ortaya koymaktadır.¹⁰⁸

IV. Haçlı Seferi sırasında Bizans uzantılı iki devlet; İznik İmparatorluğu ve

¹⁰³ Gregory, s. 309.

¹⁰⁴ Dikici, s. 508.

¹⁰⁵ Gregory, s. 323.

¹⁰⁶ Kudüs'ün Haçlılar tarafından işgali ile ilgili olarak ayrıca bakınız; Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, Çeviren: Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2014; Ostrogorsky, s. 377.

¹⁰⁷ Şerif Baştav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461) Osmanlı Türk-Bizans Münasebetleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989, s.1; Sevcan Yıldız, 16.

¹⁰⁸ H. McNeill, 216.

Trabzon Rum İmparatorluğu kurulmuştur.¹⁰⁹ İznik İmparatorluğunun kurucuları Bizans İmparatoru III. Aleksios'un damadı Theodoros Laskaris'dir. Trabzon Rum İmparatorluğunun kurucuları ise Komnenos hanedanı imparatorlarından I. Andronikos'un torunları Aleksios ve David'dir.¹¹⁰

İznik İmparatoru I. Theodoros Laskaris dönemi 1204-1222 yıllarını kapsamakta olup bu dönemde Selçuklular, Latinler ve Trabzon Devleti'yle giriştiği mücadelelerden başarılı çıkarak sınırlarını Marmara'nın güneyinden Sakarya ve Menderes'e kadar genişletmiştir. I. Theodoros'un yerine geçen damadı III. İoannes Vatatzes aynı siyaseti benimseyerek hakimiyet sahasını genişletmeye devam etmiş, özellikle de Balkanlar'da üstün duruma gelinmiştir.¹¹¹

III. İoannes Vatatzes'in 1254'te ölmesinin ardından yerine oğlu II. Theodoros Laskaris geçmiştir. Onun hükümdarlığı dört yıl sürmüş sonrasında yerine küçük yaşta oğlu IV. İoannes Laskaris'e, aristokrasinin en kabiliyetli ve en seçkin temsilcisi Mihail Palaiologos önce taht naibi olmuş sonrasında da müşterek imparator sıfatı ile tahta çıkmıştır. Onun dönemi 1258-1282 yıllarını kapsamakta olup onun döneminde 1261'de Konstantinopolis geri alınarak Latin işgalinden kurtulmuş ve siyasi ve askeri anlamda Bizans İmparatorluğu kendini toparlamaya başlamıştır.¹¹²

Konstantinopolis'te Latin varlığına son verilmesinin ardından Konstantinopolis yeniden imparatorluğun başkenti olmuştur. Müşterek imparator Mihail Palaiologos, çocuk yaşta olan diğer ortak imparator IV. İoannes Laskaris'i ortadan kaldırmış, 1261 yılında Ayasofya'da taç giyerek Bizans imparatoru olmuştur. VIII. Mihail'in tahta çıkmasıyla Bizans'ta Palaiologos henedanı dönemi başlamıştır.¹¹³ Palaiologos en hanedanı imparatorluğun son ve en uzun ömürlü hanedanıdır.¹¹⁴

VIII. Mihail'in imparator olduğu sırada imparatorluğun sınırları batıda Trakya, Makedonya'nın bir bölümü, Ege adaları doğu da ise Anadolu'nun kuzeybatı bölümüne kadar olan kısımdan ibarettir. Palaiologos hanedanı imparatorluğu yönetecek olan son hanedan olup bu dönemde imparatorluk Balkanlar'da Sırp ve Bulgar saldırıları ile uğraşırken, Ege Denizi'nde Latinler, Venedikliler, Cenevizliler ve Sicilya Napoli Krallığı ile mücadele edilmekteydi. VIII. Mihail'in, 1282'de ölmesinin ardından tahta

¹⁰⁹ Bedirhan, s. 401.

¹¹⁰ Demirkent, s. 239.

¹¹¹ Baştav, s. 1.

¹¹² H. McNeill, s. 216; Usta, s. 203.

¹¹³ Gregory, s. 340.

¹¹⁴ Baştav, s. 1.

genç yaştaki oğlu II. Andronikos geçmiştir. Onun dönemi 1282-1328 yıllarını kapsamakta olup Balkanlar'da Sırp saldırıları önlenmeye çalışılmış, Anadolu'da ise başta Osmanlılar olmak üzere diğer Türk beylikleri ile mücadele edilmiştir.¹¹⁵

Osmanlı-Bizans mücadelesi II. Andronikos döneminde başlamış olup Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı Beyliği arasında yapılan ilk savaş 1302 tarihinde Yalova yakınlarında meydana gelen Bafeus (Koyunhisar) Savaşı'dır. Osmanlı Beyliği bu savaşta Bizans ordularını mağlup ederek tarih sahnesindeki ilk önemli galibiyetlerini almışlardır.¹¹⁶

Osmanlı Beyliği giderek güçlenerek Anadolu'da Bizans'ı tehdit eden en önemli unsur haline gelmiştir. Bizans aynı dönemde Ege kıyılarında Katalanlar ile mücadele etmektedir. II. Andronikos'un saltanatının son yıllarında Bursa şehride Osman Gazi'nin yerine geçen oğlu Orhan Gazi tarafından fetih edilerek, Bizans'ın Anadolu'da ki en önemli şehirlerinden birisi Osmanlı Devleti'nin başkenti olmuştur.¹¹⁷

Bizans İmparatoru II. Andronikos oğlu IX. Mihail'in kendisinden önce ölmesi nedeniyle torunu III. Andronikos'u müsterek imparator ilan etmiştir. III. Andronikos müsterek imparator olmasına rağmen dedesine karşı bir darbe düzenleyerek 1328 tarihinde tek başına imparator olmuştur. Onun saltanatı 1328-1341 tarihlerini kapsamaktadır. Onun döneminde de Osmanlıların ilerleyişi durdurulamamış, 1329 tarihinde Palekanon (Eskihisar) Savaşı ile Gebze ve İstanbul'un Anadolu yakasındaki bazı şehirler Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. Bu savaş, Osmanlıların Bizans'a yaklaşması ve İstanbul'un fethine giden yolda bölgede hakimiyet sağlanması açısından etmektedir.¹¹⁸ 1331 tarihinde İznik, 1336 tarihinde ise Karesi Osmanlı topraklarına katılmıştır. III. Andronikos'un tek başına Bizans İmparatoru olduğu 1328-1341 yılları arasında Anadolu'daki Bizans topraklarının büyük bir kısmı Osmanlı Devleti'ne geçmiştir.¹¹⁹

Bizans ordusu bu dönemde Türk akınlarını engelleyemediği gibi aynı zamanda Ege Denizinde Latin saldırılarını püskürtmek ve bölgedeki varlığını koruyabilmek amacıyla o dönemin en güçlü Türk beylerinden Aydınoğlu Umur Bey'den yardım

¹¹⁵ Demirkent, s. 239-240.

¹¹⁶ Bülent Arı, "Halil İnalcık'ın Keşifleri ve İki Örnek: Bafeus/Koyunhisar ve Pelekanon Muharebeleri", 25-27 Mayıs 2005 Türk Tarihçiliğinde Dört Sima Sempozyumu Bildirileri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 42.

¹¹⁷ Demirkent, s. 240.

¹¹⁸ Arı, s. 45.

¹¹⁹ M. V. Levchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çeviren: Maide Selen, Özne Yayınları, İstanbul, 1999, s. 245.

istemiştir. III. Andronikos'un 1341 tarihinde ölmesinin ardından tahta dokuz yaşındaki oğlu V. İoannes geçmiştir. Onun saltanatı 1341-1391 tarihlerini kapsamaktadır.

III. Andronikos'un imparatorluğu sırasında devletin en önemli yöneticileri arasında yer alan Kantakuzenos çocuğun vasilliğini üzerine alarak esas imparator olmak istemiştir. Bu duruma İmparatoriçe Savoyalı Anna tepki göstermiş ve yaşanan bu tartışma hanedanda bulunan Palaiologos hanedanı ile Kantakuzenos aileleri arasında bir iç savaşa dönüşmüştür.

Kantakuzenos kızı Theodora'yı 1346 tarihinde Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi ile evlendirerek Türklerin yardımını almıştır. Ertesi yıl Kantakuzenos, Konstantinopolis'e giderek V. İoannes müşterek imparator kabul edilmiştir. Bu süreçte Sırlar, Balkanlarda önemli bir tehdit haline gelmiş ve Bizans sınırlarını taciz etmiştir.¹²⁰

Sırp Krallığı ve Osmanlı Devleti arasında sıkışıp kalan Bizans İmparatorluğu düşmanlarına karşı koymadığı gibi siyasi varlığını sürdürmek amacıyla bu devletlerin desteğine muhtaç konuma düşmüştü. V. İoannes, Kantakuzenos'tan kurtulup tek başına imparator olmak için Sırp kralından yardım istemiştir. Bunun üzerine Kantakuzenos'ta tekrar Aydınoğulları ve Osmanlılardan yardım isteyince Sırp Kralı Stephan Duşan ve V. İaonnes'in ordusuna karşı Gazi Süleyman Paşa ve Kantakuzenos komutasındaki ordu arasında bir savaş meydana gelmiştir. 1352 tarihinde Dimetoka yakınlarında yapılan bu savaşta Sırp Kralı Stephan Duşan ve Bizans İmparatoru V. İoannes komutasındaki ordu büyük bir yenilgi almıştır.¹²¹

Osmanlı Devleti, Kantakuzenos'a yaptığı yardımın karşılığı olarak Tzympe (Çimpe) Kalesi'ni almış, Kallipolis'i (Gelibolu) zaptetmiştir. Osmanlı Devleti, Gelibolu'ya yerleştikten sonra sistemli bir şekilde Trakya'yı fetih politikası yürütmüş ve 1357 tarihine kadar Bizans'ın kontrolü altında olan Bolayır, Malkara, İpsala, Tekirdağ, Çorlu bölgelerini ele geçirirken, 1362-1363 tarihinde Edirne ve Filibe şehirleri ele geçirilmiş ve Edirne şehri Osmanlı Devleti'nin başkenti ilan edilmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun son önemli eyaleti konumunda olan Edirne'nin kaybı imparatorluğu oldukça zor bir duruma sokmuştur.¹²²

1389 tarihinde Osmanlı Devleti ile Haçlılar arasında yapılan I. Kosova Savaşı'nda Osmanlı orduları, Sırp, Boşnak, Arnavut güçlerinden oluşan büyük bir

¹²⁰ Baştav, s. 43-45

¹²¹ Demirkent, s. 240.

¹²² Levtchenko, s. 253.

orduyu yenerek Balkanlar'da ki hakimiyetlerini sağlamlaştırmışlardır. Bu savaştan Bulgaristan ve Sırbistan Krallıkları bağımsız bir devlet olmaktan çıkarak Osmanlı'ya bağlı vasal bir devlet haline gelmişlerdir.¹²³

VI. İoannes Kantakuzenos'un imparator olduğu dönemde Osmanlı Devleti Balkanlar ve Trakya'da ki hakimiyet mücadelesine daha da önem vererek akınlar düzenlemeye devam etmiştir. Etrafının doğudan ve batıdan sarılmasıyla yıkılmaya mahkûm bir devlet haline gelen Bizans ilki 1391 tarihinde olmak üzere altı defa Osmanlı orduları tarafından kuşatılmıştır.¹²⁴ 1391 yılında gerçekleşen ilk kuşatma yedi ay sürmüş ve Bizans Devleti bu kuşatma sonucunda imzalanan anlaşmayla Osmanlı Devleti'ne vergi ödemeyi kabul ettiği gibi Konstantinopolis'te bir Türk mahallesi kurulmasını da kabul etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Konstantinopolis'i kuşatmasının ardından daha da tedirgin olan Bizans İmparatoru II. Manuel, Türklere karşı Macar kralından yardım istemiş ve Yıldırım Bayezid 1396 yılında Niğbolu'da Haçlıları büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin bu yükselişi, 1402 yılında Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesiyle duraksamış ve fetret devri yaşanmıştır. Osmanlı'nın bu durumundan faydalanan Bizans, bu süreçte Mora'yı tekrar egemenliği altına alarak Osmanlı'ya vergi ödemeyi kesti. 1421 yılında Osmanlı tahtına çıkan II. Murad Konstantinopolis'i tekrar kuşatmış ve Bizans yeniden Osmanlı devletine biat etmek zorunda kalmıştır.¹²⁵

Osmanlı Devleti'nin yayılmacı politikası ve Bizans'ın Anadolu'daki varlığının giderek zarar görmesi Hristiyan Avrupa Devletleri'ni harekete geçirmiştir. Türklerin Bizans'ı yenerek Avrupa'ya ilerlemesini engellemek için bir haçlı ordusu kurmuşlarsa da, kurulan bu Haçlı ordusu, Varna Savaşı'nda Osmanlı orduları tarafından bozguna uğratılmıştır. 1444 tarihinde yapılan bu başarısız haçlı seferinden dört yıl sonra tahta XI. Konstantin çıkmıştır.¹²⁶

Konstantinopolis'i pek çok defa kuşatan Osmanlı orduları bu sefer şehri daha düzenli ve silah teknolojisi daha gelişmiş bir orduyla II. Mehmet döneminde kuşatmışlardır. II. Mehmet, babası II. Murat'ın vefatının ardından Osmanlı padişahı

¹²³ Roberts, s. 262.

¹²⁴ Roberts, s. 263-264.

¹²⁵ Demirkent, s. 241.

¹²⁶ Başta, s. 117-118.

olmuştur.¹²⁷ II. Mehmet döneminde gerçekleşen bu kuşatma 2 Nisan 1453 tarihinde başlamış ve 28- 29 Mayıs 1453 tarihinde yapılan başarılı taaruzlarla son bulmuştur.¹²⁸

Bizans İmparatorluğu'nun İstanbul surları ve Haliç'e çektiği dövme zincire ve onarılan surlara rağmen Osmanlı ordularına sadece 53 gün dayanabilmişlerdir. Konstantinopolis'in Osmanlı Devleti tarafından alınmasının ardından 395 yılında kurulan Bizans İmparatorluğu 1453 yılında yıkılmıştır. Tarihin en uzun ömürlü devleti olan Bizans İmparatorluğu 1058 siyasi bağımsızlığını koruyarak, varlık göstermeyi başarmıştır. II. Mehmet yönetimindeki Osmanlı orduları Konstantinopolis'in ardından 1458 yılında Atina'yı, Franklar'da aldıktan sonra 1469 tarihinde Sırbistan sonrasında Bosna, Hersek ve Karadağı, 1461 tarihinde de Ortodoks Hristiyanları'nın Anadolu'daki son siyasi temsilcisi konumundaki Trabzon Rum İmparatorluğu'na son vermiştir.¹²⁹

II. Tarihsel Süreç İçerisinde Semavi ve Batini Dinlerde Kadın

Tarih boyunca kadının toplumsal konumunu belirleyen en önemli faktörlerden birisi din olmuştur. Din ibadet ve inanç bütününden oluşan bir değerler sistemi olmasının yanında aynı zamanda insanın, toplumsal ilişkilerini, kültürel yapılarını etkileyen, şekillendiren bir rehber konumundadır. Semavi dinler ve batıl dinlerin tamamında kadının cinsi kimliği ve toplumsal yapı içerisinde kadının nasıl davranması gerektiği, kadının toplumsal statüsüne dair pek çok inanç, düşünce mevcuttur. Özellikle devletlerin şeriat ve dini kanunlara göre yönetildiği dönemlerde dinin kadının kimliği, kadının toplumsal statüsü üzerindeki etkisi din belirgin olmuştur. Dinin toplumsal hayata ve kültüre olan etkisinden dolayı aynı bölgede yaşayan farklı din ve inançlara mensup toplumların kadına bakış açısı birbirinden farklı olabilmektedir. Semavi ve batıl dinlerin kadına bakış açısı ve algılayışı aşağıda detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Tarih öncesi devirlerden günümüze kadar gelen süreçte dünyanın her yerinde ilahi kaynaklı olmayan bir takım inanç sisteminden oluşan batıl dinler vardır. Özellikle varlığını Asya kıtasında koruyan bu dinlerin başında Zerdüştlük, Hinduizm, Brahmanizm, Taoizm, Konfüçyanizm, Budizm, Yogaizm, Caynizim gibi dinler gelmektedir. İlahi dinler bütün yer yüzüne yayılmışken batıl dinler ise özellikle kadim geçmişi olan Çin, Japonya, Hindistan ve İran gibi ülkelerde yoğun olarak

¹²⁷ Levthchenko, s. 255.

¹²⁸ Levthchenko, s. 256-257.

¹²⁹ Roberts, 264-265; Başta, s. 129-130.

gözükmetedir.¹³⁰

En kadim dinlerden biri olan Zerdüştlük dinine mensup insanlar günümüzde İran başta olmak üzere değişik Ön Asya ülkelerinde yaşamaktadır. Zerdüştlük dini, geçmişten günümüze, Ortadoğu toplumlarının kadına geleneksel bakış açısını ortaya koyması açısından önemlidir. Zerdüştlük, Ön Asya ve Ortadoğu toplumlarında olduğu gibi ataerkil toplum yapısına bağlı kalarak şekillenmiş bir dindir. Bu yüzden kadının sosyal statüsü, sınırlı tutulmuş ve sosyal hayattaki yeri belirli kurallara bağlanmıştı. Zerdüştlük 'de evlilik ve aile kurumuna büyük önem gösterilmiş ve belirli kurallar konmuştur. Evlilik meselesinde erkeğe birinci derece kadın akrabaları haram kılınmıştır.¹³¹ Zerdüştlükte, neslin devam ettirilmesi, çoğalması evlilik şartına bağlanmıştır.¹³²

Kadim Hint Medeniyeti'nin en eski inanç sistemlerinden biri olan Hinduizm, kadının sosyal statüsünü aile merkezli olarak ele almıştır. Ailenin korunmasına çok büyük önem veren Hinduizm'de, kadın eşiyle birlikte ailenin temel işlevlerini yürütmekle görevlidir. Kadının toplumda sosyal statü elde etmesinde evlilik önemli bir yere sahiptir. Evlenmemiş kadınların ise sosyal statüsü daha sınırlıdır. Evlenmemiş kadınlar Tekbaşlarına yaşayamayacakları için ebeveynleriyle yaşamak zorundadır. Bu durum Hinduizm dininin ataerkil bir anlayış ile şekillendiğini gözler önüne koymaktadır. Hinduizm'de kadının temel fonksiyonu çocukluk döneminin ardından aile kurmak, dini vecibelerini yerine getirmek ve evliliğin ardından anneliğe hazırlanmaktır.

Hint Alt Kıtası ve Uzakdoğu'da en yaygın dinlerden bir diğeri Budizm'dir. Budizm'de de diğer batıl dinlerde olduğu gibi erkek hakimiyeti vardır. Sert ataerkil aile anlayışı ile şekillenen Budizm'de kadınlar, erkeklerden daha aşağı görülürdü. Bu nedenden dolayı kadının sosyal statüsü belirli alanlarla sınırlı kalmıştır. Daha sonraki süreçte ise kadınlar sosyal yapı içerisinde daha etkin hale gelerek öğretmen ve din görevlisi olabilme hakkını elde etmişlerdir.¹³³

¹³⁰ Fügen Bertay- Emin Atasoy, "Dinler Coğrafyasına Kültürel Bir Bakış", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 18, Balıkesir, Aralık 2007, s. 24-26.

¹³¹ Cahit Can, *Zerdüştlük, Zerdüş Ve Hukuk (Avesta)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 25, Sayı:1, Ankara, 1968, s. 279.

¹³² Can., s. 285.

¹³³ Ömer Faruk Harman, "Kadın" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 83.

Çin ve diğer Uzakdoğu ülkelerinde yaygın olan Konfüçyanizm’de de kadına bakış açısı genel olarak olumsuz olup erkek egemenliğinde sosyal statüsü sınırlandırılmıştır. Konfüçyanizm’in genel olarak ataerkil bir din olması kadının ikinci plana atılmasına neden olmuştur.¹³⁴

Günümüzde var olan batıl dinlerin tamamının ataerkil bir anlayışla kadına yaklaşması kadının sosyal statüsünü sınırlandıran bir faktör olsa da dünya genelinde yaşanan modernleşme ve sekülerleşme ile kadının sosyal statüsünün önündeki engeller kalkmaya başlamıştır.

II.I. Yahudilik’te Kadın Algısı ve Kadın Kimliği

Üç semavi dininde çıkış noktası olan Ortadoğu’da, tarih öncesi ve tarihin ilk devirlerinde kadın, sömürülen, hiçbir zaman erkek cinsiyeti ile eşit olmayacağı düşünülen, aşağılanan, hor görülen bir varlık olarak algılanmıştır. Yahudilik dininin Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkıp, bu bölgede yayılması nedeniyle Yahudilerin kadın cinsiyetine bakış açısı bölgenin sosyo-kültürel yapısından fazlasıyla etkilenmiştir.

Klasik Yahudi inancında her gün sabah ibadetinde edilen bir dua da; *"Rabbim, beni kadın yaratmadığın için sana şükürler olsun!"* ifadeleri geçmektedir.¹³⁵ Yahudilik’te kadının ev işleriyle ilgilenmesi ve erkeğin de ailenin geçimini sağlaması gerekmektedir. Kadınların mecbur olmadıkça dini faaliyetlere katılmalarına izin verilmemiştir.¹³⁶

Genel olarak Yahudi inancında kadın kimliği ve kadının sosyal yapı içerisindeki yeri o dönem Ortadoğu milletlerinin ataerkil yapısına uygun olarak inşa edilmiştir. Yahudi inanç sisteminde kadın ötekileştirilen ve dişiliği temsil eden bir varlık olarak algılanmıştır. Bu durumu Yahudilerin kutsal kitaplarından olan Tevrat, Talmud, Kabala’da da yer alan bab ve kıssalarda görmek mümkündür. Tevrat’ta kadının yaratılışıyla ilgili iki kıssa mevcuttur. Bu kıssalardan birinde yer alan bilgiye kadın ile erkek birbirine eşittir. Hem kadın hem erkek Yaratıcı’nın suretinde yaratılmıştır. (*Tekvîn, 1/26-27*) Tevrat’ta yer alan ikinci kıssa da ise (*Tekvîn, 2/21-25*) kadın erkeğe eş olarak, kaburga kemiğinden yaratılmıştır (*Tekvîn, 2/21-22*). Tevrat bu süreçte kadının erkeğin bedenindeki bir kemikten yaratılmasının sebebini, bütünün parçaları olmaları

¹³⁴ Harman, s. 83.

¹³⁵ Mehmet Tayyip Okiç, *İslamiyet’te Kadın Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 7.

¹³⁶ Ağçoban, s. 16.

dolayısıyla birbirlerine bağlanmaları (*Tekvîn, 2/23-24*), parçanın bütüne tâbi olduğu gibi kadının erkeğe tâbi olması gerektiği şeklinde açıklamaktadır.¹³⁷

Kadının erkeğe tabi oluşunun ön plana çıktığı ile olay ise yaratılan ilk kadın olan Hz. Havva'nın yasak meyveyi yemesi ve eşi Hz. Âdem'e yedirmesi sürecidir. Tevrat'ta bu olaydan sonra Yaratıcı, emre itaatsizliği yüzünden kadının cezalandırıldığından bahseder. Ceza olarak da kendisine doğurma görevi verilmiştir. Doğum sürecinin acı, ağrı ve güçlük içerisinde geçeceğini, her zaman kocasının hâkimiyeti ve koruması altında kalacağı bildirilmiştir (*Tekvîn, 3/16*). Bu kadının erkeğin baskısı ve kontrolü altında kalacağını, sosyal kimliğini belirleyen asli unsurun cinsi kimliği olacağını açıkça ortaya koymaktadır. İbranice 'de kadınların eşleri için kullandığı kelimelerden birisi de "baal" kelimesidir. Bu kelime erkeğin kadına olan üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Nitekim Türkçe anlamı itibariyle "efendi" anlamına gelmektedir. Yahudi inancında kadın hayatın her alanında erkeğin hizmetçisi ve kölesi konumundadır.¹³⁸

Yahudi inancında kadının en önemli görevi ve var olma sebebi çocuk doğurmak kaydıyla neslin devamını sağlamak ve yuvaya bakmaktır. Bu sebepten dolayı kadının kısır olması ayıplanma sebebidir. Kadın sosyal yapı içerisinde erkek gibi serbest olamaz, erkek gibi giyinemez (*Tesniye, 22/5*). Kadınlara dışarıya çıktıklarında tesettür zorunluğu getirilmiştir. Bu tesettür emri bütün genel uzuvların kapatılmasını ve başın örtülmesini kapsamaktadır. Bu emre aykırı hareket edenler, topluluk içerisinde saçlarını gösteren evli kadınlar cezalandırılmıştır.¹³⁹ Yahudilik'te ailevi konularda ve ev içi meselelerde kontrol doğrudan doğruya erkeğe verilmiş, erkeğin evdeki gücü sınırsız tutulmuştur.¹⁴⁰

Yahudilikte kadının geri plana atılması sadece aile ve toplum hayatı ile sınırlı kalmamış, dini görev, emir ve ibaretlerin yerine getirilmesi sürecinde de kadın geri planda kalmıştır. Yahudilere göre kadınlar din görevlisi olamayacağı gibi ibadetlere katılamazlar, cemaate katılamadıkları gibi cenaze merasiminde de bulunamazlardı. Yahudi inancında kadının âdet görmesi kirlilik sebebi sayılırdı. Bu sebepten dolayı âdet süresince ibadet yapamazdı. İbadet yapabilmesi için için âdet halinin bitmesi ve temizlenmesi gerekirdi. Kadın aynı şekilde hac ibadetinden de mesul değildi. Kadın

¹³⁷ Harman, s. 84.

¹³⁸ Ameneh Baseri, "Semavi Dinlerde (İslam, Hristiyanlık, Yahudilik) Kadına Şiddet Ve Saygının Karşılaştırılması Hakkında Araştırma" Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C. 16, Sayı: Özel Sayı-1, Karaman, 2014, s. 124.

¹³⁹ Harman, s. 84.

¹⁴⁰ Baseri, s. 124.

babasının veya eşinin izniyle adak adayabilirdi. Yahudi inancında sosyal ve dini hayatta arka plana atılan kadın kocasının mirasından pay alamayacağı gibi erkek kardeşi varsa babasının mirasından da pay alamazdı. Bütün bunlar Yahudi inanç ve itikadında kadının konumunun modern anlayış, yaşayış ve evrensel hukuk kurallarına uymadığını açıkça göstermektedir.¹⁴¹

II.II. Hristiyanlık 'da Kadın Algısı ve Kadın Kimliği

Hristiyanlıkta kadınla algısının oluşmasında Hz. İsa'nın uygulamaları, söylemlerinden çok havarisi ve Hristiyanlığın en önemli şahsiyetlerinden olan Pavlus'un etkisi vardır. Roma İmparatoru I. Konstantin zamanında 314 yılında hazırlanan Milano Fermanı ile Hristiyanlık resmi din haline gelmiştir. Bu olayın akabinde konsüller düzenlenmeye başlamış ve 324 yılında düzenlenen İznik Konsülü ile dört incilin kabul edilmesinin ardından pagan kültürünün Hristiyanlığa olan etkisi daha açık hale gelmiştir. Hristiyanlık'ın resmi din haline gelmesiyle Romalı hristiyanların, kadına bakış açısını etkileyen en temel faktör Roma İmparatorluğu'nun eski resmi dini konumunda olan Pagan (putperestlik) inancı ve kültürü olmuştur.¹⁴²

İznik konsülünün ardından kabul edilen dört İncil'de Hz. Meryem başta olmak üzere değişik kadınlardan bahsedilmektedir. İncillerde yer alan metinlerde Hz. İsa sadece sözleriyle değil davranış ve uygulamalıyla da kadına değer vermiş, onları toplumun bir parçası haline getirerek, yüceltmıştır. Hatta Hristiyanlığın yayılma sürecine kadınları da katarak bu yeni dini ve kitabı daha geniş kitlelere ulaştırmak istemiştir. Yeni Ahid'de (İncil) sadece erkekler değil aynı zamanda kadınlar da Hz. İsa'nın mesajlarına, öğretilerinin bir parçası olmuştur.

İlk dönem Hristiyanları içerisinde ve Hz. İsa'nın peşinden gidenlerin arasında kadınlarda vardır. Hristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil'de kadınlara dair bazı bölümlerde bir yandan cinsî hayat ve evlilik teşvik edilmekte diğer yandan ise bekâretin üstünlüğü ve evlenmemenin fazileti vurgulanır. İncillerde aile hayatı korunmaya özen gösterilmiş çok eşlilik ve boşanma engellenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Hristiyanlık dinine mensup kadınların farklı dinlere mensup erkeklerle evlenmesinin

¹⁴¹ Yahudilik'te kadın pek çok konuda geriye itilmiş, sosyal hakları elinden alınmıştır. Bunu tahrif edilen kutsal metinlerde de görmek mümkündür. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bakınız; Hakkı Ş. Yasdımın, "Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler", Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 15, İzmir, 2002, 97-121.

¹⁴² Hristiyanlığın yayılması ile ilgili detaylı bilgi için bakınız; Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Nil Yayınları, İzmir, 1996.

önüne geçilmeye çalışılmıştır.¹⁴³

Hiz. İsa'nın kadınlara dair koruyucu tutumunu İncil'de yer alan pek çok olayda görmek mümkündür. Bu noktada Hiz. İsa, Yahudilerin ve Ortadoğu coğrafyasında hali-hazırda bulunan kadın ön yargısını kırmayı amaçlamış, kadınları korumuş, kollamış ve onları ailenin, sosyal hayatın bir parçası olarak görmüştür. Hiz. İsa'nın havarilerinden Pavlus kadınlar için zinadan korunmak ve çocuk doğurmak amacıyla evlenmenin gerekliliğini belirtmiştir.

Pavlus'a göre erkekler kadınlar için yaratılmamıştır. Fakat kadınlar erkek için yaratılmıştır. Bu sebepten dolayı kadınlar Tanrı'ya bağlı oldukları gibi eşlerine bağlı olmalıdırlar. Pavlus evliliğin gerekliliğinden bahsetmekle birlikte bekâreti ve bakireliği üstün bir meziyet olarak görmüş, bunu bir fedakârlık olarak nitelendirmiştir. Pavlus'a göre erkek kadın için değil kadın erkek için yaratılmıştır.¹⁴⁴

Pavlus, Hristiyanlık dininde kadını sosyal yapının bir parçası haline getirerek onların ayinlere, kilise toplantılarına katılabileceklerini dile getirirken bu eylemi eşlerinin izinlerine bağlamıştır. Kadınlar başlarını örtme, sade ve gösterişsiz giyinmek şartıyla dini ayinlerde ve kilise toplantılarına katılabilirler. Hiz. İsa zamanında olduğu gibi havariler zamanında da kadınlar sınırlı ölçüler içerisinde dini görevlerini yerine getirmişler, cemaate yardım ve hizmet etmişlerdir. Pavlus'un mektuplarında kadın tek başına bir birey olarak değerlendirilmemekte, pek çok konuda kadının faaliyetleri erkeğin iradesine bırakılmakta, bahsi geçen mektuplarda kadınlara dair olumsuz ifadeler yer almaktadır.¹⁴⁵

Roma İmparatorluğu döneminde pagan kültürünün Hristiyanlık üzerine olan etkisi Hristiyanlık'ın resmi din haline gelmesiyle her geçen gün daha da artarak dinin özünü bozmuştur. Pagan kültürü kilisenin mimari yapısından ayin şekline, ayin şeklinden giderek elit ve aristokrat hale gelen ruhban sınıfına, ruhban sınıfından kadının sosyal yapı içerisinde ki yerine kadar pek çok konuda Hristiyanlık dinini etkilemiş, zamanla dini-siyasi eksende inşa edilen skolastik düşünce ve toplum tarzı oluşmuştur. Roma'nın ataerkil toplum yapısı zamanla imparatorluğun resmi dini haline gelen Hristiyanlık dinini etkileyerek ataerkil bir inanç yapısının oluşmasında etkili

¹⁴³ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bakınız; Ali Arslan Topçuoğlu, "Yahudilik, Hristiyanlık Ve İslam Hukuku'na Göre Nikah Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı" Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, Samsun, 2010, s. 79-120.

¹⁴⁴ Okiç, s. 7; Ağçoban, s. 16-17.

¹⁴⁵ Ağçoban, s. 21-22.

olmuştur.¹⁴⁶

Bu toplum tarzında kiliseden sorumlu erkek dini görevlilerin ve siyasi kadınlara dair görüşleri genelde olumsuzdur. Hristiyanlık kültüründe kadın yasak meyveyi Âdem'e yedirerek onun cennetten kovulmasına, böylece insan neslinin günahkâr olmasına sebep olmuştur. Bu anlayışa göre kadın yeryüzüne günahı getiren, erkeği mahveden, baştan çıkarandır. Kilise babaları evliliği zorunlu bir kötülük olarak değerlendirmişlerdir. Hristiyanlığın ilk döneminde kadınlar sessizlik, iffetlilik, yardım severlik ve sadece dua edici bir varlık olarak değerlendirilirken Hristiyanlık üzerinde pagan kültürünün etkisinin artmasıyla kadına dair kaygılar dile getirilmeye başlanmıştır. Önemli kilise babalarından Irenaeus, Justin Martyr, İskenderiyeli Clement, Tertullian ve Origene gibi isimler Hz. Havva'yı, Hz. Âdem'i ve melekleri baştan çıkarıp, insan soyunu kötülüğe itmekle suçlamıştır. Bu nedenle kilise babaları Hz. Havvâ'yı ayıplarlar.¹⁴⁷

Kilise babalarının kadınlarla ilgili sözlerinde kadın cinsine küçük düşüren düşmanlık içeren nefret söylemi hâkimdir. Skolastik düşüncenin Ortaçağ Avrupa'sında egemen olması kilise babaları ve diğer dini görevliler tarafından oluşturulan kadına nefret söylemi ve düşmanlık eyleminin artmasına neden olmuştur. Bu düşünce dönem Avrupası'nda giderek yaygınlaşmıştır. Nitekim Papa Gregoire, karı koca ilişkilerinin günden günde uzak olmadığını dile getirmesi zamanla cinsî ilişkinin günah sayılmaya başlanması evlilikten uzaklaşılmasına sebep olmuştur. Bu düşünce yapısı içerisinde Avrupa'da aile ve evlilik kurumu büyük zarar görmüştür. Miladi ikinci yüzyıldan itibaren evliliğin giderek azaldığı Avrupa toplumunda evlenmeyen kadınlar kutsal bakireler adını verdikleri bir yapıyı ortaya çıkarmışlardır. Bu kadınlar her türlü şehvi ve cinsi münasebetten uzak durarak, kendilerini bâkire olarak yaşamaya, kilise, manastır yoluyla Hristiyanlık dinine hizmet etmeye adanmışlardır. Halkın dindarlaşmasında kadınların başlattığı bu mistik hareketin çok büyük etkileri olmuştur.¹⁴⁸

Ortaçağ Hristiyan dünyasında kadın algısı o kadar ön yargılı ve küçük düşüncüdür ki 585 yılında toplanan Macon Konsili'nde kadının insan olup olmadığı, ruhunun olup olmadığı tartışılmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak o dönemde kadının sosyal yapı

¹⁴⁶ Musa Kaval, "İlahi Dinlerde Kadının Kıyamet Problemi", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 55, Kırgızistan, Mayıs-Haziran, 2016, s. 310.

¹⁴⁷ Harman, s. 85-86.

¹⁴⁸ Ömer Yılmaz, "Hristiyan Mistik ve İslam Tasavvuf Geleneğinde Kadın İmgesi ve Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 13, Sayı: 2, Eskişehir, 2012, s. 51.

içerisinde ki yeri daha da kötüleşmiştir. Skolastik düşünce yapısı içerisinde kadın erkeğin alçalmasının ve gerilemesinin sebebi olarak görülmesi nedeniyle İngiltere Kralı VIII. Henry tarafından çıkarılan kanuna göre kadınlarında korsanlar ve kötü ruhlu insanlar gibi kutsal kitaba dokunması yasaklanmıştır.¹⁴⁹ Miladi on ikinci asırdan itibaren Avrupa’da büyücü ve cadı avı başlamış, pek çok kadın cinlerle ilişkisi olduğu iddiasıyla yakılmış veya suda boğulmuştur. Kökleri pagan kültürüne dayanan sapkın fikir Ortaçağ Avrupa’sında Hristiyan kilisesinin batıl inançlarından beslenerek yeniden ortaya çıkmış ve cadı avları başlamıştır.¹⁵⁰

Rönesans, Reform hareketleri ve ardından yaşanan Aydınlanma çağı ile kilisenin sosyal yapı üzerindeki etkisi giderek azalmış, yaşanan sekülerleşme sayesinde başta Avrupa olmak üzere bütün Hristiyan dünyasında kadının sosyal yapı içerisinde ki önemi artmıştır. Ortaçağ Hristiyanlık anlayışında kadınlara dair ön yargı ve nefret söylemi giderek azalmıştır. Bugün Hristiyanlık dinine mensup Batı ve Doğu ülkelerinin hemen hemen tamamında kadınlar erkekler ile eşit haklara sahiptir.

II.III. İslamiyet’te Kadın Algısı ve Kadın Kimliği

İslam’da kadın algısının oluşmasında en temel faktör Hz. Peygamber’in (sav) uygulamaları ve Kur’an ile sünnet çerçevesinde inşa edilen siyasi, hukuki, sosyal anlayıştır. Bununla birlikte İslam toplumlarında kadın algısının oluşmasında İslam öncesi sosyo-kültürel yapı, siyasi çerçeve ve etnik özellikler etkili olmuştur. Bu sebepten dolayı İslam dünyasında kadının her yerde ve her dönemde aynı bakış açısıyla değerlendirildiğini söylemek mümkün değildir.¹⁵¹

Özellikle etnik yapı, coğrafi, siyasi çerçeve ve İslamiyet öncesine ait sosyo-kültürel yapı nedeniyle aynı bölgelerde ve aynı zaman dilimi içerisinde yaşayan kadınlar arasında bile farklılıklar olmuştur. Fakat bu İslam toplumlarında kadınların bütünüyle farklı kimlikleri temsil ettikleri anlamına gelmez. İslam hukuku ve anlayışı çerçevesinde inşa edilen bir kadın kimliği vardır. Bu da her dönemde kadınların sosyal, ekonomik ve hukuki açıdan belirli ortak özelliklere sahip olmasını sağlamıştır.

İslam’ın kadınlara sağladığı hakları doğru değerlendirebilmek için İslamiyet’in yayıldığı coğrafyayı, İslam öncesi bu coğrafya da kadınlara dair bakış açısını ve

¹⁴⁹ Baseri, s. 124.

¹⁵⁰ Yücel Aksan, “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”, Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt: XXVIII, Sayı:2, İzmir, 2013, s. 355.

¹⁵¹ Mehmet Âkif Aydın, “Kadın”, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, C.24, Ankara, 2001, s. 86.

uygulamaları incelemek gerekir. İslamiyet'in nüzul ettiği ve yayıldığı dönemde gerek Avrupa'da gerek Ortadoğu'da gerekse Arap Yarımadası'nda kadınlar ikinci plana atılmıştır. Arap yarımadasında erkek merkezli Cahiliye toplumunda ikinci plana atılan kadınların, sosyal ve hukuki hakları da sınırlandırılmıştır.

İslamiyet öncesi Arap toplumunda kadın, erkeğe bağılıdır. Kadınlar kendi başlarına iş yapamazlar, evlenme çağına gelen kızlar kendi istedikleri kişiyle evlenemezlerdi.¹⁵² Kadınların bu tip sosyal eylemlerinden sorumlu olan kişi velisi konumunda olan aileye reislik yapan erkeklerdi. Kadınlar mirastan pay alamazdı. Cahiliye Arap toplumunda var olan yanlış davranışlardan biri de kız çocuklarının öldürülmesiydi. Bu sapkın adet Hz. Peygamber'in yoğun çabaları sonucunda kalkmıştır. Hz. Peygamber, Mekke ve Medine dönemlerinde bu sapkın âdete karşı büyük mücadele vermiş, Medineliler ile yapılan Akabe Biatı'nda kız çocuklarının öldürülmemesi konusunda onları uyarmış ve engellemeye çalışmıştır.¹⁵³

Kur'an-ı Kerim'in nüzul ettiği Cahiliye Arap toplumunda sosyal yapı kadın-erkek, hür-köle, zengin ve fakirlerden oluşmaktaydı. İslam öncesi Arap toplumunda kişinin hak ve hürriyeti sosyal yapı içerisinde ki konumuna göre değişmiştir. İslam gerek kadınlara gerek hakları verilmeyen diğer gruplara haklar tanıyarak sosyal yapı içerisindeki eşitsizlikleri kaldırmayı amaçlamıştır. Bu konuda Hz. Peygamber, Cahiliye Arap toplumunun kadınlara dair ön yargısını değiştirmeye ve uygulamalarını engellemeye çalışmıştır. Kur'an-ı Kerim'de kadınlara yapılan haksızlıkları gidermek ve onları korumak için indirilen ayetler vardır. Bununla birlikte kadınların erkekler üstünde haklarının bulunduğu, erkeklerin de kadınlar üstünde haklarının bulunduğunu belirten ayetler vardır. İslam dininde erkeklerin kadınlar üstündeki hakları bir derece daha fazladır, bu durum Nisa Suresi'nin 34. Ayeti ve Bakara Suresi'nin 228. Ayetinde açıkça belirtilmiştir

Hz. Peygamber'in kadınlara yönelik sözleri ve uygulamaları Kur'an-ı Kerim'in çizdiği doğrultu da olmuştur. Özellikle Medeni İslam Devleti döneminde kadınların sorunları ile ilgilenmiş, eşleriyle olan anlaşmazlıklarında ara buluculuk yaparak onların haklarını korumuştur. Hz. Peygamber ; *“İslam inancı öyle bir barış ve güvenlik ortamı oluşturacaktır ki, en uzak yerden bir kadın tek başına Mekke'ye gelecek, Kabe'yi tavaflar*

¹⁵² İbrahim Ağâh Çubukçu, *“İslam'da Kadın Hakları”*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 21, Sayı:1, Ankara, 1973, s. 37.

¹⁵³ Adnan Demircan, *“Cahiliyye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Adeti”*, İstem Dergisi, Yıl:2, Sayı: 3, Konya, 2004, s. 13.

edip dönecek ve o kadına hiç bir zarar gelmeyecektir” sözleriyle kadını sosyal bir varlık olarak değerlendirdiğini, kadınların belirli sınırlar içerisinde özgürlüğüne önem verdiğini açıkça gözler önüne sermektedir.¹⁵⁴ İslam dinine göre kadınlar yapılan ibadetler, işlenen sevap ve ameller açısından erkeklerle eşittir. Bu durum Kuran’-ı Kerim’in Al-i İmran Suresi’nin 195. Ayetinde şu şekilde aktarılmaktadır; *“Rableri onlara karşılık verdi: Ben sizden erkek-kadın, hiçbir çalışanın işini zayi etmeyeceğim. Hep birbirinizdensiniz.”* Yukarıda ki ayet-i kerimede bildirildiği üzere İslam inancında kadının ibadet ve amel noktasında erkeklerden hiçbir eksiği olmadığı gibi yapılan ibadetlerin, amellerin ve işlenen günahların karşılığının verilmesi noktasında da eşittir.¹⁵⁵

İslam dininde Hz. Havva ve Hz. Âdem’in cennetten kovulması sürecinde meydana gelen olayların değerlendirilmesi Yahudilik ve Hristiyanlık’a göre farklılık göstermektedir. İslam inancı bu konuda sadece Hz. Havva’yı suçlu görmez. Bu konuda Kur’an-ı Kerim’de geçen ayetlerde Allah, Hz. Âdem’i Şeytan’ın düşmanlığı konusunda uyarıyordu. Fakat Hz. Âdem bu ilahi uyarıyı unutarak, Şeytan’ın vesvesesine kanmış eşi ile birlikte yasak ağacın meyvesinden yemiştir. Bu olay ile Hz. Âdem, Rabbi’nin uyarısını dinlemeyerek, ona başkaldırmıştır. İslam bu olayı Hristiyanlık ve Yahudilik’in ayrı olarak değerlendirip tek suçlunun Hz. Havva olmadığını Hz. Âdem’inde kendi iradesi ile ilahi uyarıyı dinlemeyip başkaldırdığı, bu nedenle her ikisinin de hata yaptığının üzerinde durur.

İslam hukukunda cahiliye dönemi adetlerini kaldırmaya önem gösterilmiştir. İslam hukukuyla kadınların hak ve özgürlüklerini koruma altına almıştır. Bunu evlilikten boşanmaya, mirastan eğitime pek çok alanda görmek mümkündür. İslam ile birlikte Ortadoğu kültüründe ötekileştirilen kadın yerine hak ve hukuku korunan, iradesine saygı gösterilen bir kadın kimliği oluşturulmuştur. Bunun en açık örneğini İslam hukukunda görmek mümkündür. Evlilik ve nikâh akdinin oluşması kadının ve velisinin rızasına bağlanmıştır. Hanifi mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanife’ye göre kadın kendisine uygun ve denk olan eşi seçerse velisinin izni olmaksızın evlenebilir.

Tarih boyunca erkeklerin hâkimiyeti altında ezilen horlanan kadının olası boşanma, eşinin vefatı gibi durumlarda ortada kalmasını önlemek için ve bir nevi kadına

¹⁵⁴ Beyza Bilgin, *“İslam’da Ve Türkiye’de Kadınlar”*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 36, Sayı: 1, Ankara, 1997, s. 30-31.

¹⁵⁵ Mustafa Sebai, *İslam’da Kadın Hakları I*, Rehber Yayınları, İstanbul, 1993, s. 24-25.

bir hediye sunmak amacıyla mehir şartı getirilmiştir. Mehir, kadına verilen para, mücevher ve maddi değeri olan metalleri kapsar. İslam’da erkeğin en fazla dört kadınla evlenmesine belirli şartlar dâhilinde izin verilmiştir. Bu şartlar Nisa Suresi’nin 3. Ayetinde şu şekilde belirtilmiştir; *“Eğer aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız veya sahip olduğunuz ile yetinmelisiniz. Doğru yoldan sapmamanız için en uygun olanı budur.”*

Tefsir uzmanları bu ayeti eşleri arasında adaleti sağlayamayacak olan erkeklerin birden fazla kadınla evlenmelerinin yasaklandığı şeklinde yorumlamışlardır. Hz. Peygamber erkek sahabelere, eşlerine kötü sözler söylememesi konusunda ümmetini uyararak, kadınlara işkence yapılmasını dile getirerek, eşleri arasında adaleti sağlayamayacak olan erkeklerin çok eşlilik yapmasına karşı çıkmış ve çok eşlilik yapan erkeklerin eşleri arasında adaletle davranarak, eşlerini hoşnut ve razı etmeleri konusunda uyarmıştır.

İslam felsefecileri ve âlimleri de bu konu üzerine çalışmalar yapmıştır. Endülüs Müslümanları döneminde yaşayan İbni Rüşd, kadın ve erkeği her açıdan birbirine denk, eşit görmüştür. Kadınların ilim, sanat, felsefe ile ilgilenebilecekleri gibi savaş ve yönetime de katılabileceklerini öne sürmüştür.¹⁵⁶ Önemli İslam düşünürlerinden Mevlana kadınlara dair değerlendirmeler yaparken öncelikle onların fitratı ve ruhu üzerine durmuştur. Mevlana’ya göre hem erkek hem kadın, dünya hayatında huzur ve sükûna ulaşmak için yaratılmıştır. Eğer kadınlar yaratılış hikmet ve gayesini anlayabilirse iman ve takvada üstün bir kişiliğe sahip olabileceklerini dile getirir.

Mevlana, kadınların ruhlarını ve nefislerini koruyup kötülük yapma eylemi, kötülük duygusundan uzak durarak, yanlış ve zararlı hareketlerden kaçınmaları gerektiğini belirtir. O’na göre kadınlar bu yolla iyi ve kötüyü ayırabilir. Mevlana, kadınlar ve erkeklerin günahlardan uzak durması, ruhen ve bedenen arınması için evlenmenin önemli olduğunu, anneliğin ise evliliklerin en önemli kazanımı olduğunu dile getirir.¹⁵⁷ Günümüz İslam dünyasının önemli düşünürlerinden olan Muhammed İkbal ise cinsiyet ayrımına karşı çıkarak kadınların erkeklerle eşit olarak değerlendirilmesi gerektiğini, kadının hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğunu, kadınları hor görmenin ve ötekileştirmenin yanlış olduğunu vurgulayarak bunun İslam

¹⁵⁶ Mehmet Said Hatipoğlu, *“İslam’ın Kadına Bakışı”*, İslam’da Kadın Hakları I, Rehber Yayınları, İstanbul, 1993, s. 118-119.

¹⁵⁷ Kadir Özköse, *“Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin Düşüncesinde Kadın”*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.11, Sayı:1, Sivas, 2007, s. 51-67.

öncesinden kalma bir adet olduğunu dile getirmiştir.¹⁵⁸ İslam dünyasının en önemli bilginlerinden İbni Arabi ise kadınlara şefkat ve sevgiyle yaklaşılması gerektiğini belirtmiştir. İbni Arabi on sekiz yaşına kadar kadınlara dair olumsuz bir yaklaşım izlese de peygamberlerin kadınlar hakkındaki olumlu fikirlerini öğrenmesiyle ciddi bir değişim yaşamıştır. O'na göre kadınlara dair sevgi beslemek, Allah sevgisine ulaşmak için bir ilham kaynağıdır.¹⁵⁹

İslam ilahi dinler içerisinde kadınların kimlik ve cinsiyetlerine yönelik olarak en fazla hukuki, siyasi, kültürel düzenlemelerin yapıldığı dindir. İslam'ın doğup-yayıldığı dönem içerisinde Ortadoğu coğrafyasında cahiliye gelenekleri ve adetlerinin kalkmasında çok önemli etkiye sahiptir. Bununla birlikte zamanla Arap, Farsi, Bedevi kültürlerinin İslam'a olan etkisiyle dinin özünde olmayan, cahiliye döneminde uygulanan bazı uygulamalar yeniden ortaya çıkmıştır.

III. Eskiçağ ve Ortaçağ Toplumlarda Kadın

Tarih öncesi devirlerde çeşitli toplumlarda kadına yaklaşımın birbirinden farklı olması nedeniyle kadınlar farklı statülerde yer almıştır. Bu sebepten dolayı tarih öncesi devirlerde ve Eskiçağ'da kadınların kimlik ve statüleri farklılıklar göstermektedir. Ataerkil aile yapısının olduğu toplumlarda kadının temel sosyal işlevi doğurganlık, annelik ve eşlik fonksiyonlarına indirilirken anaerkil aile yapısının olduğu toplumlarda kadın kutsallaştırılmıştır. Anaerkil aile yapısının olduğu toplumların bazılarında ise kadın, erkeklerle eşit statü ve eşit haklara sahiptir. Özellikle Ataerkil aile yapısının olduğu Yakınoğu toplumlarında kadın genellikle erkeğe göre ikinci derece statüsü olan, sosyal yapı içerisinde hakları sınırlandırılmış, hukuki düzenlemelerde iktidarın erkeklere verilmesinden dolayı ikinci plana atılan, devamlı olarak ikincilleştirilen bir varlıktır.¹⁶⁰

Tarih öncesi devirlerde ve Eskiçağ'da kadın değerlendirilirken dikkat edilmesi gereken temel faktör topluma hâkim olan dini anlayış, kültürel ortam ve aile yapısıdır. Anasoylu (anaerkil) toplumlarda kadın doğurganlığı, anneliği ve eşliği sebebiyle verimliliğin kaynağı olarak değerlendirilmiş özellikle Antik Yunan, Mısır ve Anadolu Uygarlıkları'nda tabiatın sembolü sayılarak tasvir edilmiştir. Bu durum Antik Yunan'da

¹⁵⁸ Mehmet Aydın, “İkbal'in Felsefesinde İnsan”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 29, Sayı:1, Ankara, 1987, s. 98-99.

¹⁵⁹ İbrahim Coşkun, “Muhiyydin Arabi'nin Felsefesinde “Allah” Mevhumu”, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi İbnü'l-Arabî Özel Sayısı, S ayı:1, İstanbul, 2008, s.133-134.

¹⁶⁰ Binnur Çelebi, *Eskiçağ'da Kadın*, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015, s. 8.

Artemis, Afrodite, Demeter, Elpis, Selene, Hestia, Pistis, Tyche, Harmonia, Hera, Mısır Medeniyetinde Astarte ve Isis, İlk dönem Anadolu uygarlıklarında, Kybele isimlerinde kadın tanrıçalar ortaya çıkmıştır. Antik Yunan ve Anadolu uygarlıklarında bir yandan tanrılaştırılan kadın diğer yanda ötekileştirilmiştir. Antik Yunan kültüründe kadın figürü, zayıflık-güçsüzlük ile bütünleşmiş, fiziksel özellikleri açısından erkeklerden daha güçsüz olmaları nedeniyle zayıf bir varlık olduklarına inanılmıştır.¹⁶¹

Kadim Anadolu uygarlıklarında bereket ve verimliliği temsil eden kadın tanrıçalar vardır. Hitit İmparatorluğu baş tanrıçası Kubaba sonrasında Kybele'ye dönüşmüş Frigler'de de bu inanç aynı şekilde devam etmiştir.

İlk dönem Anadolu devletlerinde kadının sosyal yapı içerisindeki yeri Mezopotamya devletlerinden oldukça farklıdır. Bu farklılık Asur İmparatorluğu döneminde ortadan kalkmaya başlamıştır. Asurlular zamanında medeni açıdan erkeklerle eşit hukuk kurallarına sahip olan kadın, ticari hayatta da rol alabilmektedir.¹⁶² Genellikle tek eşliliğin görüldüğü bu dönemde erkek ancak çocuk olmaması durumunda ikinci evlilik yapamabilmekteydi. Evlilik ve nikâh ahitleri resmi sözleşmeye göre yapıp, kadınlara da boşanma hakkı tanınmıştır. Boşanma halinde sahip olunan mal erkek ve kadın arasında eşit miktarda paylaşılmaktadır.¹⁶³

İlk dönem Anadolu devletlerinde kadının sosyal yapı içerisindeki yeri bunlarla sınırlı kalmamıştır. Bu dönemde kadınlar aktif olarak devlet yönetimine katılmış, idare de, bürokrasi de ve dini-kültürel hayatta etkin rol oynamıştır. Hitit kanunlarında kralın yanında kraliçe de yönetimde eşit oranda söz sahibidir. Bununla birlikte Hititlerde kadınlar, pek çok konuda erkeklerle aynı haklara sahiptirler.¹⁶⁴

Mısır ile Hitit Devletleri arasında imzalanan Kadeş Antlaşması'nda Hitit kralının yanında kraliçenin de mührü bulunmaktadır. Hititler'de dini-kültürel yapı içerisinde kadının çok önemli görevleri vardır. Kadınların çeşitli unvanlar alarak tapınaklarda değişik görev ve hizmetler yürüttükleri gibi aynı zamanda Hitit dininde rahibelerin ve kadın memurların büyük rol oynadıkları bilinmektedir. Kadın kraliçeler kutsal günlerde ve bazı bayramlarda kraliçe devleti tek başına temsil etmiştir.

¹⁶¹ Derya Karaaslan, “*Antik Yunanda Kadın Olmak*”, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Siirt, s. 161.

¹⁶² Hatice Gül Küçükbezi, “*Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar İle Anadolu Halkları Arasında İlişkiler*”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 26, Konya, 2011, s. 44.

¹⁶³ Harman, s. 83.

¹⁶⁴ Binnur Çelebi, *Anadolu'da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri Ve Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 55.

Eski Yunan Medeniyeti'nde ise Ortadoğu toplumlarına benzer olarak kadınların sosyal yapı içerisindeki yeri ve yaşam hakkı sınırlandırılmıştır. Kadınlara siyasi haklar tanınmadığı gibi hukuki anlamda da kadınlar yok sayılmıştır. Antik Yunan'da ataerkil aile yapısının bir gereği olarak sosyal ve siyasi yapı da erkek egemenliği hâkimdir. Kadınlar mirastan pay alamadıkları gibi erkekler hiçbir sebep olmadan eşlerini boşayabilmektedir. Karısını boşayan erkek, hanımının çeyiz ve değerli eşyalarını geri alabilmektedir.¹⁶⁵

Kadınların sosyal yapı içerisindeki yerlerinin sınırlı olması nedeniyle Antik Yunan'da kadınlar dini hayatta aktif olarak rol alarak tapınaklarda başta rahibelik olmak üzere değişik görevler yürütmüştür. Antik Yunan'daki kadın algısını o dönem felsefecilerinin eserleri ve söylemlerinde de görmek mümkündür. Platon, Devlet isimli eserinde cinsiyet eşitliği fikrini reddeder. Fakat bununla birlikte erkeklerin yapabildiği pek çok faaliyetin kadınlar tarafından da yapılabileceğini belirtmektedir.¹⁶⁶

Mezopotamya uygarlıklarından Sümerler'de ve Babiller'de kadının sosyal yapı içerisinde aktif bir konumu yoktur. Sümer toplumunda ataerkil aile yapısı görülmektedir. Sümerliler kadına bir meta gözüyle bakmıştır. Evlenecek genç adamın, anlaşma sağlanması durumunda, kızın babasına *tirhatum* denilen bir başlık parası ödenmekteydi. Bu ataerkil aile yapısına uygun olarak babanın kızı üzerindeki egemenlik haklarını damadına satması anlamına geliyordu. Evlilik ve nikâh akdinin yapılmasıyla eşinin hâkimiyeti altına giren kadın, boşanma hakkına sahip değildi. Eşi istediği ve besleyebildiği kadar odalık alabilirdi.¹⁶⁷

Sümerler aile kurumunu korumaya çalışmıştır. Bununla birlikte ailenin bütün hâkimiyetini erkek eşe vermiştir. Sümerler'de aile kurumunun korunmasına yönelik olarak erkeklere bir cezai yaptırım yokken kadınlar çok ciddi cezalara çarptırılmıştır. Evli bir kadın kocasıyla arasındaki evlilik münasebetini ve nikâh akdini inkâr ederse suya atılırdı. Fakat erkeğin aynı eylem ve söylemde bulunması durumunda sadece iki yüz kırk gram oranında gümüş ödeyerek cezalandırıldı. Sümer toplumunda kadının en temel görevlerinden biri çocuk doğurmaktır. Sümerler'de çocuk doğuran fahişeler dahi kanunlarla koruma altına almıştır. Eskiçağ'da kadınları korumaya yönelik, kadınlara yönelik tecavüz, taciz, şiddet eylemlerinin cezalandırılmasına yönelik, aile ve miras

¹⁶⁵ Harman, s. 83.

¹⁶⁶ Karaaslan, s. 170.

¹⁶⁷ Kadriye Yalvaç, "Eski Babil'de Kız Evladın Miras Meselesi", Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1-2, Ankara, 1965, s. 34.

hukukuna yönelik ilk hukuki düzenlemeler, Eskiçağ uygarlıkları içerisinde Sümer, Babil, Asur ve Hititler'e aittir.¹⁶⁸

III.I. Roma'da ve Pagan Kültüründe Kadın

Roma İmparatorluğu tarihin gördüğü en büyük devletlerden ve medeniyetlerden birisidir. İmparatorluk coğrafyası farklı kültürleri, medeniyetleri, inanç grupları bünyesinde barındırdığı için kadına dair yaklaşımlar birbirinden farklı özellikler taşımaktadır. Bununla birlikte Roma'da belirli hanedanlara mensup soylu kadınlar, aristokratlar ve zengin ailelere mensup kadınların sosyal statüsü ve toplum içerisindeki konumu diğer kadınlara göre farklıdır. Roma İmparatorluğunda bir diğer fark köylü ve şehirli kadınlar arasındadır. Şehirli kadının günlük hayattaki fonksiyonları, görevleri ve hayat tarzı ile köylü kadının günlük hayattaki fonksiyonları, görevleri ve hayat tarzı birbirinden oldukça farklıdır.

Başlangıçta bir kır toplumu olan Roma'da, Romalılar çiftçilik ve hayvancılık yaparak geçimlerini sağlamışlardır. Her kırsal toplumda olduğu gibi Roma'da da kadının sosyal statüsü bu çevrede inşa edilmiştir. Kırsal yaşamın bir gereği olarak kadın ailenin doğal bir üyesidir. Aile üyeleri belirli bir toprak üzerinde, aynı evde oturan, ekonomik faaliyetleri ortak mülk konumunda olan toprağın işlenmesine dayalıdır. Roma toplumunda ataerkil bir toplum yapısı söz konusu olup kadınlar ve ailenin bütün üyeleri, aile babasının egemenliği altında yaşamaları bu sonucu doğuran etkenler arasındadır.

Roma'da kadın evlenmeden önce babasının ya da babası yoksa velisi olan kişinin kontrol ve denetimindeyken, kadının evlenmesi durumunda bu denetim ve kontrol kocasına geçmekteydi. Evlenen kadın kocasının egemenliği altına girmekle kalmıyor aynı zamanda kocasının ailesine de dahil oluyordu. Evlilikten sonra kadının bütün hak ve yükümlülükleri önceki ailesinden alınarak kocasının ailesine verilmekteydi.¹⁶⁹

Roma İmparatorluğunda geçerli bir evliliğin kurulabilmesi için evlenecek tarafların, evliliğe engel özellikler taşımamaları gerekmektedir. Yaşlarının küçük olmaması, ruh ve akıl sağlıklarının yerinde olması, yakın kan bağı akrabalıklarının bulunmaması, evlenme haklarına sahip olmaları, aynı statüye sahip olup evleneceklerden birisinin köle olmaması gerekmektedir. Roma'da kızlarda evlenme

¹⁶⁸ Binnur Çelebi, *Eskiçağ'da Kadın*, s. 10-11.

¹⁶⁹ Özlem Söğütü Erişgin, "Roma Toplumunda Kadının Konumu", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı:2, Malatya, 2013, s. 2-3.

yaşı 12, erkeklerde ise evlenme yaşı 14 yaşından itibaren başlamaktadır. Evlenme yaşı konusunda Roma İmparatorluğunda bir değişikliğe gidilmemiş hatta Hristiyanlık resmi din haline geldikten sonrada devam etmiştir. Bizans İmparatorluğu bu uygulamayı Roma İmparatorluğundan alarak aynen devam ettirmiştir.

Evliliğin gerçekleşmesi için her iki tarafında rızasının olması gerekmektedir. Roma’da, Bizans’ın aksine kadınların evlilik konusunda tutum ve düşüncelerine önem verilmiştir. Bundan dolayı gerçekleştirilecek evliliklerde erkekler kadar kadınlarında rızası önemlidir. Evliliğin gerçekleşmesi için kadının vasisi konumunda olan yakın akrabasının (genellikle babası ya da annesi) rızası ve onayının alınmış olması gerekmektedir.¹⁷⁰

Evlenen kadının iki aileye birden dahil olamaması sadece kültür ya da geleneklerle alakalı değildi. Kadının tek bir aileye dahil olması zorunluluğu aynı zamanda Roma’nın dini çerçevesinde şekillenmiştir. Çünkü Roma toplumunda her ailenin kendisine özgü bir inanç sistemi ve ibadet usulleri bulunmaktaydı. Kadın birbirinden bağımsız iki dine birden inanamazdı. Bu nedenle ya kendini atalarının dinine adanarak evlilikten vazgeçecek ya da kocasının dinini ve ibaretini benimseyecekti. Pagan inancı çerçevesinde şekillenen bu uygulama Roma’da Hristiyanlığın kabul edilmesine kadar geçerliliğini korumuştur.¹⁷¹

Kocasının egemenliği altına giren kadın herşeyi ile kocasına aitti. Evliliğin gerçekleşmesinden sonra kadının bütün serveti, malı ve şahsı kocasına ait olmaktaydı. Roma hukukuna göre evlilik sonrasında kocasının egemenliği altına girmeyi kabul eden kadın hak ehliyetini kaybediyordu. Bundan dolayı kadın herhangi bir servete ya da mala sahip olması söz konusu değildi. Kadının boşanma ya da farklı nedenlerle kocasının egemenliği altından çıkması durumunda malvarlığını isteme hakkı vardır.¹⁷²

Roma’da Hristiyanlık öncesi paganist dönemde babanın çocuklarını satma hakkı varken karısını satması yasaktı. Eğer böyle bir satış gerçekleşirse koca, dini hukuk gereği tanrılara kurban edilirdi. Roma’da kadının kocasının egemenliği altına girmesi zorunlu bir uygulama değildi. Yukarıdaki hükümler kocasının egemenliğini tanımayan

¹⁷⁰ Konuyla ilgili kapsamlı bilgi için Fulya İlçin Gönenç’in “*Roma Hukukunda Kadın*” adlı eserinin “*Evlenmenin*

Gerçekleştirilmesi İçin Aranan Şartlar” başlığına bakabilirsiniz; Gönenç, Fulya İlçin Gönenç, *Roma Hukukunda Kadın*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 89-110.

¹⁷¹ Erişgin, s. 3-4.

¹⁷² Haluk Emiroğlu, “*Roma Klasik Hukuk Dönemi’nde Mal Rejimi*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 50, Sayı: 3, Ankara, 2001, s. 176.

kadınlar için geçerli değildi. Bu durum yalnızca kocasının egemenliğini tanıyan ve kocasının ailesine dahil olan kadınlar için geçerli olan bir durumdur.

Kadın evlilik öncesinde istediği takdirde, evlilik birliği içerisinde ayrı mal edinme hakkına sahip olabiliyor yani kendi servetini, mülkiyetini oluşturabiliyordu. Bu düzenlemede esas olan, her eşin malının kendisine ait olması aynı zamanda kendi mülkiyetleri üzerinde yönetim, koruma ve yararlanma hakkı veriyordu. Kadın, evlilik sırasında bu rejimi benimserse kendi mallarının sahibi olarak kalabiliyordu. Ayrıca normal şartlarda Roma'da kadınların mülkiyet ve mal edinme hakları vardı. Bu mallar, kadınların evlenmeden önce sahip olduğu mallardan ve evlilik sırasında bağış veya miras yoluyla kendisine kalan mallardan, evlilikten sonra edindiği mallardan oluşmaktaydı. İstedikleri takdirde kadınlar kendi servetleri üzerinde söz sahibi olmuşlardır. Yine istedikleri takdirde mallarını eşlerine ya da üçüncü kişilere bırakabilir, malları üzerinde onları temsilci olarak belirleyebilirdi. Evliliğin sona ermesi halinde koca, evlilik sırasında aldığı bütün malları eşine iade etmekle yükümlüdür.¹⁷³

Roma İmparatorluğunda kadının sosyal statüsünü belirleyen en önemli etkenlerin başında kadının ekonomik durumu, bağlı olduğu aile, kültürel ve dini yapı etkili olmuştur. Roma'da evliliklere önem verilmiş, kadının doğurganlığı ve akrabalık ilişkilerindeki konumu nedeniyle kadın önemlidir. Kadının önemli olmasının bir diğer nedeni özellikle kırsal yapı içerisinde üretimdeki yeridir. Roma toplumu ataeril bir aile yapısına sahip olmasına rağmen kadın sosyal hayattan soyutlanan bir varlık konumunda değildir. Aksine Roma toplumunda kadın kocası ile birlikte, eğlencelere, festivallere, gösterilere, düğün, kutlama ve törenlere katılabilirdi. Kadınlar eşleriyle birlikte yemek yiyebilir, bununla birlikte yemekli toplantılara, davetlere ev sahipliği yapabilirdi.

Bizans kadını, Roma kadınından ayıran özelliklerin başında Bizans kadınının siyasette etken ve aktif bir şekilde katılmasıdır. Roma İmparatorluğunda kadının siyasete doğrudan katılım hakkı yoktur. Yalnızca soylu, üst sınıfa mensup kadınlar, aristokrat ailelerden gelen kadınlar, eşleri ya da babaları ile birlikte seçim meydanlarında yerlerini almışlardır.¹⁷⁴ Erken dönem Roma İmparatorluğunda kadınların siyasi alanda yok sayılması bir tepkinin doğmasına neden olmuş ve ilk ciddi başkaldırı hareketi *Oppia Kanunu*'na muhalefet ile gerçekleşmiştir. Bu kanun Kartacalı

¹⁷³ Jean Gaudemet, "Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu", Çeviren: Bülent Tahiroğlu, İstanbul, Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt: VI, Sayı:9, İstanbul, 1972, s. 227; Emiroğlu, 176-178; Erişgin, 4-5.

¹⁷⁴ Gaudemet, s. 218.

Hannibal'a karşı başlatılan savaşın devam ettiği günlerde M.Ö. 215 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun kapsamında Romalı kadınların sosyal yaşamlarına ve günlük faaliyetlerine sınırlamalar getirilmiştir.

Kanun kapsamında kadınların sokağa çıkmalarına sınırlamalar getirilmiş; kadınların sokaklardan araba ile geçmeleri yasaklanmış, koşum hayvanlarına binmelerine sınırlama getirilmiştir. Sınırlamalar bununla da sınırlı kalmamış boyalı giysiler giymeleri, mücevherlerini göstermeleri, on beş gramdan fazla altın bulundurmaları yasaklanmıştır. Bu sınırlamalara neden olarak, ordunun ihtiyaçları gösterilmiştir. Kadınların ihtiyaçlarından tasarruf edilmesi, bu yolla sağlanan malzemelerin orduya aktarılması öngörülmüştür.

Roma İmparatorluğu ve Kartacalı Hannibal arasında yaşanan mücadele on dört yıl devam etmiştir. M.Ö. 201 tarihinde savaş bitmiş, Roma orduları büyük bir yenilgi almışlardır. Savaşın bitmesinden altı yıl sonra 195 tarihinde Romalı kadınlar, bu kanuna karşı ayaklanarak, Roma'nın tüm sokaklarını, forum meydanlarını, tüm yolları ve kamusal alanları kuşatmışlardır. Haftalar süren bu ayaklanma her geçen gün biraz daha büyümüş ve kadınların tepkisi daha da artmıştır. Kadınların evlerine dönmek istememeleri ve kanunun kaldırılması için uyguladıkları baskı sonucunda kanun M.Ö. 195 tarihinde kaldırılmıştır. Kanunun kaldırılmasının ardından eski özgürlüklerinin geri alan Romalı kadınlar sosyal hayattaki yaşamlarına ve günlük faaliyetlerine devam etmişlerdir.¹⁷⁵

Roma'da kadın evde serbest olduğu gibi sosyal hayatta da serbestti. Kadınlar açık alanlarda dolaşabilir, temizlik amacıyla hamamlara, tiyatro, arena, hipodromlara eğlenmek amacıyla gidebilirlerdi. Bu durum Roma'daki kadın algısını en açık bir şekilde göstermektedir. Roma medeniyeti bu noktada Bizans toplumunu da etkilemiştir. Sosyal hayat içerisinde kadının varlığı o kadar kabul edilmiştir ki, sokakta bir erkek ile bir kadın karşılaştığında erkek, kadına yol vermek zorundadır.¹⁷⁶

Roma toplumunda kadın günlük hayatta aktif olarak katılabildiği gibi çalışma ve ticaret hayatına da aktif olarak katılabilmekteydi. Roma'da kadının çalışması yasaklanmamış, tam tersine kadının çalışma ve ticaret hayatında var olması desteklenmiştir.¹⁷⁷ Terzilik, dokumacılık gibi meslekler sadece erkek evlatlara değil aynı zamanda kız çocuklarına da öğretilmiştir. Kadınların çalışma hayatları ve ticari

¹⁷⁵ Gönenç, s. 155-156.

¹⁷⁶ Erişgin, 7.

¹⁷⁷ Gönenç, s. 162.

faaliyetleri üzerine çok fazla bilgi yoktur. Fakat terzilikten, gemiciliğe kadar uzanan farklı alanlarda ve farklı sektörlerde faaliyet yürüttükleri bilinmektedir.¹⁷⁸

Roma'da erkeğin hakimiyeti tartışmasızdır. Fakat anne de aile de koca kadar değerlidir. Annenin görevi eşi ile hayatı paylaşmak ve ev yönetimine katkı sağlamaktır. Evin idarecisi erkek olsa da ev işlerinin yönetiminden sorumlu olan kişi kadındır. Ev halkının beslenmesinden, temizliğine, evin günlük işleriyle ilgilenmek zorundadır.¹⁷⁹

Roma'da kadınların en önemli görevlerinden birisi de çocukların eğitimiydi. Çocuk ailenin doğal bir üyesi olmakla birlikte neslin devamını sağlayacak olan birey olması hem anne hem baba açısından seviliyor, değer görüyordu. Çocuğun eğitiminde anne ile birlikte baba da etken rol oynamış, çocuğun eğitimin birlikte görev üstlenmişlerdir.¹⁸⁰

Çocuklara ahlak eğitiminin verilmesine özen gösterilir, çocukların haklarını öğrenmesi amacıyla On İki Levha Kanunu ezberletilmekteydi. Roma'da anne ve baba tarafından verilen eğitimin özü temel ahlak ilkeleri, sabır, özgüven, kararlılık, ileri görüş, dayanıklılık, büyüklere karşı saygı, sevgi, dine ve diğer toplumsal değerlere hürmet, devlet ve aileye itaat esaslar üzerine kurulmuştu. Bunun benimsetilmesinde anneye yani kadına büyük görev düşmekteydi. Roma'da anne çocuğun eğitiminden sorumlu asıl kişi konumundadır.¹⁸¹

Roma hukukunda evlilik, boşanma, ölüm ve evlenme ehliyetinin kaybedilmesiyle son bulmaktaydı. Boşanma, ölüm ve evlenme ehliyetinin kaybı durumlarında, evlilik ilişkisi sona ererdi. Boşanma hukuk kapsamına girmekle birlikte ahlaki kurallar çerçevesinde düzenlenen fiili bir olgu olarak kabul edilmiştir. Erken dönem Roma'sında mutlak boşanma hakkı kocaya aittir. Kadınında boşanma hakkı vardır. Keyfi boşanmaların önüne geçebilmek koca bu hakkını için, hakkı zina, çocuk düşürme gibi durumlar söz konusu olduğunda kullanabilmektedir. Kocanın keyfi olarak boşanması durumunda dini hukuk gereği malvarlığının yarısı kadına, diğer yarısı ilahlara (*ceres mabedine*) bırakılmaktaydı.¹⁸²

Roma'da aile ve toplum düzeninin korunması maksadıyla karı ve kocanın nedensiz boşanmalarının önüne geçilmiş ve boşanma fiili zorlaştırılmıştır. Boşanmanın gerçekleşmesi için her şeyden önce her iki tarafında ayrılma konusunda istekli olmaları

¹⁷⁸ Erişgin, 20.

¹⁷⁹ Erişgin, 7.

¹⁸⁰ Gönenç, s. 54.

¹⁸¹ Erişgin, 8.

¹⁸² Erişgin, 13-14; Gönenç, s. 113.

gerekmektedir. Roma İmparatorluğunda Hristiyanlık dininin resmi din haline gelmesiyle birlikte, evlenmenin dinsel bir bağ olduğu düşüncesi toplumda daha da yaygınlık kazanmış ve bu düşünce toplum ve hukuk hayatına girmiştir. Evliliğin dinsel bir kimlik kazanmasıyla birlikte kilise, evlilik ve aile konularında etki sahibi olmuş, evlilik kilise tarafından onaylanan ve devletin de söz sahibi olduğu, hukuki normlar kapsamında düzenlenen bir fiil halini almıştır.¹⁸³

III.II. Ortaçağ Avrupası'nda Kadın

Tarihin her döneminde kadın toplumların kendi sosyo-kültürel yapılarına göre değerlendirdiği bir varlık olmuştur. Ortaçağ Avrupa'da Hristiyanlık, Asya'da ise İslam'ın etkisiyle ortak kültürlerin görülmeye başlandığı dönem olmuştur. Bu nedenle bu dönemde aynı coğrafyada yaşayan toplumların kadına bakış açısı birbirine benzerdir. Avrupa'da şehirlerin sosyal hayatında yeri oldukça sınırlı olan kadın köyde ise tarla da çalışan, şehirde ise ev işlerinden sorumlu ve bazı durumlarda eşlerine yardımcı konumunda olan bir varlık olarak değerlendirilmiştir.

Ortaçağ Avrupası teokrasiyi arkasına alarak güçlenen hanedanlıkların toplumu ve toplumsal değerleri yönlendirdiği bir coğrafya olmuştur. Bu kıtada yer alan Frank Krallığı, Bizans İmparatorluğu ve bölgede kurulan diğer devletleri yöneten hanedanlara mensup kadınlar toplumun değişik kademelerindeki kadınlardan farklı olarak algılanmış, hakları genişletilmiş hatta imparatorlara, krallara denk görülerek devlet yönetimine ortak olmuştur.

Ortaçağ Avrupası'nda kadın algısı çelişkiler barındırmaktadır. Bir yandan inandıkları dinin peygamberi Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem söz konusu olduğunda onun şahsında kadın kutsal bir varlık olarak değerlendirilirken diğer yandan Hz. Havva üzerinden kadın ilk günahı işleyen ve işleten bir varlık olarak değerlendirilmiştir. Bu algı, kadının özgürlük alanının ve sosyal yapı içerisindeki yerinin özellikle dini hayat ile sınırlandırılmasını ve sürekli kontrol altında tutulmasına neden olmuştur. Kadının sürekli baskı altında tutulmasının bir diğer nedeni ise onların gizli güçlere sahip olduğuna inanılması ve istedikleri takdirde tüm kötülükleri yapabileceğine olan inançtır.¹⁸⁴

¹⁸³ Erişgin, 14-15.

¹⁸⁴ Özlem Genç, "*Ortaçağ Avrupasında Kadın*", Ortaçağ'da Kadın, Editör: Altan Çetin, Lotus Yayınları, Ankara, 2011, s. 241-243.

Ortaçağ Avrupası'nda kadının en çok dikkat etmesi gereken noktalardan birisi bekaretidir. Kadının bekaretini korumasının en kolay yolu kendisini dine adanmasıdır. Bu koruma güdüsünden dolayı kadının sokağa çıkması, davetlere katılması, dans etmeleri, dikkat çekici kıyafetler giymesi ve hatta ev dışında gülmeleri bile yasaklanmış, yanlış bir eylem olarak kabul edilmiştir. Bu sınırlamalar kadınların, gündelik hayatının ev ve ibadethane ile sınırlanmasına neden olmuştur. Bu noktada şehir ve kırsal alanda yaşayan Avrupalı ev kadınları birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Köy kadını çocuklarının bakımı ve ev idaresi dışında küçükbaş hayvanların bakımı, dokuma, yün eğirme, tarlada çalışma, ekinleri biçme-kurutma, ot biçme, iplik, sepet yapımı, kış için erzak ve yakacak depolama, ürettikleri ürünleri yöresel pazarlarda satma gibi ağır görevleri vardı.¹⁸⁵ Bu görevler kırsal alanda yaşayan kadınların daha çok ezilmesine, emeklerinin sömürülmesine neden olmuştur.

Kentlerde yaşayan kadınların günlük hayattaki görevleri kırsal alanda yaşayan kadınlara göre daha az ve çeşitlidir. Ortaçağ Avrupa kent yaşamı içerisinde kadınların en temel görevi eşlerine yardımcı olmak ve ev idaresinin dışında çeşitli tezgah, dükkan, mağazalarda üretim-satış bölümlerinde çalışmışlardır. Kadınların şehir merkezlerinde çalıştığı meslek gruplarının başında berber, manav, dokumacı, değirmenci, tavukçu, hancı, seyyar satıcı ve dilenci gelmektedir. Ayrıca genç kızlar soylu zengin ailelerin yanında konak ve evlerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hizmetçilik yapmışlardır. Dönem Avrupası'nda soylu kadınlar ise daha ziyade eşlerine yönetim ve sosyal hayat içerisinde birtakım işlerin yürütülmesinde yardımcı konumundadır. Bu durum Ortaçağ Avrupası'nda soylu kadınlar ve diğer kadınlar arasındaki farkı göstermesi açısından önemlidir.¹⁸⁶

Ortaçağ Avrupası'nda ceza kanunlarında kadınlarla ilgili hükümler incelendiğinde hem kadınların lehine hem de aleyhine kanunlar görmek mümkündür. Ancak kanunların büyük bölümü kadınların aleyhine karar verilmesini kolaylaştıracak şekilde hazırlanmıştır.¹⁸⁷ Aile ve evlilik kurumlarında da benzer bir durum söz konusu olup kadın bu alanda da ikincil konuma atılmış, kadınlar evlenmeden önce babalarının kontrolü altındayken evliliğin gerçekleşmesi sonucu kocalarının kontrolü altına verilmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Genç, s. 243-244.

¹⁸⁶ Genç, s. 246-249.

¹⁸⁷ Genç, s. 250.

¹⁸⁸ Genç, s. 255.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA SİYASİ YAPI İÇERİSİNDE BİZANS KADINI

1.1. Bizans İmparatorluğu'nda Devlet Yönetimi ve Askeri Yapıda Kadın

Bizans İmparatorluğu'nda askeri yapı ve devlet yönetimi öncülü olan Roma İmparatorluğu gibidir. İmparator devletin idaresi ve askeri teşkilattan sorumlu, çok geniş yetkilerle donatılmıştır. Bununla birlikte imparator eşleri de çoğu kez imparatorla birlikte bu yetkileri paylaşmışlardır.¹⁸⁹ Hatta Bizans tarihinde tek başına imparatoriçe olan kadın soylularda vardır.

Bizans tarihinde Zeo, Elena, Thedora olmak başta olmak üzere yönetimde etkili olmuş ve çeşitli siyasi entrikalarla yönetimi ele geçirmiş pek çok kadın vardır. Kadınlar yönetimi ele geçirmek amacıyla çoğu zaman imparatora karşı olan hanedan üyeleri ve ordu komutanları ile iş birliği yapmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde imparatoriçeler kadar diğer haneden üyeleri ve ordu komutanları da yönetimin şekillenmesinde etkili olmuşlardır.

Bizans İmparatorluğu'nda mutlak monarşi uygulanmaktaydı. İmparator devletin başı olduğu gibi yargı, idare ve askeri yapıdan sorumluydu. İmparatorluk saltanat sistemine göre yönetilmekteydi. Bizans İmparatorluğu'nda saltanat sisteminin uygulanması farklı bir şekilde olmuştur. Bizans'ta saltanat sistemi tek bir hanedan üzerinden gerçekleşmemiş, imparatorluk tarihi boyunca dokuz farklı hanedan imparatorluğu yönetmiştir.

Her ne kadar yönetim ve idare sağlam bir sistem ile korunmuş olsa da yönetimde herşey bir evlilik ile değişebilmekteydi. Eğer imparatorun bir erkek çocuğu yoksa imparatorun kız çocukları Zoe ve Theodora gibi imparatorluğu tek başına yönetebilir ya da sivil veya aristokratlar arasından imparator olarak idareyi eline alacak uygun bir koca seçebilirdi.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Baskıcı, s. 83.

¹⁹⁰ Connor, s. 289-290.

İmparatorluk imgesi Hristiyanlıkla birlikte kutsiyet atfedilerek Tanrı'nın yer yüzündeki temsilcisi olarak görülmüştür. Otoriter ve mutlak bir imparatorluk imgesinin oluşmasında bu açıdan Hristiyanlığın büyük etkisi olmuştur.¹⁹¹

1.2. Bizans Yönetiminde Kadınlar ve Kadınlara Verilen Unvanlar

Bizans İmparatorluğunda hanedana mensup kadınlar taht naibi ve eş imparator olabilmektedir. İmparator eşleri genellikle, ülkenin sorunları ve saray siyasetinde aktif kişiler olmuşlardır. Benzer durum Bizans'a bağlı olan bölgelerde tekfur eşleri içinde benzer durum söz konusudur. İmparator eşleri ve anneleri, bayramlara, törenlere, festivallere imparator ile birlikte katılarak siyasi arenadaki varlıklarını bütün Bizans toplumuna göstermişlerdir.

Bizans İmparatorluğunda kadınların siyasi konumu ve saray hiyerarşisine yönelik kapsamlı çalışmalar Komnenos hanedanı döneminde olmuş ve Bizans hanedan üyeleri hiyerarşik bir şekilde sıralanmıştır. İmparatorluğun kurulduğu dönemden bu yana, imparatorların ülkeyi birlikte yönetmek için genellikle eşlerine zaman zamanda annelerine verdikleri *augusta* ünvanı vardır. Bu unvan ile imparatorların eşleri ya da anneleri ortak hükümdar haline gelmişlerdir.

Bizans İmparatorluğunda XI. yüzyılda yaşanan siyasi istikrarsızlık ve buna bağlı olarak Bizans toplum yapısının bozulması, hanedan üyelerinin ödüllendirilmesi için verilen geleneksel unvanlarında bozulmasına, geçerliliğini yitirmesine neden olmuştur. Komnenos hanedanı döneminin imparatorlarından I. Aleksios, hanedana verilen siyasi unvanları yeniden düzenlemiştir.¹⁹²

Bu unvanlar hiyerarşisine göre en üstte doğal olarak imparator vardır. İmparatora verilen unvan "*basileus*", "*vasileus*", "*autokrator*" dur. Bu unvanlar imparatorun, devlet üzerindeki mutlak otoritesini ifade etmek için konulmuştur. İmparatordan sonra imparatoriçe ve erkek çocukları gelmekteydi. Eğer erkek çocuk yoksa bu hiyerarşik yapı içerisinde ön plana çıkan isim yaşça en büyük kız evlattı. Hiyerarşinin ikinci basamağında ise oğullara, erkek kardeşlere, amcalara ve büyük amcalara verilen "*sebastokrator*" unvanı gelmektedir. Unvan hiyerarşisinin üçüncü basamağında evlilik yoluyla kurulan uzak akrabalıkları, damatları, kayınbiraderleri kapsayan "*gambros*" unvanı verilmiştir. Gambros kelimesinin çoğulu olan "*gambroi*"

¹⁹¹ Baskıcı, s. 83.

¹⁹² Hill, s. 102-103.

kelimesi akraba anlamına gelmektedir. Bu sözcük tek başına unvan olmayıp, söz konusu insanlara eşlerinin doğumuna göre çeşitli unvanlar verilmektedir.

Gambros unvanı altında verilen unvanların hiyerarşik sıralaması şu şekildedir; ilk kızın kocasına “*ceasar*”, ikinci kızın kocasına “*panhipersebastos*”, üçüncü kızın kocasına “*protosebastohiptatos*”, dördüncü kızın kocasına “*sebastohiptatos*” denilmektedir. Yakın akrabaları ifade etmek için kullanılan bir diğer unvan “*despotes*” dir. Hiyerarşinin dördüncü sırasında imparatorun kuzenleri ve yeğenleri vardır. Beşinci sırada ise imparatorun kardeşinin kızının kocasına ya da imparatorun amca, hala kızlarının kocalarına verilen “*sebastes*” unvanı gelmektedir.¹⁹³

Aile üyeleri, erkek tarafından kurulan akrabalık bağları ile kadın tarafından kurulan akrabalık bağlarının farkındadırlar. Ataerkil anlayışa uygun olarak erkek tarafından gelen akrabalık bağları kadın tarafından gelen akrabalık bağlarından daha fazla önem görmektedir. Bu sebepten dolayı hiyerarşinin ilk iki basamağında imparatorun eşi, varsa kız çocukları dışında yer alanlar imparatorun erkek yakın akrabalarıdır. İmparatorun kız kardeşinin en büyük oğluna doğrudan bir unvan verilmezken imparatorun erkek kardeşinin en büyük oğluna özel olarak “*prosebastos*” unvanı verilmektedir.¹⁹⁴

1.2.1. Augusta Unvanı

Bizans İmparatorluğunda hanedan mensupları içerisinde imparator eşlerine verilen unvandır. Bu unvan Roma İmparatorluğunda da kullanılmak olup, Roma’dan Bizans İmparatorluğuna geçmiştir. Augusta, imparator tarafından taç giydirilen ve yaşayan imparator eşlerine verilen bir unvandır. Bu unvan taç giydirmen töreninde imparator tarafından veriliyor ve bu unvanı alan kadınlar imparatorun dengi sayılıyordu.

Augusta, Bizans siyasetinde bir kadının alabileceği en yüksek unvandır. Bu unvan hanedan/imparatorluklarına kadınlara özgüdür.¹⁹⁵ Bu unvanı alan imparatorun eşi yada yakınları olan kadınlar, imparatoriçe olmanın belirgin ayrıcalıklarını yaşamışlardır. Bu ayrıcalıklar arasında kendilerine ait bir muhafız alayı, fermanlar, görkemli nişanlar, sarayda ve hipodromlarda yapılan tören, eğlence, festivallerde ülkeyi imparator ile temsil etmeler, imparatorun olmadığı zamanlarda bu törenlere başkanlık

¹⁹³ Hill, s. 103-104.

¹⁹⁴ Hill, s. 120-122.

¹⁹⁵ Connor, s. 439.

etmek gibi ayrıcalıklar vardı. Augusta, saray ve ülke içerisinde siyasi konumu en yüksek kadındır, imparatorun törensel dengidir.¹⁹⁶

Bu unvan genellikle imparator eşlerine verilmiştir. Fakat bazı durumlarda farklı uygulamalar görmek mümkündür. Bizans imparatorlarından IV. Leon, hayatta kalan eşi olmadığından kızlarından birisine bu unvanı takdim etmiştir. Aynı imparator döneminde augusta unvanını yalnızca bir eş alabilir. Sonradan gelen eşlerin aldığı unvanlar “*basilissa ve despoina*”dır. Fakat bu konuda da zaman zaman farklılıklar olmuştur. Örneğin; VIII. yüzyılda yaşayan ve yaşadığı döneme damgasını vuran kadınlardan Atinalı Eirene, kadınlara verilen unvanların dışında imparatora özgü olan “*basileus*” unvanını kullanmayı tercih etmiştir. Basileus ünvanı her ne kadar erkeklere özgü olsa da zaman zaman imparatoriçelerde bu ünvanı kullanmıştır. 11. Yüzyılın başlarından itibaren Bizans imparatorunu diğer Avrupalı hükümdarlardan ayırmak için “Basileus Romanion” (Romalıların İmparatoru) olarak anılmıştır.¹⁹⁷ Bizans imparatoriçeleri Theodora ve Zoe ise aynı dönemde varlık gösteren iki önemli kadındır. Her ikisi de aynı dönemde augusta unvanını kullanmışlardır.¹⁹⁸

Augusta unvanı doğrudan imparator tarafından takdim edilmekteydi. Bu unvan taç giydirme töreni yapılarak verilmekteydi. Fakat augusta olacak kadının otoritesi, imparatorunki gibi ilahi kaynaklı olmaması, tanrıdan gelmemesi nedeniyle bu törenler kilise yerine sarayda yapılmıştır. İmparator, imparatoriçeye kendi ayrıcalıklarından tanımadığı sürece imparatoriçe yasalara tabidir. Augusta kişiden kişiye geçen bir unvandır. İmparatorun ölmesi ya da tahttan indirilmesi halinde bu unvan alınmakta daha ziyade “*basilissa*” unvanı kullanılmaktadır.

İmparatoriçeler, eşleri öldükten ya da tahttan indirildikten sonra da bu unvanlarını ve siyasi nüfuzlarını korumak amacıyla tahta çıkacak erkeklerle ya evlenmişler ya da evlat edinmişlerdir. Bizans tarihinde bunun pek çok örneği vardır, XI. yüzyılda yaşayan Eudokia Makrembolitissa ve Alanialı Maria bu yöntemi kullananlar arasındadır.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Hill, s. 103-104.

¹⁹⁷ Gregory, s. 415

¹⁹⁸ Hill, s. 105-106.

¹⁹⁹ Hill, s. 106-108.

1.2.2. Basilissa Unvanı

Bu unvanda imparatorlukta hanedan kadınları için kullanılan unvanlar arasında olup imparatoriçelerin görev ve yetkilerden daha ziyade onların siyasi konumlarını belirtmek amacıyla kullanılan bir unvandır. Bu unvanın kullanımı daha ziyade XI ve XII. yüzyıllarda yaygınlaşmıştır. Bu dönemde yaygınlaşmasının nedeni ise kadınların siyaset ve idare de daha görünür hale gelmesidir.²⁰⁰

Basilissa unvanını alan imparatoriçeler, hiyerarşi gereği augustadan sonra gelmektedir. Bu unvanının tam olarak anlamı bilinmemekle birlikte, “*basileia*” kelimesinden türemiş olması muhtemeldir. Bu kelime “*kraliyet, ihtişam, iktidar*” anlamlarına gelmektedir.²⁰¹

İmparatorlar için kullanılan “*basileus*” kelimesinin, imparatoriçelere veya imparator kızlarına uyarlanmış halinin basilissa kelimesi olduğu üzerinde durulmuştur. Bu unvanı alan kadınlara, imparator tarafından taç giydirilmiş ve siyasi konumları gereği hanedan kadınları içerisinde ön plana çıkmışlardır. Augusta unvanını alan, imparatorun ölmesi ya da tahttan indirilmesiyle bu unvanı başkalarına kaptıran imparatoriçeler basilissa unvanı ile anılmışlardır. Bizans kaynaklarında imparator eşleri dışında kızlarının da bu unvanı aldığı bilgisi vardır.²⁰²

1.2.3. Despoina Unvanı

Bizans’ta hanedan kadınları özellikle de imparator eşleri, anneleri ve kızları için kullanılmıştır. Bu unvan siyasi bir konum bildirmekten öte imparatorun yakın akrabası olması nedeniyle zaten belirgin bir siyasi statüsü olan kadınlar için kullanılmış bir edebi unvandır. Despoina kelimesi Yunanca’da “*sahibe*”, “*dizginleri elinde tutan kadın*” anlamlarına gelmektedir. Bu unvan imparator eşlerinin, annelerinin, kızlarının soyluluğunu vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Günlük hayatta aktif olarak kullanılmamaktadır. Daha ziyade mektuplar ve çeşitli yazışmalarda bir hitabet kelimesi olarak da kullanılmıştır.²⁰³

Bizans İmparatorluğunda hanedan kadınları ve soylu kadınlar için bu unvanların dışında da kullanılan unvanlar vardır. İmparatorların erkek evlatları ile kız evlatlarının ayırt edilmesi için birbirinden farklı unvanlar kullanılmıştır. Erkek evlat için

²⁰⁰ Hill, s. 112-113.

²⁰¹ Connor, s. 439.

²⁰² Hill, s. 114-117.

²⁰³ Hill, s. 118-119.

imparatordan sonra gelen unvan olan ve imparatorun veliahtı anlamına gelen “*sebastokrator*” unvanı kullanılırken kız evlatları için “*kaisarissa*” unvanı ya da bir derece daha düşük olan “*panhipersebastos*” unvanı kullanılmıştır. Bizans tarihi boyunca soylu kadınlara verilen unvan “*zoste patrika*” (kuşak soylu kadın) dır.²⁰⁴

²⁰⁴ Hill, s. 121-122.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA SOSYAL YAPI İÇERİSİNDE BİZANS KADINI

2.1. Bizans İmparatorluğu'nda Aile, Evlilik ve Kadın

Aile tarih boyunca toplumun temelini oluşturan en önemli yapıdır. Bizans İmparatorluğunda da aile kurumu son derece önemli bir kurum olup, imparatorluğu yöneten hanedanlar, hanedanın varlığını sürdürebilmesi, siyasi gücünü koruyabilmesi ve akrabalık ilişkilerinin güçlendirilmesi amacıyla evliliğe son derece önem vermişlerdir. Bizans İmparatorluğunda aynı hanedan mensupları arasında evlilikler olduğu gibi farklı hanedanlar arasında da evlilikler görülebilmekteydi. Bizans'ı yöneten hanedan üyeleri ile Frank Krallığı, Hazar Krallığı, Bulgar Krallığı gibi farklı devletleri yöneten hanedanlar arasında da evlilik gerçekleşmekteydi. İmparatorlar aracılığıyla hanedan dışından da soylu ailelerin erkek çocukları Avrupalı prenseslerle evlendirilebiliyordu. İmparator II. Basileus, Konstantinopolis'in soylu erkek çocuklarını Bulgar prensesleri ile evlendirmiştir.²⁰⁵

Halk arasında gerçekleşen evlilikleri kutlamak amacıyla yapılan düğünler ve eğlenceler daha sıradan ve sadeyken, imparatorun kızı, kardeşinin evlenmesi durumunda son derece gösterişli, coşkulu günler süren düğünler ve törenler yapılmaktaydı.²⁰⁶ Evlilik müessesesinin temelleri Bizans'ta çok erken yaşlarda atılmıştır. Gerek kadınlar gerekse erkekler çok küçük yaşta evlendirilmişlerdir. Roma İmparatorluğu'nda geçerli olan evlenme yaşı erkeklerde 14, kızlarda ise 12'dir. Bu uygulama Bizans İmparatorluğu'nda da aynen kabul edilmiş, Hristiyanlığın benimsenmesinden sonra da kilise kanunları arasına girmiştir. Kadınların evlenecekleri eşleri seçme gibi bir hakları yoktur. Bizans İmparatorluğunda XI ve XII. yüzyıla kadar geçen süreç içerisinde aşk evliliklerinin çok fazla olmadığı dikkat çekmektedir. Aşk evlilikleri ve özgür eş seçimi Bizanslı kadınların son derece yabancı oldukları uygulamalardır. Aşk evlilikleri ve özgür eş seçiminin ortaya çıktığı dönem XI ve XII. yüzyıldır. Bizans'ta eş seçim özgürlüğü bu tarihten itibaren artmaya başlamıştır.²⁰⁷

²⁰⁵ Claude Cheynet, s. 85.

²⁰⁶ Özkan Ertuğrul, “Bizans'da Sosyal Yaşam”, Taha Toros Arşivi, Tarihsiz, s. 20.

²⁰⁷ Hill, s. 127-128.

Bizans'ta hanedanlar arası evlilikler daha ziyade hanedanın çıkarlarını korumak amacıyla yapılan ittifak evlilikleridir. Evlilik yoluyla kurulan ittifaklar, akrabalık bağının araya girmesi nedeniyle siyasi ittifaklara göre daha kalıcı özellik taşımaktaydı. Bu kapsamda hanedanlar arasında değiş-tokuş evlilikleri görülmektedir.²⁰⁸

Bizans'ta evlilik ise saygı duyulan ve yıkılmaması gereken bir müesseseydi. Nişanlanmanın dahi bozulması imkânsızdı ve kilisenin tepkisine yol açardı. Bir anlaşmayla belgelenen nişan sonrasında evlilik töreni için akraba ve dostlara davetiye gönderilirdi. Düğünde konuklar beyaz giyer, gelinin yüzü ise bir örtü ile örtülürdü. Gelinin yüzünü damat, açar ve birlikte kiliseye doğru yürürlerdi. Yol boyunca gelinle damadın üzerine menekşe ve gül yaprakları serpilirdi. Yüzükler nikâh sırasında değiştirilirdi.

Gece eğlentiden sonra düğün evinden ayrılan konuklar, sabah genç çifti müzikle uyandırılırlardı. Ancak gerdek gecesi damadın geline bugün Anadolu'da halen uygulanan yüz görümlüğünü vermesi zorunluydu. Bu, genellikle bir kemer olurdu. Parmaklarına taktıkları yüzüklerin üzerinde uyum anlamına gelen «harmonie» kelimesi yazılı idi. İsa'nın tasviri genellikle yüzük üzerinde gösterilir, bu da nikâh şahitliğinin İsa tarafından yapıldığını belirtirdi. Kadının drahoması erkek tarafından iyi korunmak zorundaydı. Çünkü kadın ölünce drahoma çocuklara kalırdı. Erkek ölünce kadın yasal koruyucu olurdu.

Bizans İmparatorluğunda en yaygın olan evlilik türü *egzogami* yani dıştan evliliktir. Bu evlilik toplumsal bütünleşmeyi sağlamak, farklı kültürlerin birbirini tanımasına öncülük etmek amacıyla imparatorluk tarafından özendirilmiştir. Bununla birlikte az da olsa *endogami* yani akraba evlilikleri de yapılmıştır. Yakın akraba evliliklerinin önlenmesi amacıyla farklı hanedanlar döneminde farklı uygulamalar getirilmiştir. Yakın akraba evliliklerinin önüne geçmek amacıyla Komnenos hanedanı yakın akraba evliliklerini yasaklamıştır.²⁰⁹ Hanedan evlilikleri daha ziyade imparatorun izni ve onayı ile yapılmaktaydı. Özellikle Komnenos hanedanı döneminde gerçekleşen evlilikler, imparator tarafından ayarlamıştır.

Bizans'ta aile kurumu kendine has özellikler taşımakla birlikte *ataerkil* anlayışa göre şekillenmiştir. Bizans toplumunda erkek toplumsal açıdan daha belirgin bir karakterdir. Bunu Bizans'ın sosyo-iktisadi yapısında görmek mümkün olduğu gibi idari

²⁰⁸ Öztürk, s. 46.

²⁰⁹ Hill, s. 128-130.

ve askeri yapılanmasında görmek mümkündür. O dönemde diğer devletlerde olduğu gibi Bizans'ta da kadının hakları velisinin himayesi altındadır. Evliliğin gerçekleşmesiyle, kadının doğuştan gelen hakları ailesinden alınarak, yeni ailesine aktarılmıştır. Evlilik ile birlikte kadın, yeni ailesinin bir parçası haline gelmekte ve ailenin doğal üyesi sayılmaktadır. Her toplumda olduğu gibi Bizans toplumunda da evliliğe dair en büyük problemler arasında gelin-kaynana ilişkisi gelmektedir. Özellikle hanedan evliliklerinde bu durumu görmek mümkündür. Bizans sarayında bu problem pek çok entrika ve sorunun temelini oluşturmaktadır.

Bizans'ta ailenin geleceğini etkileyen ve ailelerin dağılmasına neden olan en büyük sorunlardan birisi aldatma (*zina*)dır. Bizans aile hukukunda zinayı yapan erkekse kadının, kadınsa erkeğin boşanma hakkı tanımıştır. Kocanın eve yabancı bir kadın getirmesi karısına, kadınında annesinin-babasının evi dışında herhangi bir evde üç gece geçirmesi kocasına boşanma hakkı tanıyordu. Ayrıca evlilik sırasında kadının bekaretini önceden kaybettiği anlaşılırsa kadına ceza verilmekteydi²¹⁰.

Bizans İmparatorluğu kurulduğu dönemden VI. Yüzyıla kadar geçen süreçte evlilik ve aile kurumunu korumak amacıyla hafif meşrepli, iffetini koruyamayan kadınların evlenmesine izin verilmemektedir. Bu yasa I. Justinianos döneminde değiştirilmiştir. Yasanın değiştirilme sebebi I. Justinianos'un âşık olduğu Theodora'nın, aktrist, dansözlük yapması ve toplum arasında kötü bir nama sahip olmasıdır. İmparator bu evliliği gerçekleştirmek için hafif meşrepli kadınların evlenmesini engelleyen yasayı kaldırmış ve Theodora ile evlenmiştir.²¹¹

Bizans toplumunda aile son derece önemli bir kavram olup akrabalık ilişkileri de önem arz etmekteydi. Bu toplumsal yapı içerisinde evlilik, hayata dair müşterek bir ortaklık olarak algılanmıştır. Bizans'ta evliliğin ekonomik özellikleri hakkında detaylı bilgi yoktur. Kadınlara düğün sırasında değerli eşya, mal veya para olarak bir nevi İslam dinindeki mehir uygulamasına benzeyen *drahoma* verilmektedir. Drahomayı kullanma, saklama ve değerlendirme hakkı doğrudan doğruya kadına ait olup kadının izni ve onayı dışında kullanılması kesinlikle yasaktır. Drahoma genellikle evlilikten doğacak çocukların harcamaları için kullanılmaktaydı.²¹²

Bizans toplumunda kadınlar içerisinde en ayrıcalıklı olan sınıf zengin dul kadınlardır. Çünkü zengin dul kadınlar, evli kadınların aksine servetlerini doğrudan

²¹⁰ Hill, s. 133-134.

²¹¹ Öztürk, s. 81.

²¹² Hill, s. 134-135.

koruma ve kullanma hakkına sahiplerdir. Yeniden evlenmedikleri sürece evli kadınlardan esirgenen bütün haklara sahip olan dul kadınlar, her açıdan ayrıcalıklıdır.²¹³

2.1.1. Bizanslı Toplumunda Anne Olarak Kadın

Bizans'ta kadının toplum ve aile içerisinde konumunu belirleyen etken faktörlerden birisi anneliktir. XI. yüzyıldan imparatorluğun yıkıldığı döneme kadar geçe süre içerisinde özellikle hanedan kadınları açısından en önemli rol anneliktir. Soylu aileler ve imparatorluğu yöneten hanedan açısından soyun devam ettirilmesi için çocuk yapılması kadınların en önemli görevidir. Dolayısıyla hanedana mensup kadınlarda annelik kimliği üzerinden kendilerine güç sağlıyorlardı. Bizans İmparatorluğunda kocanın vefatı durumunda reşit olmayan çocukların vesayeti anneye veriliyordu. Dul kadınlar, ailenin reisi olarak kabul ediliyor, cinsiyetleri nedeniyle kadına verilmeyen pek çok sorumluluğu üstleniyorlardı. Bütün malların saklanması ve korunması, çocukların eğitimi, yetiştirilmesi annenin görev ve sorumlulukları altındadır.²¹⁴

Hukuki düzenlemelerle annenin, çocuğu üzerindeki vesayet ve denetim hakkı, korunmuş ve çocukların annelerinden alınmasının önüne geçilmiştir. Bizans'ta annelikle ilgilendirilen ilk erdem doğurganlıktır. Doğurganlığın yani çocuk sayısının fazla olması annenin daha fazla saygı görmesi anlamına geliyordu. Ailenin genişlemişinin yanında, evin iyi bir şekilde yönetilmesi de annenin göreviydi.

Her ne kadar Bizans toplumu ataerkil anlayış çerçevesinde evin idaresi babaya verilmiş olsa da evin günlük işlerinin yapılması, çocukların eğitim ve bakımlarından sorumlu olan evi gerçek anlamda idare eden kişi anneydi. Hanedanın devamı açısından erkek çocuğun olması, annenin takdir edilmesi için yeterli bir sebepti. Hanedan kadınları sadece doğurmakla sınırlı kalmıyor aynı zamanda çocuğun yetiştirilmesinde etken görev üstleniyordu. Çocukların eğitim ve bakımları kadınların kendi inisiyatifine bırakılmakla birlikte, bakım ve eğitim görevlerini yerine getirdiği takdirde övgü kazanabileceği bir edimdi.²¹⁵

Bizans toplum yapısında çocuklu eşlerin toplumsal açıdan değeri çocuksuz eşlere göre daha fazlaydı. Farklı hanedanlar döneminde imparatorların anneleri çocuklarını etkileri altına alarak yönetimde etkili olmuşlardır. Buna pek çok örnek

²¹³ Hill, s. 136.

²¹⁴ Hill, s. 81-82.

²¹⁵ Hill, s. 82-83.

verilebilir. En iyi örnek ise oğlunun yetiştirilmesine büyük önem gösteren Komnenos hanedanından Anna Dalassene'dir. Anna Dalassene'nin oğlu I. Aleksios Komnenos, karısının yerine annesine "*augusta*" ünvanı vererek onu imparatoriçe ilan etmiştir.²¹⁶

Bizans'ta ideal bir annede aranan özelliklerden birisi de dindar olması, kendisini ailesine adanmış gibi tanrıya adanmasıdır. Fakat dindar olmak kadınlar açısından kolay değildir. Çünkü dindar olabilmek için düzenli bir şekilde manastıra gitmek, ciddi bir şekilde çilekeş hayatı yaşamak, açları doyurmak, çıplakları giydirmek, sevdiklerini yitiren çocukları, anne-babaları, dulları teselli etmek gibi yardımseverlik içeren eylemleri gerçekleştirmesi bekleniyordu.²¹⁷ Bunları gerçekleştirmek hanedana mensup kadınların ve soylu kadınların, günlük işlerini yaptırabilecek hizmetçileri olması açısından daha kolaydı.

Bu açılardan değerlendirildiğinde Bizans toplumunda bütün ataerkil toplumlarda olduğu gibi kadına doğal olarak yüklenen en önemli görev annelik görevidir. İmparatorluğun geniş bir coğrafya üzerinde çok kültürlü ve çok uluslu bir yapıya sahip olmasına rağmen kadın kimliğine bakış açısı aynıdır.

2.1.2. Bizans Toplumunda Eş Olarak Kadın

Evlilik, aile ve toplumun şekillenmesini sağlayan kurumdur. Bizans İmparatorluğunda özellikle toplumu yöneten hanedanlar ve soylular yaptıkları evliliklerde eş tercihinin son derece önem göstermişlerdir. İmparator veya imparator adaylarının eşi aynı zamanda imparatorlukta en etkili ikinci isim haline geleceğinden dolayı eş tercihi önemlidir. Eş tercihlerinde kadının bağlı bulunduğu aile, karakteristik özellikleri, güzelliği ve dindarlığı gibi özellikler etkili olmuştur. Bizans'ta ideal eş, kendisini ailesine ve hayır işlerine adanmış kadınlardı. Aynı zamanda alçak gönüllü olması, kendini beğenmişlikten ve küstahlıktan uzak durması gerekmektedir.²¹⁸

İmparatoriçe eşleri için törenlere katılmak, barış zamanlarında kocasına eşlik etmek ve özellikle savaş zamanı imparator ile birlikte savaşa katılmak büyük övgü sebepleridir. İmparatoriçelerden kocalarına âşık olması, ona bağlı kalması ve hiçbir şekilde aldatmaması bekleniyordu.²¹⁹ Bunun aksi durumunda imparator eşleri saraydan atılır, sürgün edilir ya da sonucu ağır cezalara çarptırılırdı.

²¹⁶ Gregory, s. 299.

²¹⁷ Hill, s. 85-86.

²¹⁸ Hill, s. 86-87.

²¹⁹ Hill, s. 88.

Bir imparator için ideal eş, iyi bir aileden gelen, doğurgan, kocasına aşık, muhtaçlara merhametli davranan, hayır işlerinde kendisini gösteren bir kadındır. Bu açıdan imparator eşleri saraya hapsedilmiyor tam tersine toplumla bütünleşmesi, halk içine çıkması, insanlarla konuşması, onların gereksinimleriyle ilgilenmesi bekleniyordu.²²⁰

İmparatoriçe istediği takdirde merhameti ile suçluları ölüm cezasından kurtarabilirdi. Bizans'ta imparator eşleri ve annelerinin meşru çerçevede kaldığı sürece adaletin işleyişine müdahale etme hakkı vardı. Bu yönüyle imparator eşleri ve anneleri, adaletin gidişatını tersine çevirmek isteyenler için hem bir başvuru mercii hem de güç ve iktidar sahibi olarak görülmektedir.²²¹ Farklı dönemlerde farklı hanedanlara mensup imparator eşleri, kişisel özelliklerinin de sayesinde siyaset ve yönetimde etkili olmuşlardır.

2.1.3. Bizans Toplumunda Kız Kardeş veya Kız Evlat Olarak Kadın

Bizans İmparatorluğunda özellikle hanedan ve soylular açısından kız kardeş ile kız evladın toplumsal özellikleri ve nitelikleri birbirlerine benzemektedir. Her ikisi de ailelerini benimsemek ve sevmek durumundadır. Kız kardeş ve kız evlat her ne kadar hanedanın doğal ve doğrudan üyeleri olsa da bu bağ onlara iktidar bahşetmemektedir. Hatta eş seçim ve tercih hakları bile yoktu. Bu durum özellikle Komnenos hanedanı döneminde bu şekilde gerçekleşmiştir.

Bizans'ta iktidarın genellikle babadan, oğula geçmesi hanedana mensup kadınlar içerisinde imparator annelerinin ve eşlerinin kıymet kazanmasına neden olurken, kız kardeş ve kız evlatlarının hanedan içerisindeki siyasi konumu etkilememiştir.²²² Bu durum doğrudan doğruya Bizans İmparatorluğu'nun ataerkil toplum yapısı ile alakalıdır.

2.2. Bizans Hukukunda Kadınlar ve Miras Hukuku

Bizans İmparatorluğunda ilk dönemlerde kadın haklarının şekillenmesinde Roma hukuku etkili olmuştur. I. Justinianos döneminde hukuki reform yapılarak kadınlara yeni haklar tanımıştır. Diğer Ortaçağ devletlerine göre Bizans'ta kadınların daha belirgin ve geniş hakları vardır. Fakat Bizans'ta hiçbir zaman kadınların erkekler

²²⁰ Hill, s. 89.

²²¹ Hill, s. 90.

²²² Hill, s. 91.

kadar hakları olmamış, kadınların sosyal hayatta, askeri ve idari yapıdaki yerleri erkeklere göre daha sınırlı kalmıştır. Kadın aile de olduğu gibi hukuki açıdan da Bizans toplumunda ikinci planda kalmaktadır.

Bizans İmparatorluğunda ilk dönemde aile yapılanmasında ve aile hukukunda paganist inancın etkisi görülmektedir. Daha sonraki süreçte Hristiyanlığın hızlı bir şekilde yayılmasıyla birlikte evlilik, aile kavramları bu dinin çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Hristiyanlık dininde, kocanın kadına karşı görevleri bildirilmekte, evliliğin ve aile hayatının önemi vurgulanmaktadır. Fakat Hristiyanlık ile birlikte Batı ve Doğu Roma'da kadın kocasının egemenliği altına girmiş hukuki haklarda bu dini inanç ve örfi hukuk çevresinde şekillenmiştir.²²³

Bizans toplum yapısı ataerkil bir anlayışla şekillenmiş olmasına rağmen miras hukukunda bu anlayışın etkisi söz konusu değildir. Kadınlarda erkekler gibi mirastan eşit pay alabilmektedir. Mirasın dağılımında herhangi bir cinsiyet farklılığı söz konusu değildir. Ayrıca kız evlatlar, evlenince çok sıkı denetime tabi tutulan drahoma almaktadırlar. Drahomanın hiçbir şekilde erkeğin mülkiyetine geçmesi söz konusu değildir²²⁴.

Bizans İmparatorluğunda hanedan üyeleri arasında en önemli miras tahtta geçebilmektir. Bizans'ın idari mekanizmasının saltanat sistemine göre olması bu saltanat sisteminde de yönetimin babadan-oğula erkekler arasında el değiştirmesi nedeniyle kadınların doğrudan yönetimi devralma hakları yoktur.

Bizans İmparatorluğunda en önemli hukuki gelişmelerden birisi VIII. yüzyılda yaşanmıştır. Bizans İmparatoru I. Leon kendisi ve oğlu V. Konstantin adına bir hukuk derlemesi yayınlamıştır. Grekçe yazılan bu hukuk derlemesi Bizans'ta medeni hukuk kapsamına giren aile, evlilik, miras, boşanma ile ilgili hükümler içermesi açısından önem arz etmektedir. Bizans İmparatorluğu'nun ilk medeni hukuku sayılan bu düzenlemeye "*Ekloga*" adı verilmiştir.²²⁵

Ekloga da ailenin korunmasına özen gösterilmiş, bu kapsamda; nişan, çeyiz, boşanma, yeniden evlenme, zina gibi konular üzerinde ayrıntılı şekilde durulmuştur. Ekloga medeni hukukunda Hristiyanlığın ve örfi hukukun etkilerini görmek mümkündür. Hristiyanlığın etkisiyle yapılan düzenlemeler arasında evliliği yasaklayan

²²³ Jean Gaudemet, s. 205-206.

²²⁴ Hill, s. 136-137.

²²⁵ Esin Ozansoy, "*Bizans'da Isaurion'ların Ekloga'sına Göre Medeni Hukuk*", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Anadolu Araştırmaları Dergisi, Sayı: 12, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 184.

nedenlerin arttırılması, iki tarafın rızalarıyla ayrılmalarının yasaklanması, boşanma nedenlerinin sınırlandırılması, üçüncü evliliğin yasaklanması, evlilik dışı ilişkilerin yasaklanması, cariyeliğin yasaklanmasıdır.

Ekloga da törelere dayalı örfi hukukun etkisiyle yapılan düzenlemeler arasında; evlenecek çiftlere yazılı ve yazılı olmayan evlilik anlaşmasının tanınması, yaşayan eşi tarafından, erkeğin servetinin tespiti, yaşayan eşi ve reşit olmamış çocukları arasında mal birliğinin sağlanması, erkeğin borçlanması durumunda çeyizin imtiyazlılığı ve dokunulmazlığıdır. Erkek devlete dahi borçlanmış olsa kadının çeyizini kullanması bu düzenleme ile yasaklanmıştır.

Evliliğin geçerli olabilmesi için asgari ölçütte de olsa hukuk kurallarına uyulması gerekiyordu. Ekloga medeni hukukunda evliliğe dair hükümlerde Hristiyanlık öğretilerinin yanı sıra yerel nitelik taşıyan örfi hukuktan da yararlanılmıştır. Ekonomik durumu iyi olmayan ve yazılı anlaşma anlaşmaya dair bir evlenme yapamayanlar için yazısız anlaşma yoluyla evlenmelerine müsaade edilmiştir. Bu tarz evliliklerde kadın evin sahibesi olurken, kocası ise ona bakmak ve ihtiyaçlarını karşılamakla mükelleftir. Yazılı evlilik anlaşmasında esas olan kadına çeyizin verilmesi ve çeyizin anlaşma kapsamına dahil edilmesidir. Anlaşma kapsamında kadın, kocasından aldığı çeyizi beyan etmekteydi. Anlaşmalar çeyiz, evlilik öncesi hediyeler ve çocuksuzluktan dolayı boşanma konularını kapsayan üç maddeden oluşmaktadır. Yazılı anlaşma sonucu yapılan evlilikler büyük kutlamalar ve törenlerle yapılırken, yazısız anlaşma ile yapılan evlilikler kilise de ya da dostlar arasında sade bir kutlama ile yapılmaktadır.²²⁶

Ekloga da kadınların medeni haklarının korunmasına özen gösterilmiştir. Evlenme yaşı kilise hukukuna benzerdir. Evliliğin gerçekleşmesi için kızların 12 yaşını doldurmuş olması erkeklerin ise 14 yaşını doldurmuş olmaları gerekmektedir. Ekloga da kölelerinde evlilikleri düzenlenmiştir.

Kölelerle ilgili evlilik hükümleri diğer evliliklerde ki gibi net olmamakla birlikte bir kölenin, bir hür ile evlenmesi durumunda kölenin özgürlüğünü kazanabileceği açıkça belirtilmiştir. Bu düzenleme ile köleler kendi aralarında evlendikleri gibi I. Justinianos döneminde yapılan hukuki düzenlemelerin aksine bir köle ile bir hürün evlenmesinin önü açılmıştır.²²⁷ Ekloga medeni hukuku ile kadınların evlilik ve evlilik

²²⁶ Ozansoy, s. 194-195.

²²⁷ Ozansoy, s. 198-199.

öncesine yönelik hakları kanunu denetim altına alınmış, hukuk çerçevesinde kadınlar pek çok konuda korunmuştur.

2.3. Bizans'ta Sosyo-Kültürel Yaşam ve Kadın

İlk dönemlerde Bizans'ta kadınların sosyal hayatlarını şekillendiren esas faktörler Roma hukuku ve pagan kültürüdür. İmparatorluk içerisinde Hristiyanlığın hızla yayılması ve bu dinin bir devlet dini haline gelmesiyle birlikte kadının sosyal hakları ve ödevleri buna göre şekillenmeye başlamıştır. Tarihin gördüğü en büyük imparatorluklardan birisi olan Bizans İmparatorluğu her dönemde dış etkilere açıktır. Bu nedenle sosyo-kültürel açıdan başta İslam ve Musevi kültürleri olmak üzere farklı kültürlerden etkilenilmiştir.

Kuruluştan, yıkılışa kadar geçen süreç içerisinde imparatorlukta sosyal yaşantı içerisinde büyük değişimler olmamıştır. Çünkü sosyal yapının özü Hristiyanlık kültürü, Roma ve Antik Yunan kültürlerine dayanmaktaydı. Bizans İmparatorluğunda esas sorun hanedan, aristokratlar ve halk arasındaki sosyo-kültürel kopukluktur. Sosyo-kültürel kopukluğa rağmen hanedanlar, siyasi sahnede saray daima halkın desteğiyle ayakta kalmıştır. İmparator ve imparatoriçe siyasi güçlerini korumak amacıyla merkezi yönetimi, saray memurlarını ve sivil idarecileri kendi çevrelerinden seçmişlerdir.²²⁸

İmparator ve halkın bütünleşmenin sağlanmasında hipodrom oyunları, tören ve merasimler etkili olmaktaydı. Bu oyunlar ve törenler aynı zamanda imparatorluğun gücünü, ihtişamını göstermesi açısından önem arz etmekteydi. Bizans toplum yapısı içerisinde nüfusun büyük bölümü köylülerden oluşmaktadır. Belirli şehir merkezleri dışında her dönemde kırsal nüfus kent nüfusundan fazla olmuştur. Köylerde ve şehirler yaşayan sanat sınıfı vergiden muaf tutulmuştur. Bu durum Bizans İmparatorluğunun tarihin en köklü medeniyetlerinden birisi olmasını sağlamıştır. Köylerde en belirgin ekonomik faaliyet çiftçilik ve hayvancılıktır. Bu ekonomik faaliyetin icrasında erkekler gibi kadınlarda aktif bir şekilde rol almışlardır.²²⁹

Köylüler, devlete ödenmesi gereken vergi yükünün ağırlaştığı dönemlerde aşırı derecede arttığı dönemlerde, köylüler içerisinde bazıları özgür olmalarına rağmen iktisadi yönden sıkıntı çektikleri için kendilerini baskı altında tutan vazife ve yükleri

²²⁸ Ertuğrul, s. 20.

²²⁹ Ertuğrul, s. 20.

hafifletmeyi vaad eden bir zengin güçlü kişinin ya da kilise veya manastırın himayesine sığınabiliyordu.²³⁰

Konstantinopolis başta olmak üzere büyük şehirlerdeki sosyo-kültürel hayat köylerdeki yaşama göre çok daha ihtişamlı ve hareketliydi. Zengin-fakir ayrımı şehirlerde köylere göre daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Toplumdaki tüm sınıflar elbiselerden ayırt edilmektedir. Zenginler daha şık, ipek kumaştan yapılan elbiseler giiyorlardı²³¹ Zenginler, en güzel evlerde oturmakta, lüks bir hayat sürmekteydi. Hepsinin köleleri ve sayısız hizmetçileri vardı. Bizans'ta evler günlük yaşama göre şekillendirilmiştir.²³² Bu nedenle evlerde ibadet için ayrılan bir köşeye ya da bir bölüm ve bir ikon kesinlikle bulunmaktaydı.

Bizans İmparatorluğu'nda 11. Yüzyıldan itibaren toplumsal ve sosyo-ekonomik hayata etki eden ve daha sonraki yüzyıllarda da etkisi görünen en önemli olay devletin bel kemiği olarak hizmet eden asker-köylü sınıfının çökmesi yerine büyük toprak sahiplerinin güçlenmesidir. Bu durum imparatorluktaki sosyo-iktisadi yapıyı derinden etkilemiştir.²³³

II. Basileios döneminden itibaren Konstanipolis'te ki bazı önemli aileler cezalandırılırken, imparator tarafından bazı yeni aileler ön plana çıkarılmış ve desteklenmiştir. Bu süreçte yaşananlar Bizans İmparatorluğu'nda aristokrat, elit ve soylu ailelerin sayılarının artmasına neden olmuş, bu da sosyo-kültürel hayatı etkilemiştir.²³⁴

Bizans İmparatorluğunda sosyo-kültürel yapısı içerisinde kadının faaliyetleri sınırlandırılmıştır. Günlük yaşamda etkin bir şekilde rol alan kadın, sosyo-kültürel açıdan ikinci plandadır. Askeri ve idari görevlerde daha ziyade erkeklerin görev yapması nedeniyle kadınların sosyal yapıdaki görevleri dini hayat ile sınırlandırılmıştır. Manastır ve kilise hayatı her dönemde her sosyal statüden kadın için özendirilmiş, kadınlar burada lüks alışkanlıklarına ve günlük faaliyetlerine güven içerisinde devam etmişlerdir.²³⁵

²³⁰ Baskıcı, s. 131.

²³¹ David Talbot Rice, *Byzantines*, Çevirenler; Abulhalik Bakır Ve Pınar Ülgen, Ortaçağ Tarih Ve Medeniyetine Dair Çeviriler II, Bizim Ofset, Ankara, 2008, s. 622.

²³² Ertuğrul, s. 21.

²³³ Baskıcı s. 129.

²³⁴ Claude Cheynet, s. 84-85.

²³⁵ Öztürk, s. 22.

Aile içerisinde çok önemli olan kadın, sosyal hayatta ikinci plana atılmaktaydı. Ev dışına çıkarken kadınlar, elbiselerine dikkat etmek zorundadırlar. Sosyal yapı içerisinde ataerkil anlayışın hâkim olması nedeniyle erkeğin hakimiyeti tartışılmaz ve kesindir. Bizans toplumunda en önemli meselelerden birisi aile ve evliliklerin korunmasıdır. İmparatorluk sınırları içerisinde evlilik her dönemde saygı duyulan bir eylem iken, aile yıkılmaması gereken bir müessese konumundadır.²³⁶

Bizans toplumunda mozaik, resim, heykeltıraşlık gibi sanatlar çok yaygın olup edebiyata da önem göstermişlerdir. Bizanslıların sosyo-kültürel anlamda belirgin özelliklerinden bir diğeri eğlenceye düşkün olmalarıdır. Özellikle önemli şehir merkezlerinde sık sık festivaller ve kutlamalar yapılmakta, oyunlar oynanmaktadır. Hipodromlar, kutlama, tören ve festivallerin yapıldığı, fakir-zengin bütün halkın toplandığı, toplumsal bütünleşmenin olduğu eğlence mekanlarının başında gelmektedir. Bu eğlence kültürünün toplum tarafından benimsemesi zaman içerisinde gelişim göstermesine neden olmuştur. Hipodromlar bir süre sonra imparatorluğun ihtişamının gösterildiği, hanedanın gücünü gösterdiği siyasi bir sahne niteliğini kazanmıştır.²³⁷

Bizanslılar temizliğe ve bakıma önem verirler, yaşadıkları şehirleri korudukları gibi temizde tutarlardı. Bizans toplumunda bireysel temizlik ve bakımda önemliydi. Tarihi kaynaklarda Bizanslıların günde üç kez yıkandıkları bilgisi vardır. Bu nedenle bazı kiliselere banyo yapılmıştır. Roma'dan gelen hamam ve temizlik kültürü yaygınlaşarak devam ettirilmiş, halka açık hamamlar yapılmıştır.²³⁸

Giyim ve kuşamlarına son derece önem gösteren Bizanslılar da giyim-kuşam üzerinden statü ve sınıf farkını anlamak mümkündür. Soylular daha pahalı ve gösterişli olan erguvan ve ipek tercih ederken, dar gelirli daha basit giyinmekteydiler. Kadın ve erkek elbiseleri birbirine benzemektedir. Hatta Hazar Hanı Bihar kızı Çiçek'i, Bizans İmparatoru V. Konstantin ile evlendirmiş, Çiçek'in düğün sırasında giydiği gelinlik Konstantinopolis'te erkekler arasında yeni bir modanın başlamasına neden olmuştur.

Kadınların ve erkeklerin elbiseleri genellikle ipekten işlemeli giysi üzerine tunik şeklindedir. İnce kumaştan elbiseler daha ziyade dini görevlilerce, kilise ve mabetlerde giyilmektedir. Tunik, üzerine bir kemer takılmaktadır. İmparator ve imparatoriçelerin başında süslü ve altından bir diadem bulunmaktadır. Kadınlar günlük elbiseleriyle birlikte aksesuar olarak mücevherat takmaktadırlar. Kadınların ayakkabıları, gösterişli

²³⁶ Ertuğrul, s. 21.

²³⁷ Ertuğrul, s. 22.

²³⁸ Ertuğrul, s. 22.

ve uzun topluyken erkeklerinki daha sade ve sıradandır. Köylüler günlük tarım ve iş elbiselerini giymekteydiler. Aynı zamanda dini ve özel günler için giydikleri elbiseleri vardır. Kadınların elbiseleri erkeklere göre daha gösterişli olup makyaj, bakım ve temizliklerine önem vermektedirler.²³⁹

Bizans'ta yemek adetlerini belirleyen en temel faktör kültürel özelliklerdir. Bununla birlikte ailenin bütünlüğü pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da belirleyici bir faktördü. Yemek ailece yenir ve aile bu sofraya etrafında bir araya gelirdi. Bizans'ın yayılım alanı da göz önüne alındığında en fazla tüketilen besinler, balık ve sebze yemeklerinden oluşmaktadır. Şarap, öncelikli ve en sık tüketilen içkidir. Farklı alkollü ve alkolsüz içkilerde tüketilmektedir.²⁴⁰

Bizans toplumunda aile içerisinde kadına değer verilmesinin esas nedeni onun doğurganlığıdır. Bu nedenle bu anlayışta doğumun gerçekleşmesi çok önemlidir. Doğumun gerçekleşmesinden bir hafta sonra çocuk vaftiz edilmekteydi. Bu VI. yüzyılda başlayan bir gelenek olup daha sonraki dönemlerde de devam ettirilmiştir. Dar gelirli ve orta sınıfa mensup ailelerde çocuk anneleri tarafından büyütülürken, zengin ailelerde çocuk hizmetçiler tarafından büyütülmekteydi. Çocuğa Hristiyanlık dininin esaslarının öğretilmesi Bizans toplum yapısında en önemli hususlardan birisidir.²⁴¹

Eğitim kurumlarının varlığına önem verilmiş ve değişik kademe, türlerde pek çok sivil okulu ile birlikte dini okullarda açılmıştır. Dini okullar patrikhaneye bağlı olarak eğitim vermektedirler. Saraya memur yetiştiren okullarda vardı. Sanat ve edebiyata önem verildiği gibi bilimsel çalışmalara da önem verilmiş, sosyal bilimlerden dil bilimleri, tarih ve coğrafya önem kazanmıştır. Bizans tıp biliminde oldukça ileri gitmişti. Okullardaki ders programlarına savaş teknikleri ve stratejileri de dahil edilmiştir. Temeş eğitim programları içerisinde okuma-yazmanın ayrı bir yeri vardır. I. Justinianos dönemine kadar geçen süreçte, imparatorluğun kültürel mirasını devam ettirebilmek amacıyla dini eğitim veren okullar dışında kalan okullarda Yunanca ve Latince öğretilmiştir. Bizans'ta okullar şehir ve kasabalarda açıldığı gibi köylerde de vardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Bizans'ta okullaşma oranı oldukça yüksektir.²⁴²

²³⁹ Rice, s. 623; Öztürk, s. 52.

²⁴⁰ Öztürk, s. 54-57.

²⁴¹ Ertuğrul, s. 22.

²⁴² Rice, s. 627.

Bizans toplumunda kadınların günlük yaşam içerisinde, sosyal hayatta aktif bir rol oynadıkları gerçektir. Kadınların hem evlerinde hemde kilise ve manastırlarda yürüttükleri işler gereği günlük hayatta ayrı bir yerleri vardır.²⁴³

Bizans, sosyo-kültürel yapısı içerisinde sınıf ve statü farklılığını pek çok şekilde görmek mümkündür. Örneğin, Bizanslılar öldükleri zaman maddi durumlarına göre gömülmektedirler. Aristokratlar ve imparatorlar porfir lahitlere gömülürken, halk ise daha sıradan, daha basit mezarlara gömülmektedir. Lahit ve tuğla mezarılar ile birlikte rölik muhafazalarına da sıkça rastlanılmaktadır.²⁴⁴

2.3.1. Bizans'ta Dini Açıdan Kadın ve Kadın Din Görevlileri

Bizans İmparatorluğunda din sosyal hayat içerisindeki en önemli etkenler arasındaydı. Kadınların en önemli sosyal hakları arasında ibadet etme hakkı bulunmaktaydı. Dini görevleri yerine getirmek ve dindar bir kişiliğe sahip olmak imparatorluk kadınları arasında saygı duyulan, bir özelliktir.²⁴⁵ Kilise ve manastırların zamanla imparatorluğun hayırseverlik ve yardımseverlik rollerini devralmaya başlamasıyla bu mabedler, her statüden, her sınıftan kişilere, sığınma yerlerinden hastanalara, mezarlıktan önderlik fırsatlarına kadar çeşitli yönlerden hizmet vermekteydi.²⁴⁶

Gerek sivil halk gerekse soylu kadınlar dini esaslara önem vermişler ve dini hükümlerin yerine getirilmesine özen göstermişlerdir. Konstantinopolis'in imparatorluk merkezi olmasının yanı sıra aynı zamanda Ortodoksluğun merkezi olması, şehirde yaşayan kadın ve erkeklerde farklı bir psikolojisinin oluşmasına neden olmuş, bu sebepten dolayı Konstantinopolis'te hem erkek hem de kadınların kilise, manastır faaliyetlerine katılımı diğer şehirlere göre daha fazla olmuştur. Erken Bizans döneminde kadınlar arasında azizelik yayginken daha sonraki dönemlerde rahibelik ön plana çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte her dönem erkek manastırlarının sayısı kadın manastırlarından fazla olmuştur. Bir kayıta yer alan bilgiye göre 11 asırlık Bizans tarihi boyunca Konstantinopolis'te 270 erkek manastırı varken, 77 kadın manastırı vardı.²⁴⁷

İlk rahibe manastırının ne zaman açıldığı bilinmemekle birlikte imparatorlukta dini hayat ve dini mimari eserleri incelendiğinde rahibe manastırlarının da diğer

²⁴³ Rice, s. 632.

²⁴⁴ Ertuğrul, s. 23.

²⁴⁵ Öztürk, s. 22.

²⁴⁶ Connor, s. 241.

²⁴⁷ Connor, s. 245.

manastırlar kadar eski olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Kadın manastırlarına dair en temel sıkıntılardan birisi, bu manastırlara yönelik eldeki bilgilerin yetersiz olmasıdır.²⁴⁸

Manastır ve kiliseler zamanla yetim, dul, hasta ve yaşlı kadınların sığınma merkezleri haline gelmiştir. Manastırlarda yoksul kadınlara çeşitli sosyal hizmetler verilmekte olup yetim kızlar istedikleri takdirde manastırda ömürlerini geçirebilmekteydi.²⁴⁹

Erken dönem Bizans tarihinde dini yapı içerisinde genellikle yaptığı yanlış işlerden dolayı tövbe ederek kendilerini dine adayan erkekler “*aziz*” olarak adlandırılmaktayken kendisini sonradan dinlerine adayan kadınlara da “*azize*” denilmekteydi. Bu unvanı alanlar arasında I. Konstantin’in eşi Helena’da vardı. Genellikle tövbe-kâr kadınlara bu unvan verilmekteydi. Bununla birlikte Helena gibi kendisini dine adayan ve hayırsever, dindar kadınlara da bu unvan verilmiştir. Azizelerin sayısı sonraki dönemde giderek azalmış ve günahkâr kadınlar daha ziyade manastıra kapanarak hayatlarına burada devam etmişlerdir.²⁵⁰

Manastıra kapanmak gerek Bizans soylu kadınları gerekse halktan kadınlar arasında yaygın olarak görülmektedir. Bizans İmparatorluğu tarihi boyunca pek çok imparatoriçe, taht naibi ve çeşitli hanedanlara mensup pek çok Bizans soylusu pek çok kadın kilise ve manastırın banisi olmuş bununla da kalmamış, hayatlarının uzun bir bölümünü manastıra kapanarak geçirmişlerdir.²⁵¹ Bunların arasında en meşhurları Pulkheria, Theodora, İrini Asisana, Savoyalı Anna’dır. Bizans tarihi kaynaklarında kadınların manastırdaki çileci hayatlarına dair pek çok menkıbe ve bilgi bulunmaktadır.

Bizans’ta soylu kadınlar içerisinde kendi servetiyle ilk kez mabet yaptıran kişi I. Konstantin’in eşi Azize Helena’dır. O sadece banilik yaparak değil aynı zamanda hayırseverliği, takvası, ahlakı ve mütevazı hayat tarzıyla kendisinden sonra gelen Bizans imparatoriçelerine ve soylu kadınlarına örnek olmuş, onun izinden gidenlerde “Yeni Helena” olarak adlandırılmıştır. Bizans’ın soylu kadınları içerisinde kendisini dine, hayırseverliğe adayan kadınlar diğer soylu kadınlara göre daha iyi anılmış hatta bazıları hakkında efsaneler ve menkıbeler söylenmiştir. Buradan sivil, soylu, köylü, şehirli bütün Bizans kadınlarının dine verdiği önem anlaşılmaktadır. Soylu kadınların dine bu kadar önem vermesinin en önemli etkenlerinden birisi, Bizans toplumunun dini

²⁴⁸ Rice, s. 654.

²⁴⁹ Öztürk, s. 22-23; Connor, s. 244.

²⁵⁰ Connor, s. 131.

²⁵¹ Rice, s. 654.

ve kültürel değerlerine bağlı olmasıdır. Bu yolla imparatoriçeler ve soylu kadınlar saraydaki ve toplum üzerindeki etki ve nüfuzlarını korumayı başarmışlardır.²⁵²

Günahlardan, hata ve yanlışlardan korumak, günlük yaşamın sorunlarından uzak bir hayat sürmek isteyen Bizans kadınları kendilerini manastıra kapatarak dini yaşamı seçmişlerdir. Manastırdaki kurallar keskin bir şekilde belirlenmiş, rahibelerin bulunduğu manastırlara erkeklerin gelmesi, ziyaret etmesine izin verilmemiştir. Kadınlar manastırına başrahibe, kız kardeş, kız, kuzenler veya diğer akrabalar ya da kendi çocukları, annesi dışında hiç kimse ziyarette bulunamazdı. Babadan kalan miras ve buna benzer önemli konular gerekçesiyle erkeklerin, kadınlar manastırına gitmeleri gerekirse, bu güvenilir bir büyük eşliğinde olmalıdır. Gidenler görüşükten sonra birlikte dönmelidirler. Bu gibi zaruri haller dışında kadın manastırlarına kimsenin ziyaretine izin verilmemektedir. Başrahibin ya da başrahibenin izni ile oraya gidenler, manastırın uhrevi havasını bozacak konuşmalar yapmaktan kaçınmalı ve dünyevi meseleleri konuşulmamalıdır.

Erkek rahiplerin olduğu manastırları ziyaret eden kadınlara rahipler tarafından hoşgörölü muamele yapılması gerektiği konusunda dini görevliler uyarılmaktadır. Rahipler, herhangi bir iftiraya sebebiyet vermemek için kadınlara özel olarak, erkeklerin sık kullandığı alanların dışında ayrı bir yer tesis edilmesi konusunda da uyarılmaktadırlar.²⁵³

Manastırlarda dini faaliyetlerin yanında bir takım sosyal hizmetlerde yürütölmekteydi. Bu hizmetlere genellikle Bizans'ın soylu kadınları destek vermekte, maddi yardımlarda bulunmaktaydı. Manastırlarda yetim, dul, hasta ve yaşlılara, yolda kalmışlara yönelik çeşitli yardım ve desteklerde bulunulurdu. Manastırlarda görev yapan kadınlar arasında en kalabalık grup, maddi yetersizlikler ve manevi ihtiyaçtan dolayı kendisini dine adanmak isteyen dul kadınlardır.

Kadın manastırlarında görevlerin çoğu kadınlar tarafından yerine getirilse de en fazla sorumluluğa sahip olan kişiler muhafızlık gibi görevleri olan erkeklerdi. Rahibe manastırları liturjiler ve günah çıkarmalar için de erkeklere bağımlıydı. Çünkü

²⁵² Zeynep Çakmakçı, “Erken Bizans Döneminde Kadın Baniler Ve Kültürel Yaşama Etkileri”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 15, Sayı:1, Manisa, 2017, s. 776-778.

²⁵³ Murat Tural, *Ortaçağ Doğu Hristiyanlığında Manastır Hayatı*, IQ Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 133-135.

Hristiyanlık inancına göre kadınların papaz olması yasaktı. Papazlar dışında doktorlarda ihtiyaç dahilinde kadın manastırlarına girebilmekteydi.²⁵⁴

Manastırda başrahibenin belirlenmesinde farklı uygulamalara gidilmiştir. Eğer kadın manastırının kuran ya da vakfeden bir soylu kadınsa ve normal yaşantısını terk ederek kendisini yaptırdığı manastıra adanmışsa başrahibe olabilmekteydi. Başrahibe ölene kadar bu göreve devam edebilmektedir. Başrahibenin ölmesi durumunda yeni başrahibe, manastırda görev yapan rahibeler arasında seçimle belirlenmekteydi.²⁵⁵

İmparatoriçeler yönetimde etkili oldukları gibi aynı zamanda sosyal ve kültürel hayatı ilgilendiren konularda da söz sahibidirler. Kendilerini dine adayan imparatoriçeler, hayır-hasenat işleri ile uğraşarak pek çok eser bırakmışlardır. Bu faaliyetler Bizans imparatoriçelerinin dindarlığını, alçak gönüllülüğünü, hayırseverliğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Manastır ve kiliseler tahttan indirilen imparatoriçeler için ideal mekanlardı. Bizans tarihi boyunca pek çok imparator ve imparatoriçe manastırlarda sürgün hayatı yaşamıştır.²⁵⁶

Manastır ve kiliselerde görev yapan kadınlar; “*rahibeler ve hemşireler*” olarak ikiye ayrılmaktaydı. Rahibeler; kendilerini dua, ibadet ve ilahi görevlerini yerine getirmeye adanmış kişilerdi. Rahibelerin başında genellikle başrahibe bulunurdu. Başrahibe, kendisinin dinine adanmış ve uzun yıllar manastırda hizmet etmiş kadınlar arasından seçilirdi. Manastırlarda görev yapan hemşirelerde bir tür “*işçi rahibe*” statüsünde olup görevleri daha ziyade; manastırın günlük temizliğini yapmak, bahçıvanlık gibi bakım isteyen işleri yürütmek ve yemek yapmaktı.

Diğer görevleri ise rahibelere hizmet etmek, yemek yapmak, revir hizmetlerini yürütmek, terzilik yapmak gibi görevleri vardı. Manastırdaki görev dağılımında her ne kadar eşitlik sağlandığı ve bütün manastır görevlilerinin sıkı bir çalışma için teşvik edildiği düşünülse de, hemşirelerin işi çok daha zordu. Ve işleri dini hizmetleri yürütmek olan rahibelere göre, çok daha zor bir hayat sürmekteydiler.²⁵⁷

Başrahibe dışında kalan rahibeler arasında herhangi bir statü farkı yoktu. Bununla birlikte yıllarca manastırda görev yapmış, rahibeler daha saygın konumdaydılar. Bunlara kıdemli rahibeler denilmekteydi. Rahibeler arasından seçilen

²⁵⁴ Connor, s. 379.

²⁵⁵ Öztürk, s. 23.

²⁵⁶ Çakmakçı, s. 776-777.

²⁵⁷ Connor, s. 379-381.

kıdemli rahibeler zaman zaman hayır işleri için, izin alarak manastırın dışına çıkma hakkına sahipti.²⁵⁸

Manastırda kurallara uyulmaması durumunda verilecek ceza keskin ve netti. Kurallara uymayan rahibeler genellikle manastırdan atılmaktaydı. Bunun en temel nedeni manastırdaki faaliyetlerin itaatkarlık esası üzerine oluşturulmasıdır. Var olan kuralların çiğnenmesi, buna göz yumulması manastırın düzeninin bozulması ve işlevlerinin yerine getirilmemesine neden olabilirdi. Kuralların çiğnenmesi durumunda genellikle dualar sırasında diz çökme, tüm gece ayakta durma ve tüm gıdalardan mahrum bırakılma gibi cezalar vardı.

Rahibeliğin özünde itaat yatmaktaydı, itaat etmeyenler çeşitli cezalara çarptırılmaktaydı. Bu nedenle manastır yaşamı ayrıcalık sahibi veya sıradan kadınlar için pek çok zorluk içermektedir.²⁵⁹

2.3.2. Bizans Kadınlarının Giyim-Kuşamı

Bizanslı kadınlar, giyim-kuşam konusuna son derece önem vermekteydiler. Bizans İmparatorluğunun kuruluşundan, yıkılışına kadar geçen süreç içerisinde kadınlara bakış açısı ve kadınların sosyal durumu dönem dönem değişikliklere uğrayarak devam etmiştir. Antik Roma'nın giyim-kuşam anlayışını devam ettiren Bizanslı kadınlar, yabancı kültürlerinde etkisinde kalarak, muhteşem kostümler tasarlamışlardır.²⁶⁰ Bizans kadınlarının giyim-kuşamı ile ilgili elimizdeki en önemli kaynaklar, saray, kilise, manastır ve farklı tarihi eserlerdeki tasvirler, görsel figürler, Bizans'ta kadın temasının işlendiği edebi ürünler ve o dönemden kalma az sayıdaki kıyafet ve aksesuarlardır.

Bizans kadınlarıyla ilgili günümüze ulaşan bilgilerin büyük bir kısmı imparatoriçeler, hanedan kadınları ve diğer soylu, zengin sınıfa mensup kadınlara aittir. İmparatorlukta hanedana mensup kadınlar ve diğer soylu kadınlar daha ziyade desenli ve renkli ipekli kumaşlardan yapılan elbiseleri tercih etmişlerdir. Erguvan renkli elbiselerin kullanımı sadece imparator ve imparatoriçeye aittir.²⁶¹

²⁵⁸ Nicol, s. 71-72.

²⁵⁹ Connor, s. 381-382.

²⁶⁰ Öztürk, s. 52.

²⁶¹ Ertuğrul, s. 23; Öztürk, s. 52.

Bizans'ta kadın modasının belirlenmesinde etkili olan imparatoriçeler genellikle başlarına yüksek ölçülerde, mücevherlerle bezeli “*stemma*” (taç) takmaktadırlar.²⁶² Bazılarının taçları aşağıya omuzlarına kadar inen şeritler halinde mücevher dizileriyle kaplıdır. Taçların büyük ve gösterişli olması en önemli hususlar arasındadır. İmparatoriçeler taktıkları taçlarla, siyasi güçlerine, dokunulmazlıklarına gönderme yaparak, bir ikona gibi onları sergilemişlerdir.

İmparatoriçeler ve soylu kadınlar arasında yaygın olan bir diğer aksesuar küpeler, boyunluk ve kolyedir. Kulaklarına taktıkları küpelerde aranan özellik, tek sıra veya çift sıra mücevherlerle kaplı olan büyük ve gösterişli olmasıdır. Bizans'ın soylu kadınları günlük hayatta giydikleri elbiselerin tamamında aksesuar olarak mücevherat kullanmışlardır.²⁶³ Daha ziyade imparatoriçe ve soylu kadınlar tarafından kullanılan “*maniakion*” (kolye veya boyunluk) tercihlerinde geometrik desenli olmasına dikkat edildiği gibi kolye veya boyunlukta kullanılan metal ve mücevheratta önemlidir.²⁶⁴ İkonaklast döneme kadar kadın ziynet eşyalarında daha ziyade altın kullanılmıştır. Daha sonradan daha hafif ve zarif olan süslemeli, parlak gümüş bilezikler altın bileziklerin yerini almıştır. Farklı geometrik şekillerde olan bilezik ve kolyelerin üzerlerine farklı doğa motifleri işlenmiştir.²⁶⁵ Ziynet eşyaları içerisinde azyade elmas, pırlanta, yakut veya ortasında yine geometrik formlu taşlarla süslenmiş kolye ve boyunluklar tercih edilmekteydi.²⁶⁶

İmparatoriçelerin günlük hayatta en fazla kullandıkları elbise “*divetesion*” adı verilen uzun tuniklerdir. Tuniklerin üzerine “*loros*” adı verilen bol dökümlü, mücevherli pelerin giymişlerdir.²⁶⁷ Bu pelerinin uç kısımlarında çeşitli süslemeler mevcut olup bu süslemelerde daha ziyade insan figürleri, bitkisel motifler ve geometrik formlar tercih edilmiştir. Pelerinler genellikle koyu renkli olup vücut hatlarını belli etmeyecek şekilde tasarlanmıştır. Bazılarının kolları bilekte bitirmekle birlikte kol kesimleri derin ve bol tutularak dirsek bölgesinden itibaren serbest bırakılmıştır. Pelerinler, genellikle bütün vücudu kapatacak şekilde tasarlanmıştır.²⁶⁸

²⁶² Connor, s. 441.

²⁶³ Rice, s. 623.

²⁶⁴ Connor, s. 440.

²⁶⁵ Rice, s. 623.

²⁶⁶ Bizans'ta kadın takıları ile ilgili bakınız; Gülgün Köroğlu, *Bizans'ta Kadın ve Kadın Takıları*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010.

²⁶⁷ Connor, s. 440.

²⁶⁸ Sıdika Bilgin, “*Moda Ve Giyim*”, Anadolu Üniversitesi Anadolu Sanat Dergisi, Sayı: 12, Eskişehir, 2002, s. 23.

İmparatoriçeler tarafından günlük hayatta giyilen elbiseler ile tören elbiseleri arasında belirgin farklılıklar yoktur. Törenlerde giyilen kıyafetlerde bol dökümlü, vücuda yapışmayacak şekilde tasarlanmıştır. Tören kıyafetlerinin farkı geniş kumaş kıvrımlı geometrik ve bitkisel süslemeli olmaları ve değerli taşlarla kaplanmalarıdır. Ayaklarına ise bazen imparatorlukla özleşen “*tzangia*” adı verilen bir terlik giymişlerdir. Bu terliklerde bol bezemeli ve değerli taşlarla süslüdür.

Giyim ve kuşamlarına son derece önem gösteren Bizanslılar da giyim-kuşam üzerinden statü ve sınıf farkını anlamak mümkündür. Soylular daha pahalı ve gösterişli olan erguvan ve ipek tercih ederken, dar gelirliler daha basit giyinmekteydiler. Kadın ve erkek elbiseleri birbirine benzemektedir.²⁶⁹ Hatta Hazar Hanı Bihar kızı Çiçek’i, Bizans İmparatoru V. Konstantin ile evlendirmiş, Çiçek’in düğün sırasında giydiği gelinlik Konstantinopolis’te erkekler arasında yeni bir modanın başlamasına neden olmuştur. İmparator ve imparatoriçe elbiseleri de genel özellikleri itibariyle benzerlik göstermektedir. Fakat cinsiyet farkını belli eden bazı detaylar söz konusudur.

Kadınların ve erkeklerin elbiseleri genellikle ipekten işlemeli giysi üzerine tunik şeklindedir. İnce kumaştan elbiseler daha ziyade dini görevlilerce, kilise ve mabetlerde giyilmektedir. Tunik, üzerine bir kemer takılmaktadır. İmparator ve imparatoriçelerin başında süslü ve altından bir diadem bulunmaktadır. Kadınların ayakkabıları, gösterişli ve uzun topluyken erkeklerinki daha sade ve sıradandır. Köylüler günlük tarım ve iş elbiselerini giymekteydiler. Aynı zamanda dini ve özel günler için giydikleri elbiseleri vardır. Kadınların elbiseleri erkeklere göre daha gösterişli olup makyaj, bakım ve temizliklerine önem vermektedirler.²⁷⁰

2.3.3. Bizans Kadınlarının Fiziksel Özellikleri

Bizans kadınları, güzelliklerine önem vermektedirler. Bizans kadınlarına dair en karmaşık kavramlardan birisi güzel kavramıdır. Güzel, anneler dışında Bizans toplumunda her sosyal statüden kadına verilen en yaygın sıfattır. Bir kadının zarafeti ve inceliği bu sıfat ile ifade edilmektedir.

Bizans kadınları açısından hayran duyulan ve kadınlar arasında örnek alınan davranışların başında dünyevi kibirden uzak durmak gelmektedir. Bu nedenle Bizans

²⁶⁹ Ertuğrul, s. 23.

²⁷⁰ Ertuğrul, s. 23.

toplumunda sadece güzellik kavramı sadece dış güzelliğe ait olmayıp aynı zamanda ahlaki ve dini özellikleri ön planda olan kadınlar için i  güzelliği de ifade etmektedir.²⁷¹

Bizans'ta kadınların fiziksel güzellikleri ile ilgili bazı standartlar vardı. Kollar ile bacakların, eller ile ayakların uyumlu olması kadının zarafetini gösterdiği gibi aynı zamanda doğuştan gelen düzenliliği yansıtmaktadır. Bütün uzuvların aynı şekilde zarif olması bütünsel güzellik açısından önemliydi. Bazı imparatoriçeler bu güzellikleri ile ön plana çıkmıştır. Kaynaklarda soylu birisi olmamasına rağmen güzelliği ile imparator I. Justinianos'u etkilemeyi başaran Theodora'nın adı sıkça geçmektedir. Theodora güzelliğini zekası ve girişkenliği ile birleştirmeyi başarmış, ender Bizans imparatori elerindendir.²⁷² Onun dışında Komnenos hanedanından Anna Komnene de vardır. Anna'nın bütün bedeninin güzelliği, dik duruşu, zarafeti ve asaleti tarihi kaynaklarda ifade edilmiştir.²⁷³

Bizans dönemine ait mozaiklerden bazı imparatoriçelerin güzellikleri anlaşılmaktadır. Ayasofya'da imparatorluğa ait mozaiklerde Zoe, Eirene Piroka gibi isimler güzellikleri ile ön plana çıkmıştır. Bu mozaiklerde imparatoriçe Zoe'nin yüzü yuvarlak, Eirene Piroka'nın ise yüzü daha ovaldir. Her ikisinin de kaşları yay gibi ve burunları zarif ve düzgündür. Bizans'ta kadınlar makyaj ve bakımlarına önem vermektedirler. Kaynaklarda bazı hanedan kadınları ve imparatoriçelerin doğal güzellikleri vurgulanmaktadır. Bunlar arasında Eirene Dukaina ve Anna Komnene gibi isimler vardır.²⁷⁴

Bizans'ta erkekler açısından ideal güzellik doğal g zellikti. Fiziksel güzelliğin tersi i  güzelliktir. Bizans kadınları en az fiziksel güzellik kadar i  güzelliklerine de önem vermişlerdir. I  güzelliğe önem veren kadınlar arasında dış güzelliğin günah olduğu görüşü de yaygındır. Bizanslı erkeklere göre fiziksel güzellik kadınların sahip olabileceği en önemli erdemdir. I  güzellikleri ve dindarlıkları ile ön plana çıkan Bizans imparatoriçeleri ve imparator eşleri arasında Aelia Eudoksia, Pulcheria, Athenais Eudokia, Alanialı Maria, Bertha-Eirene, Eirene Dukaina, Anna Komnene gibi isimler vardı.²⁷⁵

²⁷¹ Hill, s. 91-92.

²⁷² Rice, s. 624.

²⁷³ Hill, s. 91-92.

²⁷⁴ Hill, s. 93.

²⁷⁵ Hill, s. 94-95.

2.3.4. Bizanslı Kadın Yazarlar ve Bizanslı Kadın Sanatçılar

Bizans medeniyeti ve bu medeniyetin bir parçası olara Bizans sanatı, insanlık tarihinin başlıca uygarlık dönemlerinden birisi olarak tanımlanmaktadır. Bizans sanatı gerek imparatorluğun varlık gösterdiği dönem itibariyle gerekse de sanat eserlerinin niteliksel özellikleri ile Ortaçağ sanatıdır. O dönemde pek çok batı ve doğu uygarlığı gibi Bizans sanatı da Roma İmparatorluğunun antik mirası üzerine kurulmuş ve gelişmiştir.²⁷⁶

Bizans'ta gelişmiş sanat dalları içerisinde müzik, edebiyat, heykeltıraşlık, mozaik ve süsleme gibi sanat dalları gelmektedir. Bu sanat dallarının Bizans'ta yaygın olmasının nedeni Bizans kültürünü şekillendiren Antik Yunan, Roma medeniyeti ve pagan kültürüdür. Bizans'ta her dönemde bu sanat dalları rağbet görmektedir. Bu sanat dalları üzerine çalışmalar yapan sanatçılar, ikonoklazim (put kırıcılık) nedeniyle zarar görmüş olsa da imparatorluğun kurulduğu dönemden, yıkıldığı döneme kadar en fazla sanat eseri ve bu alanlarda verilmiştir.

Bizans'ta kadın sanatçılara dair elimizde net bilgiler yoktur. Bunun en temel nedeni imparatorlukta sanatçıların değil sanat eserlerinin ön plana çıkmasıdır. Sanatçıların isimlerinin bilinmemesi, eserlerin anonim olduğuna dair bir düşüncenin oluşmasına neden olmuştur. Bu düşünce ön yargıdan ibaret olup günümüzde toplam 100 kadar Bizans sanatçısının isimleri bilinmektedir.²⁷⁷

Bizans'ta tanınmış kadın sanatçılar arasında VI. yüzyılda yaşayan Ayasofya'nın planını çizen ve inşasında bulunan mimarlardan Anthemios, IX. yüzyılda yaşayan dönemin en önemli ressamlarından Lazaros, Ortaçağ'ın en çok tanınan besteci ve ilahi yazarlarından Kassia, XI. yüzyılda yaşayan minyatür sanatçısı Pantoleon, Komnenos hanedanından olan ve en önemli Bizans tarihi kaynaklarından birisini yazan Anna Komnena gibi isimler vardır.²⁷⁸ Bu isimlerin dışında az sayıda kadın ressam, kitap yazıcısı ve farklı alanda uğraşan sanatçı kadınlar vardır. Her ne kadar kitap yazıcıları ve benzeri mesleklerle uğraşanlar zanaatçı olarak görülmüş olsalar da eserlerini estetik kaygısı güderek oluşturmaları ve diğer eserlerden farklı olmaları nedeniyle bu alanlarda eser verenler sanatçı olarak kabul görmektedir.²⁷⁹

²⁷⁶ Engin Akyürek, “Bir Ortaçağ Sanatı Olarak Bizans Sanatı”, Sanatın Ortaçağı/Türk, Bizans Ve Batı Sanatı Üzerine Yazılar, Hazırlayan: Engin Akyürek, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 71.

²⁷⁷ Akyürek, s. 82.

²⁷⁸ İsmi geçen kadın sanatçılar ve kadın yazarlar hakkında üçüncü bölümde detaylı bilgi verilecektir.

²⁷⁹ Dilek Maktal Canko, “Bizans'ta Kadın Sanatçılar”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi, Cilt: XXV, Sayı:1, İzmir, 2016, s. 112.

Ataerkil toplum yapısına rağmen kadınlar, çalışma hayatında yer aldıkları gibi sanatsal faaliyetlerde de bulunarak yaşadıkları dönemin sosyo-kültürel yapısına katkıda bulunmuşlardır. Bizanslı pek çok erkek sanatçı bile yaptıkları eserlerle anılmazken, Bizanslı bazı kadın sanatçıların isimleri bıraktıkları eserlerle günümüze kadar ulaşmıştır. Bizans'ta sanat dalları içerisinde resim, heykeltıraşlık, mozaik ve süsleme her dönem yaygın olan sanat dalları arasındadır. Bu sanat dalları ile ilgilenen kadınlar olduğu gibi farklı sanat dalları ile ilgilenen kadınlar da vardır. Bizans İmparatorluğunda kadın sanatçılar nicelik açısından değerlendirildiğinde en fazla tekstil ve kitap kopyalama alanlarında ürün vermişlerdir. Bunların dışında edebiyat, gösteri sanatları, müzik, resim kadınların en fazla eser verdiği alanlardır.

Sosyal hayattaki konumları daha sınırlı olan rahibelerde çeşitli sanat alanlarıyla ilgilenmiştir. Rahibelerin ilgilendiği sanat dalları arasında dokumacılık, nakışçılık ve işlemecilik gibi türler vardır. Bu alanlar üzerinde çalışanlar sadece rahibeler değildir, aynı zamanda manastır dışındaki kadınlarda bu alanlar üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bizanslı kadınlar Konstantinopolis başta olmak üzere özellikle Atina, Thebes, Korinth, Arta gibi önemli liman ve ticaret merkezlerinde tekstil ve ipek üretimin aktif bir şekilde yer almışlardır.²⁸⁰

Tiyatro, bale, pantomim gibi görsel sanatlar genellikle halk eğlencelerinde sahnelenmektedir. Halk eğlencelerinde kadınlarında erkeklerle birlikte dans edip şarkı söyledikleri bilinmektedir. I. Justinianos zamanında hazırlanan kanunda kadın oyunculara da yer verilmesi bu sanat türünde kadınların aktif bir şekilde yer aldığını ve sayılarının çokluğunu göstermesi açısından önemlidir. Gösteri sanatçılığı Bizans'ta kadınlar arasında son derece yaygın olmakla birlikte toplumun kadın gösteri sanatçılarına dair yaklaşımları son derece olumsuzdur. Bu olumsuz tavır kadın gösteri sanatçıları ile sınırlı kalmamış, tiyatroculara, ahlaksızlıkla yaftalanarak, toplum tarafından horlanmışlardır.²⁸¹ Hatta I. Justinianos'un eşi imparatoriçe Theodora ve kardeşleri de kadın gösteri sanatçıları aralarında olması nedeniyle toplum tarafından eleştirilmiştir. I. Justinianos'un hukuki düzenlemelerde kadın gösterici sanatçılarını korumaya yönelik yer vermesinin asıl nedeni eşi Theodora'nın bu meslekten geliyor

²⁸⁰ Maktal Canko, "Bizans'ta Kadın Sanatçılar", s. 114.

²⁸¹ Maktal Canko, "Bizans'ta Kadın Sanatçılar", s. 115-116.

olmasıdır. İmparator eşini korumak ve eşinin hakkındaki olumsuz söylentilerin önüne geçmek amacıyla bu tip uygulamalara gitmiştir.²⁸²

Bizans İmparatorluğu'nun kültürel zemininin sayısız entelektüel yetiştiren Antik Yunan ve Roma medeniyetlerine dayanmasına rağmen, Bizans'ta kadın yazar sayısı oldukça azdır. Bizanslı kadın yazarların isimleri günümüze ulaşmadığı gibi eserlerinin de büyük bölümü günümüze ulaşmamıştır. Roma İmparatorluğu döneminde Yunanca eser veren 46 kadın yazarın adı bilinirken IV ve XV. yüzyıllarda yaşayan yalnızca 7 kadın yazarın adları bilinmektedir. Kadın yazarlarının yok denecek kadar az olması Bizans eğitim sistemi ve kızlara verilen eğitim ile ilgilidir. Antik Yunan'da kadınlar yüzyıllar boyunca belirli bir plan ve program çerçevesinde, sistematik bir şekilde bilimsel bilgi ile ilgilenirken Bizans İmparatorluğunda kadınlar; günlük ev işleri ve dini işlerle uğraştıkları için kadınların eğitime ulaşma imkanları kısıtlanmıştır.²⁸³

Bizans'ta edebiyat, tarih gibi alanlarda kadınlar geri kalmıştır. Kadın yazar sayısının az olmasının nedenlerinden birisi de kadınların dini eğitime ve dini çalışmalara yönlendirilmesidir. Bizans İmparatorluğunda erken dönemde kadınlar arasında edebiyat ve yazarlığa ilgi diğer dönemlerden daha fazladır. Erken dönem Bizans imparatoriçelerinden Athenais Eudokia şairliği, yazarlığı ve edebi kişiliği ile ön plana çıkmaktadır. İmparatoriçe tarafından yazılan şiirlerde, Bizans kültürü ile Antik Yunan kültürünün birleşimini görmek mümkündür. Aslen Atinalı olması nedeniyle Antik Yunan'ı çok iyi bilen Athenais Eudokia, Hristiyanlık ve Antik Yunan kültürünü harmanlayan sanatçılardan birisi olmuştur.

İmparatorluk tarihi boyunca sanatçı kişiliği ve entelektüel birikimi ile ön olana çıkan kadınlar arasında yer alan imparatoriçe Athenais Eudokia, 425 tarihinde Konstantinopolis Üniversitesi'nin tekrar kurulmasında etken görev üstlendiği düşünülmektedir. İmparatoriçe entelektüel eğilimlerin peşinden giderek bir dizi havari menkıbesi, İncil tefsiri kaleme almıştır. Athenais Eudokia tarafından yazılan eserler arasında 421 yılında Bizans ordusu ile Pers ordusu arasında yapılan savaştan sonra Bizans ordusunun zaferini anlattığı, Homerod döneminin kahramanlık öykülerinin dil ve ölçü özellikleriyle yazılan “*encomium*” dur. Bu eser dışında imparatoriçe tarafından yazıldığı düşünülen diğer eserler şunlardır; “*Tevrat'ın ilk sekiz kitabına dair şiirler ve*

²⁸² Dikici, s. 129; Gregory, s. 144.

²⁸³ Maktal Canko, “*Bizans'ta Kadın Sanatçılar*”, s. 121.

tefsirler, Danyal Ve Zekeriya'nın Kehanetleri, İsa'nın yaşamı üzerinde Homeros tarzı bir Cento, Aziz Cyprianus'un Şehadeti'' dir.²⁸⁴

Bizans'ta entelektüel kadınların üzerinde en çok durduğu alan edebiyattır. Fakat edebiyatla ilgilenen, bu alanda eserler veren kadınlar hakkında pek bilgi yoktur. İmparatoriçeler ve hanedan kadınları edebiyat ile ilgilenmiş ve bazı sanatçıları himayelerine almışlardır. Edebiyatla ilgilendiği bilinen şiir türünde eserler veren Bizans kadınları arasında imparatoriçe Athenais Eudokia, besteci Kassia, rahibe Thekla, rahibe Theodosia ve imparatoriçe Theodora Palaiologina Kantakouzene gibi isimler vardır. Bu isimlerden rahibe Theodosia, besteci Kassia, rahibe Thekla gibi isimler aynı zamanda müzik sanatıyla da ilgilenmişlerdir.

Bizanslı kadınlar şiirin türünün dışında hagiograf, hatıra ve biyografi gibi farklı edebi türlerde de eserler kaleme almışlardır.²⁸⁵ Erken Bizans döneminde yaşayan rahibe Egeria, hac yolculuğunu anlattığı hatıra türünde bir eser yazmıştır. Bu eserin adı "*Egeria'nın Yolculukları*" olup bu eserde 381-384 yılları arasında yapmış olduğu hac yolculuğunu ve bu yolculuk sırasında yaşadıklarını yazmıştır. Bu eser, doğu da bir Hristiyan hac gezisine dair ilk tasvirlerden birisi olması açısından önemlidir. Egeria, bu eserinde Konstantinopolis'ten yola çıkarak Anadolu üzerinden Suriye, Filistin ve Mısır'a gitmiştir. Gittiği yerlerde karşılaştığı ortamların özelliğini, mekanları, ritüelleri, binaları, bitki örtüsü ve yer şekillerini anlatmaktadır. Latince yazılan bu eserin ancak üçte biri günümüze ulaşabilmiştir. Günümüze ulaşan bölümler, XI. yüzyılda asıl nüshadan alınan kopyadır. Eser ilk kez 1891 yılında Latince'den İngilizce'ye çevrilmiştir.²⁸⁶

Egeria'nın hac yolculuğu sırasında gezdiği bölgelerde Yunanca, Aramca, İbranice ve yerel lehçelerinin konuşulmasına rağmen Egeria, Latince konuşan biri olarak gezdiği bölgelerin insanlarını, sosyo-kültürel yapısını aktarması açısından önem arz etmektedir. Bu eser yazıldığı dönemden itibaren bin yıl boyunca Ortaçağ Hristiyan dünyasında hatta bugün bile uygulandığı şekliyle, Hristiyanlığa dair hac uygulamasının anlaşılması noktasında önemli bir kaynaktır. Egeria'nın eserinde kullandığı üslup oldukça özgün ve etkileyicidir. Eserini yazarken anlaşılır ve ikna edici bir anlatım tarzı oluşturması, edebi becerisini göstermesi açısından önemlidir.²⁸⁷

²⁸⁴ Connor, s. 94-95.

²⁸⁵ Maktal Canko, "*Bizans'ta Kadın Sanatçılar*", s. 121-122.

²⁸⁶ Connor, s. 63.

²⁸⁷ Connor, s. 74.

Manastırlar, kadınların eğitimlerine devam edebilmeleri ve edebiyat çalışmalarına katılıp, yürütebilmeleri açısından önemli yerlerdir. Kendileri ve eserleri hakkında bilgi sahibi olduğumuz Bizanslı kadın edebiyatçıların büyük bir kısmı rahibedir. Rahibelerin edebiyat ve diğer alanlara olan ilgileri manastırlardaki eğitimin sorgulanmasına neden olmuştur. Manastırlarda rahibelerin okuma, yazma bilmesi zorunluluğu vardır. Kadın manastırlarının genellikle şehir merkezlerine yakın yerlere kurulması, sanat eserlerine ve sanatsal kaynaklara ulaşımı kolaylaştırdığı gibi rahibelerinde eğitimini kolaylaştırmıştır.²⁸⁸

VII. yüzyılda manastır kurucusu Azize Olympias'ın röliklerinin çevirisini yapan ve kısa bir hikayesini yazan başrahibe Sergia gibi hagiograflar da vardır. Hagiografi, yüksek dini mertebeli kişilerin, kilise büyüklerinin ve kendini dine adayanların hayatlarının anlatıldığı edebi eserlere verilen isimdir. Bu türde eser veren birkaç Bizanslı kadın daha vardır. Manastırda hatırat ve hagiografi türünde eser verenler arasında bahsi daha önceden de geçen Theodora Raoulaina'da vardır. Theodora *Uzun Yaşamı (Graptos)* adlı eserini manastırda yazmıştır.²⁸⁹

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Bizans'ta hanedan kadınları ve imparatoriçeler arasında farklı edebi türlerde ve farklı alanlarda eser verenler vardır. Bu isimler başında hayatının önemli bir bölümünü yaptırdığı manastırda geçiren XIV. Yüzyılın en önemli kadın şahsiyetlerinden Theodora Komnena Palaeologina gelmektedir.

Theodora, kendi yaptırdığı manastırda kendisini dine adayarak 1300 civarında rahibe yetiştirmiştir. Manastırda yaşadığı süre içerisinde *typikon* türünde eser yazarak manastırda yaşananları kaleme almış, manastırda günlük yaşam, düzen, kurallar ve cezalar ile ilgili bilgiler vermiştir. Bu eser başta Bizans olmak üzere Ortaçağ Avrupası'nın sosyo-kültürel yapısını ortaya koyması özellikle Doğu Ortodoks mabetlerinde uygulanan dini ritüellerin ele alınması açısından önemlidir. Theodora *typikon* eseri 12 tam sayfadan oluşan resim bölümüyle birlikte 151 sayfalık bir metini kapsamaktadır. *Typikon* Bizans'ın sosyo-kültürel yapısını ortaya koyduğu gibi dini inancı, dini inanç içerisinde yer alan ibadet ve sembolleri, dini törenleri, manastırlardaki kuralları, manastırlardaki günlük hayatı anlatması açısından önemlidir.²⁹⁰

²⁸⁸ Maktal Canko, "Bizans'ta Kadın Sanatçılar", s. 123.

²⁸⁹ Maktal Canko, "Bizans'ta Kadın Sanatçılar", s. 123.

²⁹⁰ Connor, s. 373-374.

Bizans hanedan kadınları içerisinde kitap yazan bir diğer isim Anna Komnena'dır. Babası I. Aleksios Komnenos'un hayat hikayesini anlattığı biyografi türünde "*Aleksiad*" adlı eseri kaleme almıştır. Anna Komnena entelektüel kişiliğini bu eserinde göstermiştir. Anna bu eserinde tarihçi kişiliğini de konuşturarak, Bizans İmparatorluğu tarihini özellikle de Komnenos hanedanı ve babası I. Aleksios dönemini kendine özgü anlatım şekliyle, en iyi şekilde yazmıştır. Homeros tarzında düz yazı ile yazılan bu eserde yazar ağır bir dil kullanmıştır. Bizans'ın bilinen tek kadın tarihçisi ve biyograficisi olan Anna Komnena'dır. Aleksiad adlı eseri ise Bizans'ta bir kadın tarafından yazılan ve günümüze ulaşan, edebi özelliklerde taşıyan tek tarih kitabıdır.²⁹¹

XI. yüzyıldan itibaren Bizans İmparatorluğunda kadın aristokratların ve zenginlerin ortaya çıkmıştır. Bu kadınlar toplumda artan rolleri gereği sanatçıları ve edebiyatçıları himaye ederek, farklı sanat türlerinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Buna bağlı olarak XI ve XII. yüzyıllarda en fazla gelişen sanat dallarından birisi de müziktir. Müziğin önem kazanmasında yaşanan sosyal ve ideolojik değişiminde önemli katkısı olmuştur. Bizans müziği yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümle çevre kültür müziklerinden etkilenmiştir. Bu değişime en çabuk ayak uyduranlar ise kadın ilahi yazarları olmuştur.

Diğer sanat alanlarında olduğu gibi Bizans'ta müzisyen kadınlar hakkında da bilgi ve belgeler oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte bilinen bir diğer husus diğer sanat alanlarında ki gibi kadın müzisyenlerin sayısının erkeklere göre çok daha az olduğudur. Bunun en önemli nedeni ise Bizans İmparatorluğunun kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Antik Yunan geleneklerine bağlı kalınarak, fahişeliği bağdaştırması nedeniyle kadınların ve bekar genç kızların müzik aleti çalmalarına izin verilmemesidir.²⁹²

IX. yüzyıl öncesinde Bizanslı kadın müzisyenlere dair bilgiler oldukça azdır. Bu dönemden itibaren yetişen kadın müzisyenlerin hepsi iyi eğitim görmüş, yüksek sınıf ve statüye sahip olan kadınlardır. Bizanslı kadın müzisyenlerin bir kısmı dışında hepsi rahibedir. Rahibe kadın müzisyenler, besteciler arasında; Aziz Simeon Stylite'in annesi Martha, Theodosia, Thekla, Kassia, Kouvouklisena, Palaeologina ve adını bilmediğimiz ama metinlerde İonannes Kladas'ın kızı olarak geçen bir besteci vardır. İonnes Kladas'ın kızı ve besteci Kassia dışında hiçbirinin notaları, eserleri günümüze ulaşmamıştır. Bu isimler rahibe oldukları için ayın müziği besteleri yapmışlardır.

²⁹¹ Connor, s. 329-330; Maktal Canko, "*Bizans'ta Kadın Sanatçılar*", s. 123-124.

²⁹² Maktal Canko, "*Bizans'ta Kadın Sanatçılar*", s. 127-128.

Bu ilahi yazarları ve bestecileri içerisinde Kassia'nın diğer isimlere göre ayrı bir müzikal yeteneği vardır. Bu isimlerden Rahibe Thekla'nın en ünlü eseri, Hz. Meryem'i yücelten ve öven Theotokos adı verilen bir ilahi biçiminde kanondur. Thekla'nın bunun dışında Hz. Meryem hakkında ilahisinin yanında azizeler ve martyrler hakkında da eserleri de bulunmaktadır. Thekla ile birlikte Martha ve Theodosia da, IX. yüzyılda bir manastırda yaşamış ve ilahi bestelemiş rahibelerdir. Bu rahibeler başlangıçta manastır korosunda kadın koristler tarafından söylenmek üzere ilahiler yazmayı amaçlamışlardı. Bu yazıkları ilahilerin büyük bir kısmı da Meryem, azizeler, kadın martyrler hakkında idi. Kadın ilahi yazarlarının ve bestecilerinin kadınların gözünden kadınları anlatmaları Bizans yazıcılığında çok az rastlanan bir özellik olduğu için önemlidir.²⁹³

Kassia'nın Mısırlı Meryem, Azize Khrystina, Azize Eudokia, Azize Agathe, Azize Barbara, Azize Thekla gibi kadınlar hakkında yazdığı ilahileri vardır. Bunların en ünlüsü Maria Magdalena'ya yazdığı bir Tanrıya yakarış niteliğinde olan “*Düşen Kadın*” ilahisidir. Bu ilahi Bizanslılar tarafından çok benimsenmiş ve bir başyapıt olarak kabul görmüştür. Bunun dışında “*Kral Augustos*” ilahisi de Bizanslılar tarafından benimsenen eserleri arasındadır. Bu ilahi Bizanslılar tarafından yılbaşı öncesinde 25 Aralık ayınınde akşam duası sırasında söylenmiştir. Kassia'nın en meşhur şiirlerinin başında “*Maria Magdalena Duası/Düşen Kadın*” gelmektedir. Bu şiirin Türkçe tercümesi aşağıda verilmiştir;

Maria Magdalena Duası/Düşen Kadın

“Tanrım, pek çok günaha giren o kadın

Senin sonsuzluğunu anladı

Ve Mür kokan kadınların yürüyüşüne katıldı.

Haykırarak, size mür getiriyor gömülmeden önce siz.

“Ah” diye ağlıyor, gece nasıl da çöktü üzerime,

Vahşi arzusunun karanlık ve aysız deliliği,

Günaha bu açlık.

Sel gibi akan gözyaşlarımı al

Sen ki bulutlardan su çeken,

Eğil de gör yüreğimin iç çekişini,

Gizemli doğumunla cennete kavuşan sen,

Lekesiz ayaklarından öpeceğim

²⁹³ Maktal Canko, “Bizans’ta Kadın Sanatçıları”, s. 128-129.

Kurulayacağım onları

Saçlarımla.

Ne zaman ki cennetteki Hava tan vaktinde

Senin ayak sesini duydu, korkuyla saklandı.

Kim sürececek günahlarımın izini,

Ya da büyük gazabını, ey ruhumun kurtarıcısı?

Bırakma beni, kölenim

Sonsuz Merhametinin.”²⁹⁴

Gerek Bizanslı kadın yazarlar olsun gerekse Bizanslı kadın sanatçılar olsun, yaşadıkları döneme iz bırakmayı başarmışlardır. Bizans tarihi kaynaklarının bize ulaştırdığı kadın sanatçı isimleri, Bizans’ta kadınların tüm engellemelere rağmen sanatsal faaliyetlerde bulunduğunu göstermektedir. Bizans’ta tanınmış kadın sanatçılar arasında VI. yüzyılda yaşayan Ayasofya’nın planını çizen ve inşasında bulunan mimarlardan Anthemios, gösteri sanatçısı I. Justinianos’un eşi Theodora, IX. yüzyılda yaşayan dönemin en önemli ressamlarından Lazaros, Ortçağ’ın en çok tanınan besteci ve ilahi yazarlarından Kassia, gösteri sanatçısı XI. yüzyılda yaşayan minyatür sanatçısı Pantoleon, Komnenos hanedanından olan ve en önemli Bizans tarihi kaynaklarından birisini yazan Anna Komnena gibi isimler vardır.

Bunlar dışında yazarlık ve kitap çoğaltma işlerinde ön plana çıkan Theodora Komnene Raoulaina gibi okur yazar eğitilmiş kadınlar, Bizans ataerki toplum yapısına ve ideolojisine karşı çıkan kadınlar arasındadır. Hiç şüphesiz bu kadınların isimlerinin ve eserlerinin günümüze kadar ulaşmasının da zengin ve soylu olmalarının, tüm olanakları kullanmalarının etkisi büyüktür. Bununla birlikte genellikle göz ardı edilen Bizanslı kadın sanatçının da, Bizans sanatına büyük katkıları olduğu yadsınamaz bir gerçektir.²⁹⁵ İmparatorluğun yıkılmasının ardından Bizans ile özdeşleşen sanatsal ve kültürel faaliyetler, imparatorluğun mirasını devralan Balkanlar’da ve Rusya’da yaşatılmıştır.²⁹⁶

2.3.5. Bizans Sanatında Kadın İmgesi

Bizans İmparatorluğunda Hz. Meryem, azizeler ve imparatoriçeler başta olmak üzere pek çok kadının heykelleri, resimleri, mozaik ve minyatürleri yapılmıştır.

²⁹⁴ Gregory, s. 232-233; Maktal Canko, “Bizans’ta Kadın Sanatçılar”, s. 131-132.

²⁹⁵ Maktal Canko, “Bizans’ta Kadın Sanatçılar”, s. 133-134.

²⁹⁶ İzzet Çıvgın, *Ortaçağ Tarihi*, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2008, s. 362.

Manastır ve kiliselerde bu tip kadın imgelerine rastlanacağı gibi şiir ve müzikte de kadın imgesine rastlamak mümkündür. İmparatoriçeler sanatın ve edebiyatın hamisi olmuşlar, her dönemde sanata destek vermişlerdir. Gerek bu desteğin gerekse bulundukları konumunda etkisiyle çeşitli sanatçılar tarafından, çeşitli sanat dallarında imparatoriçelerin betimsel özellikleri konu edildiği gibi özellikle edebiyat alanında yazılan eserler, sanatçıyı himaye eden imparator ya da imparatoriçeye ithaf edilmiştir.²⁹⁷

İmparatorluğun erken dönemlerinde dini mimari de kadın süslemelerini görmek mümkündür. Kapadokya bölgesinde mağaralara yapılan ibadethanelerde yer alan frekslerde de kadın teması işlenmiştir. Kadokya’da yer alan Bizans dönemine ait Tokalı kilisesindeki figürlerde; Kadın ve çocuğu, mezar başında kadınlar, günahkâr kadınlar işlenen temalar arasındadır.²⁹⁸

IX. yüzyıldan itibaren kilise ve manastır süslemelerinde kadın imgesi daha da yaygınlaşmıştır. Kadın imgesi Bizans sanat stiline has bir şekilde işlenmiştir. Bu stilde bağdaştırıldığımız biçimsel portrelerden, süs motifleri ve figürleriyle öykü anlatan sahneler kadar geniş bir tasvir yelpazesine rastlamak mümkündür. Buna örnek verecek olursak; XI. yüzyılda yapılan imparatoriçe Zoe mozaığında taç takınmış, gösterişli giyinmiş, iktidar sahibi bir kadın temasının işlendiği açıkça görülmektedir. Ayasofya’da imparatoriçe Theodora ve imparatoriçe Zoe mozaiklerinde yüz hatları gerçeğe uygun, belirgin bir şekilde işlenmiştir. Mozaik kaplamalı imparatoriçe Zoe portresi, Bizans sanatındaki en tanınmış tasvir türüdür.²⁹⁹

İkonik tarzın etkisini mozaik sanatı dışındaki sanatlarda da görmek mümkündür. Günümüzde Budapeşte Müzesi’nde sergilenen XI. yüzyılda hüküm süren imparatorlardan IX. Konstantinos’a ait altın ve mine işlemeli bir tahta, bir erkek ve altı kadından oluşan bir dizi figür bulunmaktadır. XII. yüzyıla ait Madrid Ulusal Kütüphanesinde bulunan “*Skylitzes*” yazmasının bir sayfasında imparator I. Basileios’un aristokrat kadın hamisi Danielis, imparatorluk kentine giderken tahtirevanında oturur bir şekilde resmedilmiştir. Danielis vücut hatları son derece iyi bir şekilde betimlenmiştir. Bu resimde yüz hatları ve ifadeler algılanabilmektedir.³⁰⁰

²⁹⁷ Hill, s. 163.

²⁹⁸ Sevcen Yıldız, Turamberk Özerden, “*Kapadokya’daki Bizans Eserlerinin Turizm İçindeki Yeri; Göreme Örneği*”, International Journal of Academic Value Studies, Cilt: 3, Sayı: 16, Kahramanmaraş, 2017, s. 100.

²⁹⁹ Connor, s. 261-262.

³⁰⁰ Connor, s. 262-263.

Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi ataerkil toplum yapısı nedeniyle erkeklere denk görülmeyen Bizans kadınlarının daha doğrusu Bizans imparatoriçelerinin ve soylu kadınlarının, imparatorlarla birlikte betimlenmesidir. Bu imparatoriçenin, imparatorla denkliğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca kilise ve manastırlarda yapılan mozaik ve resimlerde, kadın azize ve rahibe figürlerine yer verilmesi kadının dini hayattaki önemini göstermektedir.

Orta ve geç dönemde Bizans sanat stiline eski köklerinden uzaklaşmıştır. Bu dönem aralığında verilen sanat eserleri eskiye nazaran doğallığını kaybetmiş, daha yapay bir görünüm kazanmıştır. Stilistik tür değişse bile insan vücutlarının gevşek veya son derece stilize tasvirlerle; doğrusal, keskin giysiler ve vurgulara; doğal olmayan ölçek ve oranlara, ortamın veya resim alanları kabaca belirtilmiştir. Bu dönem aralığında belirgin bir değişim yaşansa da bu dönemde verilen eserler Bizans karakterini taşımaktadır.

Tarzdaki farklılaşmayı anlamak için o dönem yapılan sanat eserlerini incelemek gerekmektedir. Orta ve geç imparatorluk dönemlerinde yapılan eserlerde insan anatomisi doğrudan işlenmemiştir. Kadınlar tuhaf bir şekilde cinsiyetsiz, kadınsı niteliklerinden uzak bir varlıkmiş gibi gösterilmiştir.³⁰¹

Kilise ve manastırlarda Hristiyanlığın önemli temsilcilerinin ve Bizans'ta dindarlığı ile ön plana çıkan kadınların-erkeklerin resimli süslemeleri pek çok kilise ve manastırda bulunmaktadır. Resimli dekorasyon programlarını, imparatorluğun farklı bölgelerindeki kilise ve manastırlarda görmek mümkündür.³⁰²

İkonoklazmın son bulmasıyla Bizans sanatında ikonalar tekrardan yerini almaya başlamıştır. İkona türünün yaygınlaşması ile kutsal varlıkların, olay ve nesneler daha kolay ifade edilebilmiştir. Özellikle kilise ve manastırlarda tasvir edilen kutsal figürler daha kolay şekilde tanınmıştır. Bizans ikonalarında tasvir edilen kişi veya sahne hakkında bilgi vermek üzere tasarlanmış pek çok simge ve sembol vardır. Bunlara saç stili, vücudun konumu, figürün giyimi, arka plan özelliklerde dahil edilerek bir plan doğrultusunda kalıplaştırılmıştır. Kullanılan her rengin kendine özgü bir anlamı olması nedeniyle renk tercihi tesadüfi değildir. rengin de önemli bir rolü vardır. Bizans ikonalarında altın rengi cennetin ışıltısını anlatırken, kırmızı renk kutsal yaşamı, mavi renk insan hayatını temsil etmektedir. Tanrı'nın yaratılmamış özünü temsil eden renk

³⁰¹ Connor, 264-265.

³⁰² Rice, s. 660-661.

ise beyazdır. Bu renk aynı zamanda Hz. İsa'yı temsil etmektedir. Hz. İsa'nın diriliş ve dönüşüm sahneleri için kullanılmıştır.³⁰³

Bu kilise ve manastırlarda bulunan ikonalarda Hz. Meryem başta olmak üzere azizelerin kimi zamanda imparatoriçeler yoğun olarak işlenen temalar arasındadır. Kadın figürlerine en fazla yer verilen yerler arasında kilise ve manastırlar gelmektedir. İkonoklazmin etkisinin ortadan kalkmasıyla Havari, aziz ve azize, imparator ve imparatoriçeler ibadethanelerde tasvir edilmiştir. Kadınların tasvir şekilleri ve ibadethanelerde kadınların tasvir edildiği bölümler farklılık göstermektedir. XVII. yüzyılda yaşayan Fournalı Dionysios "*Ressamların El Kitabı*" adlı eserinde, kadınların daha ziyade kiliselerin kapılarına yakın bölgelere tasvir edildiğini ve bunun zamanla Bizans'ta bir gelenek haline geldiğinden bahsetmektedir.³⁰⁴

Bizans ikonalarında en fazla tasvir edilen kadın Hz. Meryem'dir. Bunun en temel sebebi Hz. Meryem'in, Hz. İsa'nın annesi olması ve Hristiyanlıkta özellikle kadınlar açısından saflığın, temizliğin, dindarlığın temsilcisi olmasıdır. Bizans ikonalarındaki Hz. Meryem motifini; "*Emziren Meryem, Blakhernai Meryem'i, Yol Gösteren Meryem, Tahtta Oturan Meryem ve Çocuk, Şefkatli Meryem*" olarak beş ana başlık altında toplamak mümkündür.³⁰⁵

Bizans da özellikle yapılan fresk, mozaik ve minyatürlerde tasvir edilen imparatoriçelerin bedensel özelliklerinin yanında, taçları ve genellikle ellerinde Ortodoksluğu ifade eden haçın bulunması dikkat çekmektedir. Gerçek haç ve onun simgelediği Ortodoksluk, Helena, Anastasia, İrene'nin ellerinde tuttuğu haçlarda temsil edilmektedir. Helena ve imparatoriçe İrene dışında tasvir edilen kadınların bir bölümü Hristiyanlığın ilk dönemlerinde çeşitli zulümlere uğrayarak şehit olmuş kadınlardır, bunlara ait tasvirlerdeki haç şehit haçıdır. Hagiografi yazarları bu kadınları; kesilmiş göğüsler, falaka, yakma, kafa kesme, vahşi hayvanlar tarafından parçalanma şeklinde tasvir etmişlerdir³⁰⁶.

Bizans İmparatorluğunda IX ve XI. yüzyıllar arasında en fazla kadın figürlerine yer verilen kiliseler Kapadokya bölgesinde yer alan kiliselerdir. Kapadokya bölgesindeki kiliseler özellikle Göreme yöresinde yoğunlaşmıştır. Göreme'de Bizans döneminden kalma kilise ve manastırlar; Karanlık kilise, Çarıklı kilise, Tokalı kilise,

³⁰³ Vildan Işık Şen, "*Bizans İkonalarından Günümüze Sanatta Meryem Ve Çocuk Motifi*", *İdil Sanat Ve Dil Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 32, Ankara, 2017, s. 1361-1362.

³⁰⁴ Connor, 267-270.

³⁰⁵ Işık Şen, s. 1363.

³⁰⁶ Connor, 274-275.

Yılanlı kilise, Elmalı kilise, Azize Barbara kilisesi, Meryem Ana (Kılıçlar) kilisesi, Kızlar manastırı, Aziz Basileios kilisesidir. Yılanlı kilise, XI. yüzyılda Göreme yöresine yapılan Bizans kiliseleri arasındadır. Kilisenin ilginç özelliklerinden birisi fresklerin ikon gibi çevrelenmiş olmasıdır. Kilisenin ilginç özelliklerinden biri fresklerin ikon gibi çerçevelenmiş olmasıdır. Bu kilisede de aziz George ve azize Theodora figürlerine rastlanmaktadır. Ayrıca bu kilisede I. Konstantin ve annesi azize Helana'yı gösteren bir resim vardır. Bu resimde her ikisi de ellerindeki haçı tutmaktadırlar.³⁰⁷

Azize Barbara kilisesinde yapılan fresklerde işlenen kadınlar arasında azize Theodora ve kiliseye adını veren azize Barbara tasvirleri bulunmaktadır. Kilisenin girişinde bulunan duvarda aziz George ve azize Theodora at üstündeki askerler olarak tasvir edilmiştir.

XI. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılan bu Meryem Anada (Kılıçlar) kilisesinde yapılan tasvirlerde; Hz. Meryem, Hz. İsa'nın doğumu, Hz. Meryem'in ölümü gibi sahneler bulunmaktadır. İsa'nın doğumu bir mağaranın kocaman ağzının çevresinde betimlenirken, üstte yemlikteki beşik ve çocuk; yemliğin kıyısında, olağanüstü canlılıkta iki eşek, çenelerini yaslamışlar. Ortada ise bakire Hz. Meryem, yatmış biçimde gösterilmiştir. Aşağıda çocuk Hz. İsa, bir yalağın içinde diz çökmüştür. Hz. İsa ve Hz. Meryem'e ait tasvirlerin olduğu bir diğer kilise XI. yüzyılda yapılan Çarıklı kilisesidir. Tokalı kilisesindeki figürlerde, kadın ve çocuk, mezar başında kadınlar, günahkâr kadınlar işlenen temalar arasındadır.³⁰⁸

Kapadokya'da X. yüzyılın sonlarında yapılan El Nazar kilisesinde azizeler Katerina, Barbara ve Iuliana tasvir edilirken bölgedeki bir diğer kilise Yeni kilise de, azizeler Katerina ve Barbara'nın karşılıklı resimleri bulunmaktadır. Kapadokya bölgesindeki kiliselerde imparator-imparatoriçelerden daha ziyade aziz ve azizelere yer verilmiştir. Benzer durum Kıbrıs'taki kiliselerde de söz konusudur. Bizans İmparatorluğu döneminde Kıbrıs'a yapılan kiliselerde Kapadokya'daki kiliseler gibi resimli kiliseler olup çok sayıda aziz ve azize tasvirleri, resimleri bulunmaktadır.³⁰⁹

Mimari ve sanatta kadının bir süsleme simgesi haline getirilmesi, kadınların güzelliklerinin ve zarafetlerinin bir göstergesidir. Dini alanda kadınlar, erkekler kadar etkin olması ve kendisini dine adayan Bizanslı soylu kadınların fazla olması nedeniyle manastır ve kiliselerde yer alan ikon, fresk ve süslemelerde azize ve imparatoriçelere

³⁰⁷Yıldız, Özerden, s. 100.

³⁰⁸ Yıldız, Özerden, s. 100-102.

³⁰⁹ Connor, 278-279.

yer verilmiştir. Azizeler, Bizans sanatında bir sembol haline getirilerek, onların dini yönleri ve örnek yaşamları Bizanslı kadınlarını etkilemek amacıyla kullanılmıştır.

İmparator ve imparatoriçelere ait fresk ve mozaiklerde eş değer konumda olmaları imparatoriçelerin eş değer gücünü göstermesi açısından önemlidir. Bizans sanatında kadın imgesi; güzellik, zarafet üzerine inşa edilmiştir. Fakat sanatsal öğelerde güzellik ve zarafetlerinden daha ziyade dindarlığı ile ön plana çıkan azizeler figürleri ve siyasi güçleri sanat alanında da vurgulanmak istenilen imparatoriçe figürleri yaygın olarak kullanılmıştır. İkona kırılcılığın etkisini kaybetmesiyle resim, heykel, minyatür, mozaik sanatları yeniden canlanmıştır. Bu süreçte çeşitli sanat türlerinde en fazla tasvir edilen kişiler imparatorluğun kurucusu olan I. Konstantin ve dini, ahlaki özellikleri, hayırsever kişiliği ile ön plana çıkan annesi azize Helana olmuştur.³¹⁰

³¹⁰ Connor, 286.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİZANS İMPARATORLUĞUNDA ÖNEMLİ KADIN ŞAHSİYETLER

Bizans İmparatorluğu tarihi boyunca hanedan mensubu kadınlar ve soylu kadınlar; yönetim, kültür ve sanat faaliyetlerinde aktif olarak yer almışlar, imparatorluk tarihi boyunca bazı kadınlar, dindarlıkları, yardımseverlikleri ve banilikleri ile ön plana çıkmışlardır.

Erken dönem Bizans tarihinde (250-530) ön plana çıkan kadınlar; Azize Helena, Aelia Flacilla, Aelia Eudoksia, Pulkheria, Galla Placidia, Athenais Eudokia, Likinia Eudoksia, Anicia Iuliana, Theodora'dır. Ortak özellikleri ise birçoğunun dindarlığı, hayırseverliği ve baniliği ile ön plana çıkmasıdır. Erken dönemde Azize Helena ile başlayan bu özellikler ilerleyen dönemlerde de devam etmiştir.

Son dönem Bizans tarihinde (1250-1453) ön plana çıkan kadınlar ise Elena Dukaina, Theodora Raulaina, Eirene Palaiologina, Eirene Asenina Kantakuzena, Savoia'lı Anna, Anna Notaras'tır. Son dönem kadınları da diğer dönemlerde olduğu gibi dindarlıkları ve hayırseverlikleri ile ön plana çıkmıştır. Son dönem hanedan kadınları arasında eğitim, kültür ve sanata belirgin bir şekilde yöneliş vardır. Ayrıca idare ve siyasette daha belirgin rol üstlenmişlerdir. Bu bölümde Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrılmasıyla başlayan süreçten Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkıldığı 1453 yılına kadar geçen süreçte tarih sahnesinde ön plana çıkan kadınlar hakkında bilgi verilecektir.

3.1. Dindarlığı İle Ön Plana Çıkan Bizans Kadınları

Dindarlık, hayatını dine adanmak hatta manastırda rahibe hayatı sürmek Bizans İmparatorluğu tarihi boyunca toplum açısından en fazla takdir edilen özelliklerden birisidir. Bizans toplumu nezdinde imparatoriçelerin dindar hayat sürmeleri beklenmektedir. İmparatoriçelerin ödevleri arasında iktidar da etki sahibi olmak, anne olmak ve kadınlık görevlerini yürütmek gibi ödevler vardır. Bununla birlikte Hristiyanlık inancı da onlara bazı ödevler yüklemiştir. Bu nedenden dolayı toplum

nazarında Bizans İmparatoriçeleri'nden alçakgönüllü, dindar ve hayırsever olması beklenmektedir.³¹¹

Aşağıda dindarlıkları ve hayırseverlikleri ile ön plana çıkan imparatoriçeler hakkında bilgi verilecektir;

3.2. Flavia Iulia (Azize) Helena

Roma İmparatoru Konstantinus Chlorus'un eşi, Bizans İmparatorluğu'nun kurucusu I. Konstantin'in annesidir. Helena 250 yılında İzmit Körfezi'nin güneyinde kalan Yalova'da doğmuştur. VI. Yüzyıl tarihçilerinden Prokopius'un verdiği bilgilerde bunu doğrulamaktadır. Bu bilgiyi güçlendiren olay ise Helana'nın oğlu I. Konstantin'in imparator olduktan sonra Bithynia şehrine "Helenopolis" adını vermesidir. Bundan dolayı Helana'nın Bithyina (Kocaeli ve çevresinde) doğduğu kabul edilmektedir. Soylu bir aileden olmaması nedeniyle eşi Konstantius Chlorus tarafından boşanmıştır. Eşinden ayrılmasından sonra batıya gelerek oğlu I. Konstantin'in yanında yaşamaya başlamıştır.³¹²

I. Konstantin, annesi Helena'yı 306 yılında "augusta" ünvanı ile onurlandırmıştır. Bu unvan ile Helana birlikte taç giyme ve para üstüne resmini bastırma hakkını elde etmiştir. Helena dindar bir kişilik olması nedeniyle kutsal beldelere seyahat etmeye özen göstermiştir. Filistin, Suriye ve doğu vilayetlerine düzenlediği gezi sırasında hacı olmuştur. Augusta ünvanını aldıktan sonra I. Konstantin tarafından Yahudi-Hristiyan geleneğinde kayıp kutsal emanetler olarak bilinen değerli eşyaların bulunmasıyla görevlendirilmiştir. Bu kapsamda 325/326 yılında bir kez daha Filistin'e gelmiş ve Kudüs'ü gezerek burada araştırmalar yapmıştır. Bu seyahat sırasında bölgenin diğer önemli şehirleri Suriye, Mısır'ı ziyaret etmiştir.³¹³

İlk Hristiyan imparatoriçe olma özelliğini taşıyan Helena yaptığı dini hizmetlerle kendisinden sonra gelen Bizans imparatoriçelerine örnek olmuştur. Yaşadığı dönem içerisinde sosyo-kültürel hayatı derinden etkileyen Helena, 326 yılında hacı olmak için gittiği Kudüs'te, İsa'nın çarmıha gerildiği gerçek haçı bularak yaşadığı dönem içerisinde büyük bir itibar kazanmıştır. Bununla birlikte Kudüs ziyareti sırasında Beytüllahim'e İsa'nın Doğuşu Kilisesi, Zeytin Dağı üzerine de İsa'nın Göğe Çıkışı Kilisesi'ni inşa ettiren, Bizans İmparatorluğunda kadın baniliğin öncüsüdür. Helana'nın

³¹¹Çakmakçı, s. 780.

³¹² Öztürk, s. 60.

³¹³ Öztürk, s. 60-61.

Hristiyanlık dinine yaptığı hizmetler oldukça fazladır. Bununla birlikte hakkındaki iddialar abartılarak Kudüs ve çevresinde otuzdan fazla kilise inşa ettirdiği söylenmektedir.

Helana ve I. Konstantin'in çalışmaları neticesinde Hristiyanlık dini Roma toplumuna benimsetilmeye çalışılmış ve önceki paganist kültürün izleri bu dönemde silinmeye başlanmıştır. Helana ihtiyacı olanlara yardım etmeye, giysi, para ve yemek yardımı yapmaya özen göstermiştir. Hristiyanlar tarafından benimsenen bir kadın olan Helena dindar bir kişilik olması ve dine yaptığı hizmetlerden dolayı yaşadığı dönemde tarihi kayıtlara “*Azize Helana*” olarak geçmiştir.

Helena'dan sonra gelen imparatoriçeler, onu örnek olarak bir takım sosyo-kültürel ve dini hizmetler yürütmüşlerdir. Onun izinden giderek, hayır-hasenat faaliyetlerinde bulunan ve dini hizmetler yürüten imparatoriçeler “*Yeni Helena*” olarak övülmüşlerdir.³¹⁴ Helena 330 senesinde ölmüştür. Vasiyeti üzerine lahiti Roma'ya götürülmüş olsa da naaşının oğlu tarafından yaptırılan Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömüldüğü tahmin edilmektedir³¹⁵

3.3. Aelia Eudoxia

Aelia Eudoxia'nın doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Romalı bir anne ile Frank generali Bauto'nun kızıdır. 396 tarihinde Bizans imparatoru Arcadius ile evlenmiş ve bu evlilikten sonra 400 tarihinde “*augusta*” unvanı almıştır. Güzelliği ve dik başlılığı ile dikkatleri çeken imparatoriçenin beş çocuğu vardır. Altıncı çocuk doğmak üzereyken, genç yaşta yaptığı bir düşük sonucunda 404 tarihinde Konstantinopolis'te yaşamını yitirmiştir.³¹⁶

Edoxia'ya dair kaynaklarda geçen en önemli olay onun Konstantinopolis piskoposu İoannes Khrysostomos ile yaşadığı sorundur. Piskoposun, imparatoriçenin halk üzerinde kurduğu baskıdan rahatsız olması ve imparatoriçe ile birlikte dönem kadınlarının yaşam tarzlarını onaylamaması gibi nedenlerle başlayan tartışma sonucunda piskopos imparatoriçe tarafından sürgüne gönderilmiştir. Piskoposun sürgün edilmesine karşı çıkan gruplar Ayasofya'yı ateşe vermişlerdir. Bu olaydan kısa bir süre sonra imparatoriçe erken doğum sırasında hayatını kaybetmiştir.³¹⁷

³¹⁴ Çakmakçı, s. 780-781.

³¹⁵ Öztürk, s. 62-63.

³¹⁶ Gregory, s. 119; Connor, s. 87.

³¹⁷ Connor, s. 88-89.

İmparatoriçe Aelia Eudoxia eşi Arcadius'un annesi olan Aelia Flaccilla'nın sahip olduğu kadınlık erdemlerine bağlı kalmış tıpkı onun gibi dini siyasette etken rol üstlenmiş, hayırseverliği ve banılığı ile ön plana çıkmıştır. Vefatından kısa bir süre önce 402-407 yılları arasında inşa ettirilen ancak günümüze ulaşamayan Gaza Katedrali, onun ekonomik destekleriyle gerçekleştirilen projeler arasındadır. İmparatoriçe Aelia Eudoxia sadece kiliselere bağışta bulunmamış, kendisi ve tüm Hristiyanlar için önem arz eden kutsal emanetlerin taşınmasında da katkı sağlamıştır.³¹⁸

3.4. Pulcheria

Doğu Roma İmparatoru Arcadius ve eşi Aelia Eudoksia'nın kızı olan Pulcheria 398 yılında Konstantinopolis'te doğmuştur. Babası Arcadius 414 yılında vefat etmiştir. Babasının vefatının ardından II. Theodosius, ablası Pulcheria'nın desteğini alarak imparator olmuştur. II. Theodosius imparator olduktan hemen sonra ablası Pulcheria'yı taht naibi ilan etmiş, ülkeyi ablası ile birlikte yönetmiştir.

Pulkheria, Eudoksia'dan sonra erken dönem Bizans imparatoriçeleri arasında farklı kişiliği, yaptığı dini hizmetler, hayırseverliği ve banılığı ile dikkat çekmektedir. Pulkheria'nın dindar ve hayırsever bir kişilik olmasında en önemli etki annesi imparatoriçe Eudoksia'ya aittir. Annesi gibi "*augusta*" ünvanını alan Pulkheria aynı zamanda daha sonradan imparator olacak kardeşi II. Theodosios'un (408-450) vasisidir. Pulkheria, augusta ünvanını aldığı anda 15 yaşındadır. Gerek yönetimdeki etkisi gerekse dindarlığı, hayırseverliği ile Bizans tarihindeki en etkili kadınlardan birisidir. Bunu o dönem basılan sikkelerden anlamak mümkündür. Sikke de yer alan ikonlarda, Pulkheria elinde haç tutan bir zafer tanrıçası olarak gösterilmiştir.³¹⁹

414 yılında taht naibi olan Pulcheria vefat ettiği tarihe kadar Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetiminde etkili olmuş ve imparatorluğun idari, siyasi faaliyetlerinde etken bir rol üstlenmiştir.³²⁰ Kardeşi Theodosius 'un kararsız ve zayıf bir karakterli biri olması, Pulcheria'nın da tam tersine kararlı, güçlü, zeki ve stratejiyi bilen biri olması yönetimde daha da etkili olmasını sağlamıştır, bu etki imparatorun ölümüne kadar devam etmiştir.³²¹ Bu etki yönetimle sınırlı kalmamış Pulcheria, şehrin imarından sosyal hayata dair pek çok konuda kardeşini yönlendirmiştir.

³¹⁸ Çakmakçı, s. 781.

³¹⁹ Çakmakçı, s. 783.

³²⁰ Gregory, s. 120.

³²¹ Dikici, s. 103-104.

Pulcheria'nın Bizans sosyal yapısını etkileyen en önemli uygulaması da Yahudilere karşı başlattığı sindirme politikasıdır. Kardeşi Theodosius ikna ederek Konstantinopolis'te yaşayan Yahudileri sürgüne gönderirken şehir genelinde bulunan sinagogları yıktırmışlardır. Pulcheria'nın sosyal ve idari yapıda ki çalışmaları bunlarla sınırlı kalmamıştır. Dindar bir kadın olması hasebiyle Konstantinopolis'te pek çok kilise inşa ettirdiği gibi Hristiyan olmayan pagan inancına sahip bütün memur, bürokrat ve askerleri görevlerinden uzaklaştırmıştır.

Pulcheria'nın saray ve yönetimdeki etkinliğinden rahatsız olan bazı aristokratlar onun aleyhinde çalışmalar yürütmüştür. Özellikle harem ağası Krisafius'un kışkırtmaları sonucunda Theodosius taht naibi ablasını saraydan uzaklaştırılarak manastıra sürgün edilmiş ve burada rahibe olmuştur. Yaklaşık otuz altı sene taht naibliği görevini yürüten, on yılda manastırda rahibe olarak görev yapan Pulcheria'ya kardeşi Theodosius'un 450 yılında Konstantinopolis'te bir av sırasında vefat etmesi ile birlikte sarayın kapıları yeniden açılmıştır.³²²

Saraya döndükten sonra Krisafius ile iktidar mücadelesine girmiştir. İktidar mücadelesinde Krisafius'a galip gelebilmek amacıyla Germenlerle ittifak kurmuş ve dönemin en önemli generallerinden Markianos ile evlenmiştir.³²³ Bu evlilik sonrasında 450 tarihinde Bizans yönetimini ele geçiren Pulcheria'nın ilk icraatı rakibi Krisafius'u öldürtmek olmuştur.

Pulcheria, Hristiyanlık içerisinde farklı bir akım olan diofizit akımını yasaklayarak 451 yılında Khalkedon (Kadıköy) Konsili'nin toplanmasına öncülük etmiştir.³²⁴ İmparatoriçe Pulcheria, varlığını tanrıya adanmış, sofuluk deresinde dindardır. Büyük bir hayırsever olan imparatoriçe hayatı boyunca pek çok hayır eseri inşa ettirmiştir. Meryem ile kendisi arasında bir bağ kuran imparatoriçe, Meryem adına Konstantinopolis'te üç kilise inşa ettirmiştir. İnşa ettirdiği bir diğer kilise Aziz Stephanos Kilisesi'dir.

İmparatoriçenin pek çok ibadethane yaptırdığı bilinmektedir. Ayrıca Hristiyanlığa ait kutsal emanetlerin korunmasına büyük önem göstermiştir. Dini hizmetlerin yürütülmesi amacıyla pek çok kez kiliseye bağışta bulunmuştur. Hristiyanlık dinine yaptığı hizmetlerden dolayı 451 yılında Khalkedon (Kadıköy) Konsili tarafından "*Yeni Helena*" olarak vaftiz edilmiştir. İmparatoriçe Pulcheria'nın

³²² Öztürk, s. 72-73.

³²³ Ostrogorsky, s. 55.

³²⁴ Gregory, s. 120.

dindarlığı ve hayırseverliği konsil tarafından tescillenmiştir. Ayrıca imparatoriçe “*Yeni Helena*” ünvanını Bizans İmparatorluğunda ilk elde eden kadındır³²⁵.

Pulcheria 450 yılından vefat ettiği 453 yılına kadar tek başına Bizans’ı yönetmiştir. Bu süreç zarfında Konstantinopolis genelinde Meryem Ana adına kilise ve manastırlar yaptırmıştır. Pulcheria’nın gerek dindar biri olması gerekse Hristiyanlık’a yaptığı hizmetlerden dolayı Doğu Ortodoks Kilisesi ve Roma Katolik Kilisesi tarafından aziz olarak kabul edilmektedir.³²⁶

3.5. Azize Theodora

Azize Theodora 815 tarihinde Paphlagonia’da (Kastamonu civarında) doğmuştur. Ermeni kökenli aristokrat bir aileye mensuptur. Theodora’nın üç kız kardeşi olup bunlar önemli konumlarda bulunan kişilerle evlenmiştir. Theofilos’un 829 yılında imparatorluğu ele geçirmesinin ardından 830 yılında kendisine eş adayı olarak gösterilenler arasından Theodora’yı seçerek Ayasofya’da evlenmiştir.³²⁷ İmparatorun üvey annesi Efrosini bu düğünün hemen ardından imparatoriçeliği Theodora’ya bıraktığını açıklamıştır.

Theofilos ikonlara karşı mücadele edip yasaklarken, Theodora ise kocasının aksine dini temsil, figür, kutsal tasvir ve öğelere saygılı davranmış, onları koruma altına almıştır. Theodora’nın gerek kutsal tasvir ve figürlere saygısı gerekse dini bütün bir hayat tarzı olması nedeniyle bazı Bizans tarihçileri tarafından “*dindar Theodora*” olarak adlandırılmıştır. Theodora’nın imparator Theofilos’dan yedi çocuğu olmuştur. İmparator Theofilos’un 842 yılında beklenmedik ölümünün ardından tahtta oğulları iki yaşında III. Mihail çıkmış olsa da III. Mihail annesinin naibi olarak kalmış ve devletin yönetimi Theodora’ya geçmiştir.

Theodora hükümdarlığı süresince disiplinli olarak davranmaya ve adil olmaya büyük özen göstermiştir. Bununla birlikte en sert mücadeleyi “*dinden çıkan*” Paulusçuluk akımının temsilcilerine karşı yapmış ve onlara karşı bir işkence hareketi başlatmıştır. Ortadoks Hristiyanlık inancına en önemli hizmeti İsa ve azizlerin ikonalarına tapılmaması kaydıyla dini temsil, figür, kutsal tasvir ve öğelerin serbest bırakılarak tekrar kiliselerde kullanılmaya başlanmasına izin vermesidir.³²⁸ İmparatoriçe

³²⁵ Çakmakçı, s. 784-787.

³²⁶ Öztürk, s. 74.

³²⁷ Öztürk, s. 100.

³²⁸ Gregory, s. 231-232; Ostrogorsky, s. 234-235.

Theodora'nın erkek kardeşi Bardas ve imparatoriçenin oğlu III. Mihail kendi aralarında anlaşarak 856 yılında annelerinin yönetimine son vermiştir.³²⁹ Bu olaydan sonra imparatoriçe ve kızları rahibe olarak Gastria Manastırı'na çekilmeye zorlanmıştır. İmparator III. Mihail'in en önemli devlet adamlarından I. Basileios bir darbe girişimi ile III. Mihail'i, 867 öldürerek imparatorluğu ele geçirmiştir. Theodora'da oğlunun ölümünden birkaç ay sonra ölmüştür.³³⁰

Theodora 843-855 yılları arasında on üç yıl süreyle Bizans İmparatorluğu yönetimini elinde tutmayı başarmış, siyasi ve idari kabiliyetini göstermiştir. Bu açıdan incelendiğinde Theodora, Bizans tarihinin en etkili kadınları arasında yer almaktadır. Theodora'nın Bizans tarihine ve Bizans İmparatorluğu'nun sosyo-kültürel yapısına en önemli etkisi dini hayatta olmuştur. Theodora, Bizans İmparatorluğu'nda Ortaçağ boyunca güçlenen dindar kadın figürünün ve dini hayatta kadınların etkisini gösteren en önemli şahsiyetlerden biri olmuştur. Theodora bu hizmetlerinden dolayı Bizans Ortodoks Kilisesi tarafından azize olarak ilan edilmiştir. Theodora'nın azize edilmesi nedeniyle ortaya çıkan yortu o tarihten günümüze 11 Şubat'ta kutlanmaktadır.³³¹

3.6. Siyasette Ön Plana Çıkan Bizans Kadınları

Bizans İmparatorluğu tarihi boyunca kadınlar siyaset ve iktidarda aktif olarak rol üstlenmişlerdir. Bunun en açık göstergesi kadınlara verilen siyasi unvanlardır. İmparatorların eşleri, kız kardeşleri veya kızlarına verilen *augusta* unvanı imparatorun *augustus* unvanına karşılık gelmektedir.

İmparatoriçeler bu paye sayesinde taht naibi veya taht ortağı olarak iktidarı imparatorla paylaşmakta ve ona tanınan yetkileri kullanma olanağına sahip olabilmektedir.³³² Bizans İmparatorluğu'nda siyaset ve iktidar kadınların da erkekler kadar egemen olduğu bir alandır. Bu yüzden Bizans sarayı kadınlar tarafından yürütülen çeşitli desise, entrika ve sansasyonel olaylara ev sahipliği yapmış, imparatorluk kadınları zaman zaman suikast, isyan gibi olaylara öncülük etmiştir. Aşağıda Bizans İmparatorluğu tarihi boyunca siyasette ön plana çıkan kadınlar hakkında bilgi verilecektir;

³²⁹ Öztürk, s. 102.

³³⁰ Dikici, s. 255.

³³¹ Öztürk, s. 100.

³³² Connor, s. 78.

3.6.1. Aelia Flacilla

I. Theodosios'un eşi, Arcadius ve Honorius'un annesidir. Flacilla eşi gibi İspanyoldur. Kaynaklarda I. Theodosios ile 376-378 yılları arasında evlendiği bilgisi vardır. Evlendikten kısa bir süre sonra “*augusta*” unvanını almıştır. Bu unvanı aldıktan sonra basılan sikkelerinde, imparator ile birlikte iktidar ortağı olduğunu gözler önüne sermesine ilk kez erkeklere özgü törensel bir kıyafet içinde betimlenmiştir.³³³

İmparatoriçe Flacilla, Konstantinopolis'te kaldığı kısa süre içerisinde kadınlık erdemi, hayırseverliği, dindarlığı ve etkileyici kişiliği ile insanlar üzerinde büyük etki yaratmayı başarmıştır. Yaşadığı dönem içerisinde bazı devlet adamlarıyla ters düşmüştür. İmparatoriçe çok genç bir yaşta henüz otuz yaşındayken Konstantinopolis'te vefat etmiştir. Flacilla'dan sonra kadınlar siyasette etken rol üstlenmeye başlamışlardır. Dönemin en önemli ilahiyatçısı ve hatiplerinden olan Gregorios, o öldüğünde bir cenaze konuşması hazırlamıştır. Konuşmasında imparatoriçenin dindarlığı üzerinde durmuş ve onun ölümünün deprem, sel gibi afetlerin yol açtığı etkilerden daha büyük bir etki yarattığını, ölümünün bütün dünyayı etkilediğini belirtmiştir.³³⁴

İspanyol asıllı olan imparatoriçe Aelia Flacilla, Konstantinopolis'te ilk kez toplanan konsilde alınan kararların en büyük destekçilerinden birisi olmuştur. Hayırsever kişiliğini göstermek amacıyla Konstantinopolis'te bir sağlık ocağı yaptırmıştır.³³⁵ İmparatoriçe *augusta* unvanını da kullanarak yaşadığı dönemin din ve siyasetin merkezinde bir kişilik haline gelmiştir.³³⁶

3.6.2. Galla Placidia

Bizans İmparatoru I. Theodosios'un kızı olan Galla Placidia, imparatorluğun en etkili kadınlarından birisi olmayı başarmıştır. Annesi Galla ile babası I. Theodosios, Selanik'te tanışmışlardır. Galla 390 senesinde Konstantinopolis'te doğmuştur.³³⁷ Galla Placidia doğduktan altı sene sonra annesi vefat etmiştir. Roma imparatorluğunun Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları olarak ikiye bölünmesi sürecinde babası I. Theodosios ile birlikte etken rol oynamıştır.³³⁸

³³³ Çakmakçı, s. 779.

³³⁴ Gregory, s. 119.

³³⁵ Dikici, s. 80.

³³⁶ Connor, s. 93.

³³⁷ Öztürk, s. 64; Connor ise Galla Placidia'nın 388 ya da 389 yılında doğduğu bilgini vermektedir; Connor, s. 100.

³³⁸ Dikici, s. 82-85.

Galla Placidia, hayatının büyük bir kısmını 394 tarihinde babası ile birlikte gittiği İtalya’ da geçirmiştir. 410 yılındaki Alaric İstilasası sırasında Vizigotlara esir düşmüştür. 414 yılında yeni Vizigot kralı Athaulf ile evlenmiştir. Görülmektedir ki, Vizigot politikası Roma lehine etkili olmuştur. Athaulf’un ölümünden sonra Roma’ya geri dönmüştür. 421 yılında III. Konstantinus olarak *augustos patricius flavius* ile evlenmiştir. Bu evlilikten iki çocuk doğmuş olup bu çocuklardan II. Valentinianus Roma’da imparator olmuştur.³³⁹

Galla Placidia, 423 tarihinde II. Theodosios’un sarayına kaçmıştır. Doğu Roma İmparatoru Honorius’un ölümünden sonra Doğu Roma İmparatorluğu, Batı Roma İmparatorluğunu kontrolü altına almak için Galla Placidia’yı kullanmanın yollarını aramıştır.³⁴⁰ Galla Placidia’nın destekleriyle III. Valentinianus Batı Roma İmparatoru olmuş ve Galla Placidia da taht (imparator) naibi olmuştur. Galla Placidia, Batı Roma İmparatorluğu’nun en önemli merkezlerinden Ravenna’da önemli bir yönetici konumundadır. Hayırseverliği ve baniliği ile ön plana çıkan Galla Placidia pek çok kilisenin yapımına katkıda bulunmuştur.³⁴¹

3.6.3. Theodora³⁴²

Bizans İmparatorluğu’nun en önemli kadın şahsiyetlerinden olan Theodora (500-548) Bizans imparatoru I. Justinianos’un eşidir. Soylu bir aileden gelmemesine rağmen I. Justinianos ile evlendikten sonra Bizans tarihinin ve Ortaçağ’ın en önemli kadın şahsiyetlerinden biri olmuş, aşk ve cinselliğin sembolü haline gelmiştir. Theodora’nın annesi hakkında çok fazla bilgi bulunmazken, babası sirklerde hayvan bakıcılığı yapan Akasios adında bir adamdır. Bizans tarihçilerinin aktardığı bilgilere göre; babalarının ölümünün ardından anne, Theodora ve iki kızı ile birlikte sirklerde, gösteri mekanlarında tiyatro ve çeşitli gösteriler yapmışlardır.³⁴³

Dönemin saray tarihçisi Prokopios’un *Bizans’ın Gizli Tarihi* adlı eserinde aktardığı bilgilere göre; Theodora, küçük yaşlardan itibaren güzelliğini ve bedenini

³³⁹ Gregory, s. 120.

³⁴⁰ Connor, s. 104-105.

³⁴¹ Gregory, s. 121.

³⁴² Theodora başta olmak üzere Bizans Sarayları’ndaki ihtiraslı kadınlar ve saray entrikaları ile ilgili olarak bakınız; Ahmet Refik Altınay, *Bizans Ve Osmanlı Saraylarında İhtiraslı Kadınlar*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2009.

³⁴³ Ahmet Refik Altınay, *Bizans İmparatoriçeleri*, Oku Yayınları, İstanbul, 2003, s. 25; Öztürk, a.g.e., s. 80.

kullanan çok güzel bir kadındır. I. Justinianos ile tanışmadan önce hayatını bedenini kullanarak devam ettirmiş, gençliğinin bir kısmı Konstanopolis'ten, Suriye ve Mısır'a uzanan coğrafyanın değişik şehirlerinde geçirmiştir. Konstantinopolis'e döndükten sonra I. Justinianos' un metresi olarak saraya girmiştir. İmparatoriçe Eufimia'nın genç yaşta beklenmeyen ölümünün ardından I. Justinianos, Theodora ile evlenmek için girişimlerde bulunmuştur. I. Justinianos, Theodora ile evlenmek için soylu olmayan kimselerle imparatorların evlenmesinin önünde engel teşkil eden yasaya karşı özel bir yasa çıkartmıştır. 523 yılında Ayasofya Kilisesi'nde Theodora ile evlenmiştir.³⁴⁴

Theodora imparator I. Justinianos ile evlendikten sonra devlet yönetiminde eşine destek vererek ona yardımcı olmaya çalışmıştır. Dönemin en önemli siyasi olayı olan Nika Ayaklanması'nın bastırılması sürecinde imparatoriçe Theodora, kaçmaya hazırlanan eşi I. Justinianos'u durdurarak onu isyancılarla mücadele etmeye teşvik etmiştir. İmparatoriçe eşine *"tahtın en güzel mezar olduğunu, bir korkak gibi kaçmak yerine bir imparator gibi ölmesi"* gerektiğini söyleyerek eşinin giydiği erguvan rengindeki pelerinin kefen rengi olarak her ikisine de çok yakışacağını dile getirmiştir. İmparatoriçenin kararlılığı ve yönlendirmesiyle isyancılara karşı başlatılan mücadele sonuçlarını vermiş isyan bastırıldıktan sonra I. Justinianos isyana katışan 30.000 kişi hipodromda toplatılarak katletmiştir.³⁴⁵

İmparatoriçe Theodora'nın saray, siyaset ve sosyal yapı üzerindeki etkisi bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra artarak devam etmiştir. Theodora'nın sosyal yapı üzerindeki etkisi özellikle dini alanda olmuştur. Theodora, monofizitleri koruyucu yasalar çıkartarak onları koruma altına almıştır. Theodora'nın baskısı sonucunda Konstantinopolis'de monofizitlere ait kiliseler açılmış ve bu inanca mensup bir patrik atanmıştır. Theodora'nın yaptıkları bununla da sınırlı kalmamış Efes ve Anadolu'nun değişik yerlerinde monofizitlere ait kiliseler yaptırmıştır. Ayrıca bu inancın Anadolu ve Afrika'da yayılması için çalışmalar yürütmüştür.³⁴⁶

İmparatorun başarılı politikalar geliştirmesinde çok büyük etkisi vardır. Nitekim Theodora'nın, 548 yılında ölümünün ardından imparatorun yönetimi giderek etkisiz hale gelmeye başlamıştır. I. Justinianos ve Theodora'nın ölümüne kadar devam eden yirmi beş yıllık evlilikleri süresinde imparatoriçe akıllı, zekâsı ve kararlılığı devlet yönetiminde kritik kararların alınma noktasında imparatorun en önemli destekçisi ve

³⁴⁴ Gregory, s. 144.

³⁴⁵ Ostrogorsky, s. 67; Dikici, s. 136-137; Öztürk, s. 81.

³⁴⁶ Öztürk, s. 84-85.

dayanağı olmuştur. Bizans İmparatorluğu'nun yönetiminde kadınların aktif olarak rol alması, kadınların ülke siyasetine dahil olması ve bunun sonucunda ortaya çıkan saray entrikaları Theodora ile ortaya çıkmıştır. Nitekim, Theodora imparator ile evlendikten kısa bir süre sonra yönetimde her konuda söz sahibi bir imparatoriçe konumuna gelmiştir.³⁴⁷

İmparatoriçe Theodora ile birlikte Bizans İmparatorluğu'nda pasif kadın imgesinin değişmeye başlamıştır. Kadınlar sosyal hayatta, siyaset ve politikada yer almaya başlamıştır. Bu durumun pek çok olumlu sonucu olsa da olumsuz sonuçları da olmuştur. Theodora ile birlikte kadınların siyasette yer almaya başlamaları saray entrikalarının artmasına yönetimin zorlaşmasına neden olmuştur. Bu da pek çok kez imparatorluğun siyasi otoritesi ve istikrarın sarsılmasına neden olmuştur. Dönemin Bizans tarihçilerinden Prokopios bu yaşanan olumsuz gelişmelerden dolayı hem imparatoru hem de imparatoriçeyi birer iblis olarak ilan etmiştir.³⁴⁸

Bizans aristokratlarına rağmen saray içerisindeki gücünü giderek arttıran İmparatoriçe Theodora gençliğinde yaşadığı zorluklar nedeniyle kadınlara ve yoksullara her zaman sahip çıkmıştır. Kadınların haklarının korunmasına büyük önem göstermiş, kadınlara ayrıcalıklar tanınması için çalışmıştır. Gençliğinde yaşadığı yoksulluk ve sefalet nedeniyle bedenini satarak geçimini sağlamak zorunda kalan Theodora, hayat kadınlarının kurtarılmasına büyük özen göstermiştir. Bu kapsamda kendisi gibi tövbekâr hayat kadınları için Metanoia Manastır'ını inşa ettirmiştir. Eşi I. Justinianos tarafından yaptırılan Büyük Ayasofya'nın yanında yer alan Sergios Bacchus Kilisesi'ni (Küçük Ayasofya), Konstantinopolis ve Anadolu'da pek çok eseri yaptırmıştır. Nika İsyanı sonrasında Konstantinopolis'in yeniden imar edilmesi sürecinde I. Justinianos'a şehrin planlaması konusunda yardım etmiştir.³⁴⁹

İmparatoriçenin saray içerisindeki etkisi öldüğü 548 yılına kadar artarak devam etmiştir. İmparatoriçe eriştiği bu gücü arkasına alarak saraydaki diplomasi geleneğini ve bazı ritüelleri değiştirmiştir. Sarayda bekleme odası kurduran imparatoriçe, saray törenlerinde imparatorun ve imparatoriçenin ellerinin, ayaklarının öpülmesi zorunluluğunu getirmiştir. Ayrıca imparator ve imparatoriçeye “*ekselans*”, “*majeste*”

³⁴⁷ Altınay, s. 30-31.

³⁴⁸ Prokopios, s. 63.

³⁴⁹ Gregory, s. 148.

diye hitap edilmesi zorunluluğu da getirmiştir. İmparatoriçenin bu değişiklikleri gelenekselliğe alışmış olan bürokratların ve aristokratların tepkisini çekmiştir.³⁵⁰

I. Justinianos döneminin saray tarihçisi Prokopios'un *Bizans'ın Gizli Tarihi* adlı eserinde bu tepkileri görmek mümkündür. İmparatoriçenin giderek artan otoritesi pek çok kesmi rahatsız etmiş hakkında pek çok mesnetsiz iddia ortaya atılmıştır. Prokopios, imparatoriçe ile ilgili verdiği bazı bilgilerin mesnetsiz olduğunu, birtakım uydurmalarla dayanarak imparatoriçeyi değerlendirdiğini kabul etmektedir.

Her ne kadar yaşadığı dönem içerisinde değeri yeterince anlaşılamamış olsa da Theodora, akıllı ve zekasıyla Bizans İmparatorluğu ve Ortaçağ Tarihi'ne damgasını vurmuştur. İhtiras ve entrikaları ile yönetimde söz sahibi olan Theodora zamanla sarayda önemli bir güç haline gelmiştir. Zekâsı ve güzelliği ile eşi I. Justinianos'u etkileyen Theodora meme kanseri hastalığına yakalanarak beklenmedik bir şekilde 28 Haziran 548 tarihinde vefat etmiştir. Konstantinopolis'teki Havariyyun Kilisesi'ne defin edilmiştir. Onun vefat etmesinin ardından devlet yönetimindeki en önemli destekçisini kaybeden I. Justinianos uzun bir süre kendisine gelememiştir. Theodora, Bizans İmparatorluğu'nda kadın imgesi ve kadın algısının değişmesinde önemli bir etkiye sahiptir.³⁵¹

3.6.4. Zoe Karbonopsina

Zoe 978 yılında Konstantinopolis'te doğmuştur. Zoe'nin annesi Bizans tarihinde etkili olan kadınlardan Helana, babasıise Bizans İmparatoru VIII. Konstantin'dir.³⁵² VIII. Konstantin'in eşi Helena'dan üç kız çocuğu olmuştur. Bunlar sırasıyla Evdokia, Zoe ve Theodora'dır. Bu üç kız çocuğundan Zoe'nin kardeşleri Eudokia ve Theodora kilisiye intisap etmiş ve kendilerini dine adanmışlardır.³⁵³

Zoe hayatı boyunca birçok evlilik yapmış ve yaşadığı dönemde Bizans İmparatorluğu'nun yönetiminde etkili olmayı başarmış, bir kadındır. Çoğu kez taht naibi ve imparatoriçe olmayı başaran Zoe ilk evliliğini yaptığında 50 yaşındadır. Ayasofya'da ki tasvir ve mozaiklerde oldukça güzel biri olduğu anlaşılan Zoe'nin 50 yaşına kadar evlenmemesi oldukça şaşırtıcıdır.

³⁵⁰ Connor, s. 190-191.

³⁵¹ Dikici, s. 146-147.

³⁵² Öztürk, s. 108.

³⁵³ Zoe ve Theodora kardeşlerin hayat hikayeleri ile ilgili bakınız; Derman Bayladı, *Bizanslı Üç İmparatoriçe Theodora-İrini-Zoe*, Bayladı Yayınları, İstanbul, 2017.

Zoe çok geç yaşta evlenmiş olmasına rağmen ilk evlilik teklifini 23 yaşında Alman İmparatoru III. Otto'dan almıştır. Fakat Alman İmparatoru'nun beklenmedik ölümü nedeniyle bu evlilik gerçekleşmemiştir. İkinci evlilik teklifi yine bir Alman İmparatoru'ndan gelmiştir. Alman İmparatoru II. Conrad oğlu Henry'e, Zoe'yi istemiştir. Ancak Zoe'nin 50 yaşında Henry'nin ise 10 yaşında olması nedeniyle hem babası hem de Zoe bu teklifi düşünmeden reddetmiştir.³⁵⁴

Zoe ilk evliliğini 1028 tarihinde III. Romanus Argyrus ile yapar. Bu evlilik gerçekleştiğinde III. Romanus yeni imparator olmuştur.³⁵⁵ Evliliğin gerçekleşmesinden bir süre sonra III. Romanus'un Zoe'yi ihmal etmesi, baskıcı bir tutum izleyerek, onu aldatması Zoe'yi farklı tutumlara itmiştir. Zoe hanedanın genç isimlerinden IV. Mihail'e yaklaştırmaya başlamış, onu imparatorun yanına aldırılmıştır. III. Romanus'un hastalanması ve kısa sürede hastalığının ilerleyerek vefat etmesi sonucunda IV. Mihail'e imparatorluk yolu açılmıştır. III. Romanus ağır hasta olmasına rağmen neden öldüğü tam bilinmemektedir. Bazı Bizans tarihçileri Zoe'nin imparatoru zehirlediğini iddia etmektedir.³⁵⁶

III. Romanus'un vefatının hemen ardından Zoe'nin de desteğini alan IV. Mihail, Bizans imparatoru olmuştur. İmparator olduktan hemen sonra Zoe ile evlenmelerine rağmen o da eski kocası gibi Zoe'yi baskı altına almaya başlayarak gözetim altında tutmuştur. IV. Mihail'inde 27 yaşında beklenmedik bir şekilde hastalığa yakalanması ve vefat etmesi sonucunda Zoe dul kalmıştır.

Bu dönemde bir yıl kadar V. Mihail imparator olmuşsa da Zoe yönetimi ele geçirmeyi başarmıştır. IX. Konstantin ile 1042 yılında evlenerek Bizans'ı birlikte yönetmişlerdir³⁵⁷. Bu dönemde taht naibi olarak imparatoriçe ünvanını alan Zoe, bazı tutum ve davranışlarından dolayı gözetim altında tutulmuştur.³⁵⁸ İmparatoriçe Zoe 1050 yılında ölmüştür. IX. Konstantin imparatoriçenin beklenmedik vefatın ardından metresi Helena Skleraina ile evlenmiştir. İmparatoriçe Zoe gerek hanedandan olması gerekse devlet yönetimine ilgisinden dolayı her dönemde etkili bir kadın olmuştur.³⁵⁹

Elli yaşından sonra üç imparatorla evlilik yapan Zoe bütün evliliklerinde yönetimde etkili bir isim olmayı başarmıştır. IX. Konstantin ile olan evliliği sırasında

³⁵⁴ Öztürk, s. 109.

³⁵⁵ Ostrogorsky, s. 299.

³⁵⁶ Dikici, s. 304-305; Ostrogorsky, s. 299-300.

³⁵⁷ Öztürk, s. 109; Ostrogorsky, s. 300-301.

³⁵⁸ Dikici, s. 267.

³⁵⁹ Öztürk, s. 109-110.

taht naibliği görevi vasıtasıyla imparatoriçe olmuştur.³⁶⁰ Şahsi hırs ve ihtiraslarından dolayı bütün evliliklerinde baskı ve gözetim altında tutulan Zoe sarayda hapis hayatı yaşamıştır. Buna rağmen saray ve devlet yönetimindeki etkisi evlilikleri döneminde belirgin bir şekilde devam etmiştir.

Zoe, IX. Konstantin ile evlenmeden önce kısa bir süre kız kardeşi Theodora ile ülkeyi tek başlarına idare eden ilk Bizans kadınları olmayı başarmışlardır. Hayatının son dönemini baskı ve kontrol altında geçiren imparatoriçe 1050 tarihinde yetmiş iki yaşında ölmüştür.³⁶¹

3.6.5. Theofano

II. Romenos ve II. Nikeforos'un eşi olan Theofano 941 yılında Sparta/Yunanistan'da doğmuştur. Yunan asıllı olan imparatoriçe asil ve soylu bir aileden olmayıp babası hancılık yaparak geçimini sağlamıştır. II. Romanos imparator olmadan önce onunla tanışmış ve 956 tarihinde evlenmişlerdir. Bu evlilikten önce Anastasia olan ismi Theofano olarak değişmiştir.³⁶²

Kayınpederi İmparator VII. Konstantin'in beklenmedik bir şekilde ölmesinin ardından 959 yılında II. Romenos imparator olmuştur. Theofano'nun zeki, akıllı bir kadın olması ve yönetim ile siyasi meselelerle yakından ilgilenmesinden dolayı II. Romenos aldığı kararlarda imparatoriçenin etkisi altında kalmıştır. II. Romenos'un imparatorluğu çok uzun sürmemiş 963 yılında beklenmedik bir şekilde vefat etmiştir. II. Romenos ve VII. Konstantin'in beklenmedik ölümleri karşısında halk arasında imparatoriçe tarafından zehirlenerek öldürüldüklerine yönelik söylentilerin çıkmasına neden olmuştur. II. Romenos'un vefat etmesinin ardından Theofano ve oğulları II. Basileios, VIII. Konstantin taht naibi olmuşlardır.³⁶³ Oğullarından II. Basileios imparator olduğu zaman Bizans en parlak dönemlerinden birisini yaşayacaktır.³⁶⁴

İmparatoriçe tahtını ve siyasi nüfuzunu daha da güçlendirmek için o dönemin en önemli generali II. Nikeforos ile iş birliği yapmak zorunda kalmıştır. II. Nikeforos askeri gücü de arkasına alarak kendisine karşı çıkanlarla mücadele etmiştir.³⁶⁵ II. Nikeforos kendisine karşı çıkanların direncini yenerek 963 yılında imparator olmuştur.

³⁶⁰ Ostrogorsky, s. 244-245.

³⁶¹ Öztürk, s. 111-112.

³⁶² Öztürk, s. 104.

³⁶³ Dikici, s. 275.

³⁶⁴ Öztürk, s. 104-105.

³⁶⁵ Altınay, s. 68.

Aynı yıl Theofano ile evlenmiştir.³⁶⁶ Çeşitli nedenlerden dolayı Nikeforos ve Theofano arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu anlaşmazlıklar zamanla artarak büyük sorunlara neden olmuştur. Theofano, II. Nikeforos'u tahttan indirmek amacıyla dönemin bir diğer önemli genaralı Yannis Çimiskes'e yaklaşmaya başlamıştır. Bu yakınlaşma zamanla aşka dönüşmüş ve bu iki isim 969 yılında II. Nikeforos'a komplo düzenleyerek onu öldürmüşlerdir. Onun ölümünün ardından Yannis Çimiskes imparator olmuştur.³⁶⁷

Her üç imparatorun (VII. Konstantin, II. Romanos, II. Nikeforos) ölümünde Theofano'nun adının geçmesi, hakkında suçlayıcı iddiaların olması sebebiyle Konstantinopolis Patriği Polyeuktos, Yannis Çimiskes ile Theofano'nun evlenmesine izin vermemiştir. Patrik onun cezalandırılmasını istemiştir. Patriğin bu isteği yeni imparatoru zor durumda bıraksa da baskılara daha fazla dayanamamış ve Theofano'yu saraydan uzaklaştırarak Prinkipo'ya (Büyükada) sürgüne yollamıştır. Theofano'nun bundan sonraki hayatı hakkında bilgi olmayıp muhtemelen oğulları II. Basileios ve VIII. Konstantin'in imparatorlukları döneminde saraya geri dönmüştür. II. Nikeforos'un ölümünün ardından siyasi itibar kaybı yaşasa da Bizans tarihinin ve Ortaçağ'ın en önemli kadınlarından biri olmuştur. 976 yılında saraya dönmesinin hemen ardından ölmüştür.³⁶⁸

Manastırdaki yaşamı süresince dönemin önemli yazar, aydın ve ilim adamlarına mektuplar yazmıştır. 6 Aralık 1300 tarihinde Konstantinopolis'te kendisi tarafından restore edilen, yaptırılan ve Giritli Aziz Andreas'a adanan manastırda ölmüştür.³⁶⁹ Theodora ilimle uğraşması ve Antik Yunan kültürü ile ilgili araştırmalara öncülük etmesi, yazdığı mektup ve eserlerde Bizans tarihi, sosyo-kültürel yapısı ile ilgili bilgi vermesi açısından Bizans tarihinde iz bırakan kadınlardan birisidir. Kendisi tarafından yazıldığı bilinen en az iki yazma vardır. Bunlardan birisi Aristeides'in söylevleri olup bu eser Vatikan Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Diğer eser ise Simplicius'un Aristoteles üzerine bir yorumudur. Bu eser ise Moskova Tarih Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.³⁷⁰

³⁶⁶ Ostrogorsky, s. 264.

³⁶⁷ Altınay, s. 70-72; Öztürk, s. 106-107.

³⁶⁸ Öztürk, s. 107.

³⁶⁹ Öztürk, s. 136.

³⁷⁰ Nicol, s. 50-53; Öztürk, s. 136.

3.6.6. Eirene Asanina Kantakuzena

1295 yılında Konstantinopolis'te doğmuştur. Çocukluğu hakkında çok fazla bilgi yoktur. Babası Andronikos Asen, Bulgar Çarı III. İvan'ın oğludur. Anne tarafından ise Bizans'ı yöneten hanedanlardan olan Doukas, Komnenos Palaiologina ailelerine mensuptur. Hem anne tarafından hem baba tarafından soylu bir aileye mensup olan İrini sosyal statüsü yüksek bir çevrede yetişmiş, iyi bir eğitim almış, Bizans aristokrasisi ve bürokrasisini yakından tanıma imkânı bulmuştur. Eirene Asanina yirmi üç yaşındayken, VI. Yoannis Kantakuzinos ile evlenmiştir.³⁷¹

Bu evlilikten Meteos Kantakuzinos, Manuil Kantakuzinos, Teodora Kantakuzini, Eleni Kantakuzini doğmuştur. Oğullarından Mateos, 1353-1357 yılları arasında Bizans İmparatorluğu görevini yürütürken diğer oğlu Manuil, Mora Despotu olmuştur.³⁷² Kızlarından Teodora, Osmanlı Devleti'nin hükümdarı Sultan Orhan ile evlenirken, Eleni ise V. Yoannis ile evlenerek Bizans imparatoriçesi olmuştur.³⁷³

Yaşadıkları dönem içerisinde çocuklarının Bizans Devleti'nin yönetim ve idaresinde başarılı yerlere gelmelerinde anneleri imparatoriçe İrini'ninde payı vardır. VI. Yoannis ile 1341 tarihinde evlenmiş ve imparatoriçe olarak taç giymiştir. 1341-1347 yıllarında eşi VI. Yoannis Kantakazin ile damadı V. Yoannis arasında meydana gelen imparatorluk savaşında iki tarafın uzlaşmaya varmasında kızı Eleni ile birlikte etkili bir rol üstlenmiştir. Sağlanan uzlaşma sonucunda kızı Eleni Kantakuzini ile birlikte imparatoriçe olan İrini Asanina, devletin en zor günlerinde bu görevi yürütmüştür. İmparatoriçe İrini, devlet yönetimine aktif olarak katılmış, kocasının yanında kıdemli imparatoriçe olarak hizmet etmiştir.³⁷⁴

V. Yoannis'in devlet yönetimini tek başına ele geçirmesiyle kocası VI. Yoannis Bizans tahtından indirilmiş ve kocası ile birlikte ayrı ayrı manastırlara sürgüne gönderilmiştir. İrini Asanina, Hacı Martha Manastır'ında rahibe olmuştur. Rahibe olduktan sonra Eugenia ismini almıştır. İmparatoriçenin bundan sonraki hayatı hakkında pek fazla bilgi yoktur. 1363 yılında vefat etmiştir. İmparatoriçe İrini Asanina, Bizans tarihinin en soylu kadınlarından biridir.³⁷⁵

³⁷¹ Nicol, s. 79.

³⁷² Nicol, s. 81-82.

³⁷³ Dikici, s. 449.

³⁷⁴ Nicol., s. 89.

³⁷⁵ Nicol, s. 90.

3.6.7. Savoia'lı Anna

Savoyalı Anna 1306 yılında Fransa'nın Chambéry şehrinde doğmuştur. Annesi Brabantlı Maria, babası ise Savoie Kontu V. Amadeus'tur. İtalyan asıllı olup Bizans İmparatorluğu sarayına giren ender batılı asilzadelerdendir. Anna ismi Bizans imparatoriçesi olduktan sonra verilmiştir. Asıl ismi Giovanna olup Avrupa kaynaklarında bu ismi ile anılmaktadır. Katolik mezhebine bağlı bir Hristiyan'dır.³⁷⁶

Babası ile birlikte ortak imparatorluk görevini yürüten III. Andronikos'un eşinin vefat etmesi üzerine en çok ön plana çıkan isim Savoyalı Anna olmuştur. Savoie Kontluğu ve Bizans İmparatorluğu arasında bir dizi diplomatik görüşme yapılmış bu görüşmelerin ardından bir sözleşmeye bağlı kalınarak Anna, III. Andronikos ile evlenmeyi kabul etmiştir. 1326 yılında Konstantinopolis'te Bizans gelenekleri ve Ortodoks inancına göre bir düğün yapılmıştır. Bu düğünün hemen ardından III. Andronikos eşine taç giydirerek onu imparatoriçe ilan etmiştir. Düğünün Ortodoks inancına göre yapılması Anna'nın ise Katolik bir Hristiyan olması ve o dönemde Katolikler ile Ortodokslar arasında evliliğin yasak olması nedeniyle Papa bu evliliğe büyük tepki göstermiş ve bu olay Avrupa'da gündeme oturmuştur. Tepkilerin artması nedeniyle bir açıklama yapan Anna, Ortodoks mezhebine geçtiğini açıklamıştır.³⁷⁷

Kocasının vefatına kadar kocasının yakın arkadaşı konumunda olan Kantakuzenos ile yakın ilişkiler kuran Anna, Kantakuzenos'a *despotes* ünvanını vermiştir. Fakat ilerleyen zamanlarda özellikle kocası III. Andronikos öldükten sonra araları açılacak ve Anna, imparator olmak isteyen Kantakuzenos'a açıkça muhalefet ederek tepki gösterecektir.³⁷⁸

1328 yılında babasını tahttan indirmeyi başaran III. Andronikos bu tarihten itibaren vefat ettiği 1341 yılına kadar tek başına imparatorluk görevini yürütmüştür. Kocasının imparatorluğu döneminde devlet işleriyle pek ilgilenmeyen Anna bu dönemde beş çocuk doğurmuş ve daha ziyade onlarla ilgilenmiştir. Anna'nın devlet yönetimi ile ilgilenmeye başlaması ve siyasi hırsların ortaya çıkışı 1341 yılında olmuştur. İmparator III. Andronikos'un ağır bir hastalığa yakalanarak vefat etmesi sonucunda Bizans İmparatorluğu'nda yönetim sorunu baş göstermiştir. İmparatoriçe o döneme kadar göstermediği hırsı oğullarından V. Yoannis'i Bizans tahtına oturtmak için

³⁷⁶ Nicol, s. 91.

³⁷⁷ Nicol, s. 91-92.

³⁷⁸ Ostrogorsky, s. 478.

göstermiştir.³⁷⁹ İmparatorun öldüğü haberini alan Kantakuzen Trakya'da imparatorluğunu ilan etmiştir. İmparatoriçe Anna buna büyük tepki göstermiş, bazı Bizans bürokratlarının ve askerlerinin desteğini alarak oğlu V. Yoannis'i taht naibi olarak atamıştır. Bu olaydan sonra devlet yönetimini tekeli altına alan Anna 1341-1347 yılları arasında Kantakuzen'e karşı büyük bir mücadele vermiştir.³⁸⁰

İç savaş sırasında Bizans ekonomisi büyük zarar görmüş, devalüasyon ve enflasyon yaşanmıştır. İmparatoriçe Anna bu büyük krizden çıkmak amacıyla diplomasiden yararlanarak Cenova Cumhuriyeti ile bir ticaret anlaşması yapmıştır. İmparatoriçenin bütün çabalarına rağmen ekonomi düzelmemiş ve imparatoriçe Venediklilerden borç istemek zorunda kalmış, Venediklilerden borç alabilmek için taç mücevheratını Venedik'e rehin vermiştir.³⁸¹ İmparatoriçe siyasi nüfuzunu korumak, ekonomiyi düzeltmek ve doğuda ortaya çıkan Osmanlı tehlikesinin önüne geçmek amacıyla Papa VI. Clemens'den yardım istemiştir. Papa VI. Clemens, imparatoriçe ve çocuklarının Ortadoksluk'tan, Katolikliğe geçmesi şartıyla yardım edeceğini belirtmesine karşın imparatoriçe bunu kabul etmemiştir.

1347 yılında oğlu V. Yoannis'i, Kantakuzen ile anlaşmaya ikna etmiştir. Bu anlaşmanın ardından Anna 1351 tarihinde Selanik'e yerleşmiştir. Anna'nın yıllarca verdiği mücadele 1354 yılında başarıyla sonlanmış bu tarihte oğlu V. Yoannis tek başına Bizans imparatoru olmuştur. Oğlunun imparator olmasının ardından Selanik'de kendisine özgü bir yönetim alanı kurmuş ve burada kendisine bir saray tutarak kendi adına emirler yayınlamıştır. Augusta ve İmparatoriçe unvanlarını gururla taşıyan Anna'nın Selanik'teki siyasi varlığı ölene kadar devam etmiştir. Selanik'te bulunduğu süre içerisinde manastırlara yardımlar yapan Anna'nın sağlık sorunlarının ortaya çıkmasıyla manastıra kapanmış ve bir süre rahibelik yapmıştır. Rahibelik yaptığı dönem içerisinde Anastasia adını almış ve 1365 yılında Selanik'te vefat etmiştir.

Anna yaşadığı döneme damgasını vuran bir kadındır. Batılı soylu bir aileden gelen ender Bizans imparatoriçelerinden birisidir. Kararlılığı, uyumluluğu ve zekasıyla Bizans tarihindeki etkili kadınlardan biri olmuştur. Siyaset ve yönetimdeki becerisini imparatorluğun en zor günlerinde gösteren Anna yaşadığı dönem içerisinde diplomasiye, uluslararası ilişkilere büyük önem vermiş özellikle Bizans İmparatorluğu ile İtalya'daki Cenova, Venedik Krallıkları ve Papalık arasında diplomatik ilişkilerin

³⁷⁹ Ostrogorsky, s. 470.

³⁸⁰ Nicol, 97.

³⁸¹ Ostrogorsky, s. 484; Dikici, s. 451.

kurulması amacıyla çalışmalar yürütmüştür. Zaman zaman boyunu aşan işlere karışsa da yaşadığı dönemin en etkili isimlerinden birisi olmuştur.³⁸²

3.7. Bizans'ta Ön Plana Çıkan Entelektüel ve Sanatçı Kadınlar

İmparatorluk kadınları ve soylu kadınlar iyi bir eğitim almaları nedeniyle entelektüel birikimleri oldukça fazladır. Bizans tarihi boyunca pek çok kadın yazar ve sanatçı yetişmiştir. Fakat Bizans sanatından günümüze ulaşan eser sayısının azlığı, sanatçıların eserlerinin altına imzalarını atmalarını engelleyen anonim faaliyet inancı, kadın yazar ve sanatçılara ulaşmamızdaki en büyük engeldir.³⁸³ İmparatorluk kadınları içerisinde entelektüel birikimi, yazdıkları ve yaptıkları eserlerle ön plana çıkan kadınlar aşağıda verilmiştir;

3.7.1. Athenais Aelia Eudokia

Bizans İmparatorluğu'nun en önemli kadın şahsiyetlerinden biri olan Athenais 400 yılında Atina'da doğmuştur. Babası Atina Üniversitesi'nde pagan bir filozof olan Leontius'dur. Babasından iyi bir edebiyat ve felsefe eğitimi alan Athenais, babasının ölümünün ardından hakkı olan mirası diğer iki kardeşi paylaşması nedeniyle Konstantinopolis'e gelmiş ve burada imparatorun kız kardeşi Pulcheria'nın dikkatini çekerek saraya nedime olarak alınmıştır.³⁸⁴

Ardından Hristiyanlığı kabul ederek 421 yılında II. Theodosius ile evlenmiştir. Vaftiz edilmesinin ardından Aelia Eudokia adını almıştır. II. Theodosios ile evlendikten sonra "*augusta*" ünvanını alan Athenais Eudokia'da, erken dönem Bizans tarihinin en etkili kadınlara arasında yerini almış, kendisini dinine adanmış, hayırsever imparatoriçeler arasındadır. Kendisinden önce imparatoriçe ola Pulcheria'nın misyonunu sürdüren faaliyetlerde bulunmuştur.³⁸⁵

Aelia Eudokia, bu evlilikten sonra sarayın en önemli kadını haline gelmiştir. Hristiyanlık dinini öğrendikten sonra kısa süre içerisinde dinin emir ve yasaklarına uymaya başlamış, dini ritüellerini yerine getirmiştir. Bununla beraber özellikle babasından aldığı eğitim sonucunda Yunan dili, kültür ve edebiyatını, eski pagan inancının düşünce ve inanç yapısını bildiği için imparatorun kardeşi Pulcheria

³⁸² Nicol, s. 104-105

³⁸³ Maktal Canko, "*Bizanslı Kadın Sanatçılar*", s. 111.

³⁸⁴ Dikici, s. 105.

³⁸⁵ Çakmakçı, s. 787-788.

tarafından bir manastır havasına sokulan imparatorluk sarayının atmosferini değiştirmiştir.³⁸⁶

Güzellięinin yanında, zekâ ve bilgisiyle göz kamaştıran bir kadın olan Aelia Eudokia, Pulcheria'nın kıskançlığını ve nefretini üzerine çekmiştir. Kısa bir süre içerisinde sarayın en önemli kadını olan Aelia Eudokia ile II. Theodosius'un 422 yılında Eudocia Licinia adını verdikleri bir kız çocukları olmuştur. Güzelliği, kùltürü ve zekasıyla eşinin ilgisini çekmeyi başaran Aelia Eudokia'yı diğer imparatorielerden ayıran en temel özellik ise entelektüel bir kişiliğe sahip olmasıdır. İmparatoriçe, Konstantinopolis Üniversitesi'nin yeniden kurulmasında öncülük ettiği gibi aynı zamanda eğitim programının oluşturulmasında rol oynamış, klasik Bizans kùltürü ile Hristiyan kùltürünün kaynaşmasında etkili olmuştur.³⁸⁷

439 yılında Antakya, Suriye ve Kudüs'e ziyaret düzenlemiştir. Eudokia, Kudüs ziyareti esnasında hac görevini yerine getirmiş ve burada Hristiyanlar için önem arz eden pek çok kutsal emaneti İstanbul'a getirmiştir. Hayırsever bir kişilik olan imparatoriçe aynı zamanda Konstantinopolis'te bir kilise inşa ettirerek, bu kiliseyi Aziz Stephanos'a adanmıştır. İmparatoriçe hayatının son dönemlerini Konstantinopolis'ten sürgün edilerek Kudüs'te geçirmiştir. Kudüs'te bulunduğu sürece burada pek çok eser inşa ettirdiği söylenmektedir. Dindar bir kişilik olması, pek çok mabedin banisi olması ve hayırsever bir kişilik olmasından dolayı "*Yeni Helena*" olarak adlandırılmıştır.

Konstantinopolis'e döndükten kısa bir süre sonra imparatorun kız kardeşi Pulcheria'nın iftirasına maruz kararak dönemin en devlet adamlarından Paulinus ile zina yaptığı suçlamalarına maruz kalmıştır. Bu suçlamaların ardından 443 yılında Konstantinopolis'ten ayrılan Aelia Eudokia hayatının geri kalanını ilk ziyareti sırasında çok etkilendiği Kudüs'te geçirmiştir. On yedi yıl Kudüs'te yaşadıktan sonra 460 yılında vefat etmiştir.³⁸⁸

³⁸⁶ Gregory, s. 120; Ostrogorsky, s. 51.

³⁸⁷ akmakı, s. 787-788.

³⁸⁸ akmakı, s. 788.

3.7.2. Anicia Iuliana

Babası Batı Roma İmparatoru Anicius Olybrius, annesi ise yaşadığı döneme damgasını vuran ve Roma tarihinin en önemli kadın şahsiyetleri arasında yer alan imparatoriçe Placidia'dır. Anicia Iuliana, annesinin ikinci evliliğinden doğmuştur. Doğum tarihi hakkında farklı bilgiler verilmekte 461/463 yılları arasında Konstantinopolis'te doğduğu üzerinde durulmaktadır. Konstantinopolis'te doğması ve hayatını burada geçirmesi nedeniyle gerek Roma tarihinin gerekse erken dönem Bizans tarihinin en önemli kadınları arasında yer almaktadır³⁸⁹.

Anicia Iuliana'nın eğitiminde ve karakterinin şekillenmesinde annesi imparatoriçe Placidia'nın büyük etkisi vardır. Tarihi kaynaklarda soylu bir aileye mensup olması, engin kişiliği, eğitilmiş biri olması ve aristokrat kökenli olması üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte Anicia Iuliana, almış olduğu eğitimi ve aristokrat bir aileye mensup olmasının avantajlarını sonuna kadar kullanmış ve hayatı boyunca pek çok proje gerçekleştirmiştir.³⁹⁰

İmparator soyundan gelmesi nedeniyle sarayın soylu bir üyesiydi ve yapılan tüm törenlere katılmaktaydı. Annesi Placidia, büyük annesi Liciana Eudoksia ve büyük büyük annesi Athenais Eudokia'nın imparatoriçeydi. Kendisinden bu geleneğin devam ettirilmesine yönelik bir talepte bulunulmuş olacak ki 478 tarihinde Bizans'ın o dönemdeki en önemli komutanları arasında yer alan Areobindus ile evlenmiştir. Bu evlilikten sonra generali imparator yapmaya yönelik girişimler olmuşsa da bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.³⁹¹ Anicia Iuliana, ailesinde başta annesi Placidia gibi "augusta" ünvanı almış diğer kadınların aksine yönetimde rol oynamaya çalışmaması nedeniyle siyasi açıdan etkili birisi olamamıştır.³⁹²

Anicia Iuliana'nın en büyük etkisi sanat, mimari ve kültürel alanda olmuştur. Erken dönem Bizans sanat ve mimarisinin şekillenmesinde büyük katkısı vardır. Sanat ve mimariye büyük önem veren Anicia Iuliana hayırsever ve dindar bir kişiliktir.³⁹³ Bu nedenle ibadethaneler başta olmak üzere pek çok hayır eserinin banisidir. Bu eserler arasında Konstantinopolis'e inşa ettirilen kiliseler dikkati çekmektedir. Yapıldığı

³⁸⁹ Nevra Necipoğlu, "Anikia Iuliana", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt: 1, Kültür Bakanlığı/Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 274; Öztürk, a.g.e., s. 76; Connor, a.g.e., s. 157-158.

³⁹⁰ Connor, s. 170-171.

³⁹¹ Dilek Maktal Canko, "Bizans Prensesi Anikia Iuliana'nın Baniliği ve Aziz Polyeyktos Kilisesi" Mimarlık ve Yaşam Dergisi Journal of Architecture and Life, Yıl:2, Sayı: 1, Kocaeli, 2017, s. 48-49.

³⁹² Çakmakçı, s. 791.

³⁹³ Gregory, s. 151; Maktal Canko, "Bizans Prensesi Anikia Iuliana'nın Baniliği ve Aziz Polyeyktos Kilisesi", s. 55.

döneme etki eden, sanat ve mimarisini yansıtan bu kiliselerin hiçbirisi günümüze ulaşmamıştır.

Anicia Iuliana, saray ve siyaset hayatında aktif bir kişilik değildir. Bu nedenle kaynaklarda onunla ilgili bilgiler daha ziyade sanat ve mimari alanlarında yaptırdığı eserler üzerinedir. Bu eserlerin en önemlisi Ayasofya Kilisesi'nin yapılışına ilham kaynağı olan ve mimari özellikleriyle dikkat çeken 524-527 yılları arasında Aziz Polyeuktos Kilisesi'dir. Bu kilise Ayasofya inşa edilene kadar geçen süreçte Konstantinopolis'in en görkemli ve en önemli mabedi olarak hizmet görmüştür. Erken dönem Bizans mimarisine etki eden eser, alışılmadık mimarisi ve özgün tasarımıyla dikkat çekmektedir. Anicia Iuliana tarafından inşa ettirilen bu kilisenin güzelliği ve ihtişamı I. Justinianus'u rahatsız etmiş olabileceği ve bu nedenle imparatorun Ayasofya'yı yaptırdığı ifade edilmektedir.³⁹⁴

Anicia Iuliana, yaşantısı ile I. Justinianos dönemine damga vurmuş ve kendisinden sonra gelen Bizans kadınlarına örnek olmuş bir kişiliktir. Aristokrat bir aileden gelmesine rağmen şımarıklıktan hiç hoşlanmayan bir yapıya sahiptir. Yaptırdığı Aziz Polyeuktos Kilisesi'nin güzelliği ve ihtişamı nedeniyle Bizans tarihçileri tarafından övülerek Hz. Süleyman'a benzetilmiş ve hakkında şiirler yazılmıştır.³⁹⁵ 528 tarihinde vefat eden Anicia Iuliana, kendi yaptırdığı Aziz Polyeuktos Kilisesi'ne defin edilmiştir.³⁹⁶

3.7.3. Rahibe Kassia

Bizans ve Ortaçağ müziğinin en etkili kadın isimlerinden birisi olan Kassia'nın doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte 800-810 yılları arasında Konstantinopolis'te doğduğu tahmin edilmektedir. Babası sarayda görev yapan üst rütbeli askeri görevlilerdendir. Babası askeri bir rütbe olarak aristokratlara verilen "*candidatos*" unvanına sahiptir. Kassia iyi bir eğitim alarak, geleneksel erkek egemen anlayışı reddetmiştir.

İmparator Theophilos'un annesi Euphrosyne tarafından düzenlenen bir gelin tanıtma töreninde imparator Kassia'dan oldukça etkilenmiş onu oldukça beğenmiştir.³⁹⁷ Fakat imparator ile Kassia arasında beklenmedik bir tartışma yaşanmıştır. İmparator

³⁹⁴ Çakmakçı, s. 792-794.

³⁹⁵ Öztürk, s. 78; Gregory, s. 151-152.

³⁹⁶ Öztürk., s. 79.

³⁹⁷ Gregory, s. 232.

kadınların Hz. Havva'yı kastederek çoğu kez kötülüğün kaynağının kadınlar olduğunu söylemiştir. İmparatorun bu sözlerine karşılık Kassia, Hz. Meryem'i hatırlatarak kadınların birçok iyiliğin kaynağı olduğunu dile getirmiş ve imparatorla aralarında tartışma yaşanmıştır. Kassia'nın imparatoriçe olması beklenirken yaşanan tartışma ve boyun eğmeyen yapısı nedeniyle imparatoriçe olamamış onun yerine imparatorun eş olarak kendine Theodora'yı seçmiştir.³⁹⁸

Bu olaydan sonra 843 yılında Çemberlitaş yakınlarında bir manastır yaptırmıştır. Daha sonra kendisini dine adayarak, kendi yaptırdığı manastırda başrahibe olmuştur. Ömrünün sonuna kadar bu manastırda yaşayan Kassia bu süre içerisinde pek çok şiir ve ilahi yazmış, besteler yapmıştır. Aynı zamanda şiirler yazmış, ilahileri bestelereyerek, seslendirmiştir.³⁹⁹ Yaşadığı dönem içerisinde verdiği eserlerle büyük üne kavuşan Kassia'nın, ilahi ve dini şiirler dışında, farklı temaları işlediği 261 şiiri vardır.

Kassia tarafından bestelenen 49 ilahi vardır. Bunlardan 23'ü kendisine ait özgün beste olarak kabul edilirken, 26'sının ise bestecisi şüphelidir. Ancak bu bestelerin Kassia'ya ait olduğu düşünülmektedir. Onun yazdığı besteler sabah ve akşam dualarında okunan bestelerdir. Kassia'nın Mısırlı Meryem, Azize Khrystina, Azize Eudokia, Azize Agathe, Azize Barbara, Azize Thekla gibi kadınlar hakkında yazdığı ilahileri vardır. Bunların en ünlüsü Maria Magdalena'ya yazdığı bir Tanrıya yakarış niteliğinde olan “*Düşen Kadın*” ilahisidir.⁴⁰⁰ Bu ilahi Bizanslılar tarafından çok benimsenmiş ve bir başyapıt olarak kabul görmüştür. Bunun dışında “*Kral Augustos*” ilahisi de Bizanslılar tarafından benimsenen eserleri arasındadır. Bu ilahi Bizanslılar tarafından yıl başı öncesinde 25 Aralık ayının akşam duası sırasında söylenmiştir.

Kassia bu ilahide ilk Roma İmparatoru Augustus'un yaşamı ile İsa'nın yaşamını karşılaştırır ve benzerliklerden bahsetmektedir. Konularındaki paralellikle birlikte metinde kullandığı düzenli ritim de müzikle paralellik göstermektedir. Bu ilahide sözlerin melodiyi etkileyerek birbirinin içine geçen bir doku oluşturması nedeniyle Kassia, hem ozan hem de besteci olarak dehasını ortaya koymaktadır.⁴⁰¹

Yaşadığı dönemin en etkili, eğitilmiş ve kültürlü kadınlarından birisi olan Kassia, dini ve din dışı pek çok şiir yazmış, kendi şiirlerinden ya da başka şairlerin ilahilerini de

³⁹⁸ Maktal Canko, “*Bizans'ta Kadın Sanatçıları*”, s. 130; Gregory, s. 232.

³⁹⁹ Gregory, s. 232.

⁴⁰⁰ Bu ilahinin Türkçe çevirisi ikinci bölümde Bizans'ta Kadın Sanatçıları bölümünde verilmiştir.

⁴⁰¹ Maktal Canko, “*Bizans'ta Kadın Sanatçıları*”, s. 131-133.

bestelemiştir. Yazdığı şiirler, ilahiler ve bestelediği eserlerle Bizans ve Ortaçağ tarihinin en etkili kadın sanatçıları arasında yer almaktadır.

Kassia, ataerkil Bizans toplum ideolojisini yıkarak, kendine özgü bir kadın kimliği oluşturmayı başarmış, yaşadığı dönemden günümüze kadar uzanan süreç içerisinde her dönemde saygı duyulan sanatçılar arasında yer almış, büyük bir üne kavuşmuştur. Eserleri günümüzde de farklı sanatçılar tarafından, farklı şekillerde yorumlanmakta, Ortodoks Kilisesi'nin törenlerinde kullanılmaktadır.⁴⁰²

Kassia'nın ulaştığı başarı, Bizanslı kadın sanatçılar arasında nadide bir örnektir. Kassia'nın ölüm tarihi hakkında kesinleşmiş bir bilgi yoktur. 865-867 yılları arasında Konstantinopolis'te ölmüştür. Hayatının son dönemini manastırda kendisini dine ve eserlerine adanarak geçirmiştir.⁴⁰³ Yazdığı şiirler ve bestelediği bazı ilahiler günümüzde hala Ortodoks Kilisesi törenlerinde kullanılmaktadır.⁴⁰⁴

3.7.4. Anna Komnena

Anna Komnena, Komnenos hanedanının kurucusu ve Bizans İmparatoru I. Aleksios ve eşi imparatoriçe İrene'nin ilk çocukları olarak 1083 tarihinde dünyaya geldi. Anna, imparator eşlerine doğumlarda özel olarak hazırlanan "*Mor Oda*" da dünyaya gelmiş olması nedeniyle ona "*Porphyrogennetos*" yani mor oda da doğan unvanı verildi.⁴⁰⁵

Anna, çocukluğundan itibaren çok iyi bir eğitim almış olmasının yanında imparatorlukta iktidar ve siyasete etki eden isimlerden birisi olmuştur. Babası imparator I. Aleksios kızıyla çocukluğundan itibaren özel ilgilendi. Sarayda küçük yaşlardan itibaren coğrafya, edebiyat, tarih, felsefe alanlarında öğrenim gördü.⁴⁰⁶ Kendisinin imparator olmasında önemli bir etkiye sahip olan Bizans İmparatoriçesi Maria'nın oğlu Konstantinos Dukas ile kızı Anna'yı nişanlamıştır. Bu nişan gerçekleştiğinde Anna henüz sekiz yaşındadır.⁴⁰⁷

Konstantinos Dukas'ın imparator olma ihtimalinin çok güçlü olması, bu nişanın ardından Anna'yı da geleceğin müstakbel imparatoriçesi konumuna yükseltmiştir. Fakat

⁴⁰² Gregory, *a.g.e.*, s. 232.

⁴⁰³ Maktal Canko, "*Bizans'ta Kadın Sanatçılar*", s. 133.

⁴⁰⁴ Gregory, *a.g.e.*, s. 32.

⁴⁰⁵ Öztürk, s. 122; Dilek Maktal Canko, "*Bizans'ta Kadın Sanatçılar*", s. 124.

⁴⁰⁶ Altınay, s. 88.

⁴⁰⁷ Lale Yılmaz, "*Anna Komnena'nın Alexiad'ında İstanbul Surdışı Yerleşmeleri*", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi, Cilt: 26, İzmir, 2017, s. 296; Gregory, *a.g.e.*, s. 299-300.

Konstantinos'un beklenmedik bir şekilde vefat etmesi Anna'nın imparatoriçe olma ihtimalini zora sokmuştur. Anna Komnena'nın imparator adaylarından Nikephoros Bryenninos ile evlendirilmesi ile tekrar imparatoriçe olma ihtimali doğmuş ise de imparator I. Aleksios'un büyük oğlu Ioannes'i eş imparator ilan etmesiyle imparatoriçe olamayacağını anlamıştır.⁴⁰⁸

Babasının ölümünün ardından imparator olan kardeşi II. Ioannes Komnenos'a karşı bir suikast girişiminde bulunmuş, bundan dolayı Kecharitomene Manastırı'na sürgüne gönderilmiştir. Bu olay Anna Komnena için yeni bir serüvenin başlamasına neden oldu. Bundan sonraki hayatını manastırda geçiren Anna kendisini dine adanarak hayatı boyunca da burada rahibe olarak kalmayı tercih etti.⁴⁰⁹

Bu süreçte yazmaya merak saran Anna, yazım yeteneğini göstermek amacıyla Bizans tarihinin en önemli kaynakları arasında yer alan "*Aleksiad*" adlı eserini burada yazmaya başlamıştır.⁴¹⁰ Ortaçağ Avrupa tarihinin tek kadın tarihçisi olan Anna yazmış olduğu eseriyle Komnenos hanedanı dönemini ve hatta X-XI. yüzyıl Bizans-Avrupa tarihini aydınlatmaktadır. Homeros tarzında yazdığı eserinde İlyada ve Odesia'ya sayısız göndermelerde bulunmuştur.⁴¹¹ Bu isimlerin dışında Omirus, Aristoteles, Sophokles gibi isimlerden etkilenmiş, yazmış olduğu eserlerde bu tarihçi ve filozoflara atıflarda bulunmuştur.⁴¹²

Anna Komnena, *Aleksiad* adlı eserinde objektif değerlendirmelerden uzak bir şekilde kendi duygu ve düşüncelerine yer vermiştir. Babası ve kardeşlerine dair değerlendirmelerinde bunu açıkça görmek mümkündür. Eserde babasına duyduğu hayranlığın etkilerini görmek mümkün olduğu gibi taht kavgalarından dolayı kardeşlerine dair olumsuz eleştirileri görmekte mümkündür. *Aleksiad* adlı eser gerek yazım özelliği gerekse işlenen konuların ele alınışı açısından Komnenos hanedanı döneminde yaşanan olayları gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Anna eserinde subjektif değerlendirmeler yapmasından dolayı eser bir tarafsız bir tarih kitabı olmaktan ziyade biyografi ve destan özelliği taşımaktadır.⁴¹³ Anna Komnena'nın kesin ölüm tarihi bilinmemekle birlikte Ahmet Refik Altınay "*Bizans İmparatoriçeleri*" adlı eserinde altmış yaşında öldüğü bilgisini vermektedir. Anna'nın 1083 yılında doğduğu göz önüne

⁴⁰⁸ Öztürk, s. 124.

⁴⁰⁹ Öztürk, s. 125.

⁴¹⁰ Connor, s. 247.

⁴¹¹ Dilek Maktal Canko, "*Bizans'ta Kadın Sanatçılar*", s. 125.

⁴¹² Altınay, s. 88; Öztürk, s. 126.

⁴¹³ Dilek Maktal Canko, "*Bizans'ta Kadın Sanatçılar*", s. 126-127.

alındığında 1148 yılında öldüğü ortaya çıkmaktadır.⁴¹⁴

3.7.5. Theodora Palaiologina

VIII. Mihail'in eşi Theodora 1240 yılında Konstantinopolis'te doğmuştur. Theodora bir imparator eşi olmaktan öte Bizans sosyo-kültürel yapısında ve dini hayatında etkili olan ender kadınlardan bir tanesidir. Babası Bizans asilzadelerinden Ioannes Konstantinos Palaiogos'dur. Annesi ise İrini Komnini'dir.⁴¹⁵ Latin kökenli imparator II. Theodor Laskaris'in isteği üzerine saray erkanından George Mouzalon ile 1256 tarihinde henüz on altı yaşındayken evlenmiştir.⁴¹⁶ Theodora'nın dayısı VIII. Mihail, Konstantinopolis'teki Latin hakimiyetine son verdi. Bu sırada yiğennin kocası Mouzalon'u da öldürdü. Sonrasında ise 1261 tarihinde Theodora'yı kendi isteği doğrultusunda John Raoul Petraliphas ile evlendirmiştir.⁴¹⁷

Theodora 1274 yılında kocasını kaybettikten sonra o dönemin modasına uyarak kendisini manastıra kapattı. Ve hayatının bundan sonraki aşamasını manastırda geçirdi. Manastırda yaşadığı süre içerisinde akademik konular üzerine yoğunlaştı, kendisini okuma ve yazmaya verdi.⁴¹⁸

Manastırda bulunduğu süre içerisinde *typikon* türünde eser yazarak manastırda yaşananları kaleme almıştır. Bu eser başta Bizans olmak üzere Ortaçağ Avrupası'nın sosyo-kültürel yapısını ortaya koyması özellikle Doğu Ortodoks mabetlerinde uygulanan dini ritüellerin ele alınması açısından önemlidir. Theodora *typikon* eseri 12 tam sayfadan oluşan resim bölümüyle birlikte 151 sayfalık bir metni kapsamaktadır. *Typikon* Bizans'ın sosyo-kültürel yapısını ortaya koyduğu gibi dini inancı, dini inanç içerisinde yer alan ibadet ve sembolleri, dini törenleri, manastırlardaki kuralları, manastırlardaki günlük hayatı anlatması açısından önemlidir.

3.7.6. Eirene Eulogia Humnaina Palaiologina

Eirene Eulogia'nın babası Bizans'ın son dönemine damgasını vuran önemli bilgin ve devlet adamlarından Nikeferos Humnos'tur. 1291 yılında doğmuştur. Babası II. Andronikos'un başdanışmanı ve başbakanı olarak görev yapmıştır. Annesi hakkında bilgi yoktur. Nikeferos Humnos oldukça dindar biri olup aynı zamanda felsefe, ilahiyat

⁴¹⁴ Altınay, s. 93.

⁴¹⁵ Öztürk, s. 134.

⁴¹⁶ Nicol, s. 38; Öztürk, s. 134.

⁴¹⁷ Nicol, s. 40.

⁴¹⁸ Nicol, s. 47-48.

ve edebiyat ile ilgilemiştir. Eirene Eulogia'nın yetişmesinde ve kişiliğinin oluşmasına babasının etkili olmuş, o da babası gibi edebiyat ve sanatla ilgilenmiştir. Kaynaklarda dindar birisi olan Eirene Eulogia'nın bu konuda annesinden etkilendiği yazmaktadır.

Eirene Eulogia, küçük yaşta manastıra girmiştir. Manastırda her türlü suç ve günden uzak bir ortamda yetişen Eirene Eulogia, çocukluğundan itibaren kişiliği, karakteri ve üstün özellikleri ile dikkatleri çekmeyi başarmıştır. Bizans İmparatoru II. Andronikos'un da ilgisini çekmeyi başaran Eirene Eulogia, imparatorun yönlendirmesiyle Trabzon Rum İmparatoru II. Aleksios ile evlenmek üzereyken, II. Aleksios'un vazgeçmesi nedeniyle bu evlilik gerçekleşmemiştir.⁴¹⁹

Bu evliliğin gerçekleşmemesi en çok babası Nikeferos Humnos'u mutlu etmiştir. Çünkü onun düşüncesi kızını Bizans hanedanından birisiyle evlendirmek bu yolla hanedanla aralarında akrabalık bağının kurulmasını sağlamaktır. Nitekim bu arzusu yerine gelmiş, kızı Eirene Eulogia, imparator II. Andronikos'un oğlu İoannis ile evlenmiştir.⁴²⁰ Bu evlilik gerçekleştiğinde Eirene Eulogia on iki yaşında İoannis ise on yedi yaşındadır. İoannis evlendikten bir süre sonra "*despot*" ünvanını alırken, karısı da hanedana girdiği için "*basilissa*" ünvanını almıştır.

Evlilik gerçekleştikten dört yıl sonra İoannis beklenmedik bir şekilde vefat etmiştir. İoannis öldüğünde Eirene Eulogia on altı yaşındadır. Gençliğinin ilk döneminde dul kalan Eirene Eulogia, yaşadıklarının etkisiyle bir süre ailesi de dahil olmak üzere hiç kimseyle görüşmemiştir. Daha sonra hanedan dışına çıkmayı yani "*basilissa*" ünvanını kaybetmeyi göze alarak, kendisini bir din görevlisine adanmış ve onunla evlenmiştir. Bu kişi aynı zamanda aile dostları, doğuştan ruhani bir din adamı olan Theoleptos'tur. Theoleptos, onu zenginliğin ve gösterişin dünyasından alarak, daha dindar ve daha mütevazı bir hayat yaşamasına öncülük etmiştir.⁴²¹

Hatırı sayılır bir servete sahip olan Eirene Eulogia, bu servetini yoksullara yardım, savaş esirlerinin fidyelerinin ödenmek amacıyla harcamaktan kaçınmamıştır. Servetinin geri kalan kısmıyla Ayasofya yakınlarındaki eski bir manastır binasını yeniden inşa edip, döşettirmiştir. Bu manastırın adı Hristos Filanthrepos (Hayırhah Mesih) Manastırı'dır.⁴²²

⁴¹⁹ Nicol, s. 66-67.

⁴²⁰ Kaynaklarda Eirene'nin II. Andronikos'un gayrimeşru kızı olduğu bilgisi vardır; Ostrogorsky, s. 457.

⁴²¹ Nicol, s. 68-69.

⁴²² Nicol, s. 70.

Manastır inşa edildikten kısa bir süre sonra büyük ün kazanmış ve kadınların yoğun olarak ziyaret ettiği belirli dini mekanlardan birisi haline gelmişti. Manastır inşa edildikten kısa süre sonra manastırda görev yapan rahibelerin sayısı 100'ü aşmıştır. Kaynaklarda dindar hayat yaşayan ve kendisini herşeyden soyutlayan Eirene Eulogia'nın, enteresan bir şekilde hayatının son döneminde felsefe ve pagan kültürüne ait ilimlerle ilgilendiğine dair bilgiler vardır. Antik Yunan Felsefesi ve düşünce yapısı ile yakından ilgilenmiş, dönem filozoflarının eserlerini okuyup-inceleyerek, kendisini bu alanda araştırmalara vermiştir. Hayatının son dönemini manastırda geçiren Eirene Eulogia altmış beş yaşında 1355 tarihinde Konstantinopolis'te ağır bir hastalığa yakalanarak vefat etmiştir ⁴²³

3.7.7. Anna Notaras Palailogina

Anna Notaras Palailogina, XVI. Yüzyılda Bizans aristokrasisinden imtiyazlı ve zengin bir aile mensuptur. Doğum yeri ve doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Babası Lukas Notaras, XV. Yüzyılda ayakta kalan son eyaletlerinden Peloponnesos'un eşrafından olan zengin bir toprak sahibidir. Babası, imparator VIII. Yoannis ve XI. Konstantin zamanında *mesazon* (başbakan) ve *mezas duks* (büyük duk) olarak görev yapmıştır. Babası yaşadığı dönem içerisinde Bizans aristokrasisinin en önemli isimlerinden biri haline gelmiştir. 1439 tarihinde Floransa'da Bizans ve Latin kiliseleri arasında birliğin sağlanmasında ve Hristiyanlar arasında hoşgörü, diyalogun oluşmasında önemli katkısı vardır. ⁴²⁴

Anna Lukas Notaras, Bizans'ın en soylu ailelerinden Palailoginalılar'a mensup bir kadınla evlenmiş bu evliliklerinden yedi çocukları olmuştur. İstanbul'un Fethi sırasında Bizans ordusunun sevk ve idaresinde görev alan Anna Lukas Notaras'ın fethin ardından idam edilmesi sebebiyle bütün kızları İtalya'ya göç etmiş ve buraya yerleşmiştir. Anna, İstanbul'un fethinden önce Roma'ya yerleşmiştir. İstanbul'un fethinden sonra kardeşleri de Roma'ya göç ederek onun yanına yerleşmiştir. Roma'dan sonra Napoli'ye göç eden Anna, Venedik'teki Ortodoks cemaatinin sözcüsü ve hamisi olarak görülmüş ve yaşadığı dönem içerisinde Ortodoksların İtalya'daki en önemli kanaat önderlerinden birisi olmuştur. ⁴²⁵

⁴²³ Nicol, s. 74-78.

⁴²⁴ Nicol, s. 106.

⁴²⁵ Nicol, s. 108-109.

Anna, İstanbul'un fethi sonrasında gerek kardeşlerinin gerekse Bizans'ın soylu ailelerine mensup kişilerin İtalya'ya yerleşmesine öncülük etmiştir. İtalya'da, Bizans kolonisi kurmayı düşünen Anna bu amaçla bazı çalışmalar yürütmüştür. Siena Krallığı ile koloni kurulmasına yönelik anlaşma yapılmıştır. Bu kapsamda Anna ve Konstantinopolis'ten gelen Bizanslılar'a vatandaşlık verilmiştir. Fakat koloni kurma çalışmaları neticelendirilememiş ve İtalya'da hiçbir zaman Bizans kolonisi kurulamamıştır.⁴²⁶

Notaras Anna 1493 tarihinde Venedik'te Bizans Kardeşlik Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Bu cemiyetin kurulmasıyla birlikte İtalya'ya yerleşen Bizanslılar kendi memurlarını yetiştirebilecek ve kendi komitelerini kurabileceklerdi. Cemiyetin kurulmasının ardından İtalya'da yaşayan Bizanslılar bölgede koloni kurabilecek duruma gelmişlerdir. Notaras Anna'nın en büyük hayallerinden birisi Venedik'te bir Bizans Kilisesi inşa ettirmektir. Onun bu düşüncesi o öldükten sonra gerçekleşmiş, 1539 yılında Venedik'te Bizans Kilisesi'nin inşa çalışmalarının başlamasına izin verilmiştir. Bu kilisenin adı San Giorgio Maggiore Kilisesi'dir.⁴²⁷

Notaras Anna, Bizanslıları sadece siyasi açıdan örgütlememiş aynı zamanda İtalya'da yaşayan Bizanslıların eğitim, kültür, felsefe, edebiyat ve sanat çalışmalarına da öncülük ederek, onlar yaptıkları çalışmalarda teşvik etmiştir. Yunan kültür ve edebiyatının İtalya'da yayılması için faaliyet yürüten Aldus Manutius, Anna tarafından desteklenmiştir. Bu dönemde yazılan pek çok eser ve çevirinin destekçisi yine Notaras Anna'dır. Bu açıdan değerlendirildiğinde İtalya'da Rönesans'ın başlamasında Yunan ve Bizans kültürel değerlerinin İtalya'ya taşınmasında büyük rol üstlenmiştir.

Notaras Anna'nın medeni durumu hakkında pek fazla bilgi olmamakla birlikte bazı Bizans tarihçileri onun XI. Konstantin'in nişanlısı olduğunu iddia ederken bazıları ise onun dul eşi olduğunu iddia etseler de kesinleşmiş bir bilgi bulunmamaktadır.

Notaras Anna, Roma, Floransa, Siena gibi şehirlerde yaşamış en son olarak Venedik'e yerleşmiştir. İtalya'da "Lukas Notaras'ın Kızı" ve "XI. Konstantin'in Nişanlısı" olarak tanınan Anna, İtalya'da genel olarak gittiği her yerde itibar görmüştür. Kendisiyle birlikte Bizans asilzadelerinin İtalya'ya yerleşmesinde büyük payı vardır. Onun Venedik'e gitmesi üzerine İtalya'da yaşayan diğer Bizanslılar'da Venedik'e yerleşmeye başlamıştır.

⁴²⁶ Nicol, s. 110.

⁴²⁷ Nicol, s. 115.

İtalya'da bulunduğu sürece Katolik Kilisesi'nin bütün baskılarına rağmen Latince öğrenmeyi reddederek, Ortodoks kimliğini korumaya özen göstermiştir. Notaras Anna, İtalya'ya yerleşen Bizanslıları bir arada tutmayı başarak, onların mezhepsel kimliklerini korumalarına büyük özen göstermiştir. Anna, vefat etmeden önce 1493 yılında bir vasiyet hazırlatmıştır. Notaras Anna'nın ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1507 yılında vefat ettiğı üzerinde durulmaktadır.⁴²⁸

⁴²⁸ Nicol, s. 115-120.

SONUÇ

Bizans İmparatorluğu tarihin en uzun hüküm süren imparatorluklarından birisidir. On buçuk asır (1050 yıl) boyunca siyasi varlıklarını korumayı ve sürdürmeyi başarmışlardır. Bizans siyasi alanda tarihin en önemli imparatorluklarından biri olduğu gibi kültür ve medeniyet alanında da tarihin en etkili imparatorluklarındanıdır. Bizans toplumu heterojen bir yapıya sahip olup, kadınlara dair değer yargılarının oluşmasında Antik Yunan ve Roma kültürleri ile birlikte imparatorluğun bir dönem resmi dini konumunda olan Paganizm'in ve sonraki süreçte imparatorluğun resmi dini haline gelen Hristiyanlık'ın etkisi oldukça büyüktür.

Bu değer yargıları kadının sosyal ve siyasi yapı içerisindeki yerini etkilemesi açısından önemlidir. Ataerkil bir toplum yapısına sahip olan Bizans İmparatorluğu'nda tarih boyunca siyasi ve sosyal yapı içerisinde yer edinen pek çok kadın mevcuttur. Bu kadınların çok büyük bir kısmı hanedana mensup ya da soylu ailelere mensup kadınlar olup yaptıklarıyla Bizans İmparatorluğu'nu etkiledikleri gibi yaşadıkları döneme damgalarını vurmuşlardır.

Yaptıkları, eserleri ve yaşamı ile bir efsane haline gelen I. Konstantin'in annesi Azize Helena, dindarlığı, hayırseverliği, banılığı ile yaşadığı döneme damga vurduğu gibi kendisinden sonra gelen imparatoriçelere ve soylu kadınlara örnek olmayı başarmıştır. Banilik kültürünü ilk başlatan kadın konumunda olan Azize Helena bu anlamda Bizans toplumunu derinden etkilemiş, Batı Medeniyeti'nde banilik kültürünün oluşmasında önemli katkısı olmuştur. Hatta Azize Helena tarafından başlatılan bu uygulama Bizans sonrasında Doğu Medeniyeti'nin en önemli temsilcisi konumunda olan Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkilemiş, Osmanlı'nın soylu kadınları banilik kültürünü farklı şekillerde devam ettirmişlerdir. Bu dönemde kilise ve manastır yaptırma geleniğinin yerini cami, külliye, medrese ve çeşme yaptırma geleneği almıştır.

Araştırmamızda ortaya çıkan bir diğer sonuç, sayıları az olmakla birlikte Bizans İmparatorluğu'nda sanat, edebiyat ve tarih gibi alanlarda ön plana çıkan kadınların olduğudur. Hatta imparatorluğun yıkılmasından sonra İtalya'ya yerleşen soylu kadınlardan Anna Notaras, Konstantinopolis'ten gelerek Venedik ve Roma'ya yerleşen Bizanslı aydınları himaye edip, Rönesans hareketinin en önemli destekçilerinden birisi olmuştur.

Bütün bunlar göz önüne alındığında Bizans kadınının diğer Ortaçağ toplumlarından daha farklı bir konumda olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bunun en temel sebeplerinden birisi imparatorluğun kozmopolit yapısıdır. Farklı kültürleri, inanç ve dinleri bünyesinde barındıran Bizans İmparatorluğu'nda ataerkil toplum yapısına rağmen kadınlar pek çok alanda kendilerini temsil etme fırsatı bulmuşlardır.

Bizans kadınlarının en fazla rağbet gösterdiği ve kendini temsil fırsatı bulduğu alan dini hizmetlerdir. Kadınların yoğun olarak ilgilendiği kilise ve manastırlar imparatorluğun en önemli sosyal kurumları arasında yer almaktadır. Mabetlerin bu derece önem kazanmasında etkili olan asıl faktör kadınların kilise ve manastırlara yönelmesinde dindarlığın yüceltilmesi ve kutsanmasıdır. Kilise ve manastırlar, bir dini kurum olmaktan öte her sosyal statüden kadının bir araya geldiği yerlerdir. Buralarda hiçbir ayrımcılık olmadan bütün kadınlar eşit sayılmış, kadınlar arasında cinsiyet birlikteliği oluşturulmuştur.

Ayrıca manastır ve kiliseler evlenmeyen veya dul, soylu, varlıklı ve iyi eğitim alan kadınlar açısından bir inziva köşesidir. Bu kadınlar kilise ve manastırlarda kültürel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bizans'ta manastırlar, dokuma yapılan, kitap yazılan ve çoğaltılan, müzik bestelenilen, ilahiler söylenen bir kültür merkezi konumundadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Bizans kadınları, Batı Medeniyeti'nin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Ortaçağ'da ki diğer Hristiyan toplumlarından farklı olarak Bizans'ta manastırlar, kadınların gelişim ve değişimine katkı sağlamışlardır.

Bizans İmparatorluğunda kadınların sosyal haklarının sınırlandırıldığı yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte aile ve miras hukukunda kadınların haklarının korunmasına özen gösterilmiş, farklı dönemlerde buna yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Ortaçağ toplumları içerisinde kadının siyasi alanda temsil hakkı bulunduğu ender devletlerden birisi Bizans İmparatorluğu'dur. Bu anlayış diğer Ortaçağ Avrupa Devletleri tarafından da benimsenmiş, daha sonraki yüzyıllarda yaşanan Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketleri ile birlikte yaşanan modernleşme sonucunda kadın siyasi ve sosyal yapıda önemli ölçüde yer edinmeyi başarmıştır. Roma ve Bizans İmparatorlukları bu konuda diğer Batı toplumlarına öncülük etmiştir.

Başta Ekloga olmak üzere Bizans hukukunun temelini oluşturan düzenlemeler, günümüz modern hukukunun şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu düzenlemelerde kadına boşanma hakkı tanınması, mirastan pay alabilmesi, istediği eşi seçebilmesi ve kadının rızasının olmadığı evliliklerin engellenmesine yönelik

uygulamalar modern medeni hukuk ve miras hukukuna öncülük ettiğini göstermektedir. Ne yazık ki, Bizans toplumunda hukuki alandaki eşitlik sosyal hayata yansımamış, kadınlar bir birey olmaktan öte cinsel kimliklerinin onlara yüklediği; anne, kız kardeş, eş, gelin olarak ifade edilmişlerdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Bizans'ın kadınlara dair bakış açısı diğer Ortaçağ Devletleri ile aynıdır. Yüzyıllar boyu sanat, medeniyet ve siyasetin merkezi olan Bizans İmparatorluğu kadınların sosyal haklarının korunması, kadınların eğitimi, kadınların sosyal yaşamda yer edinmeleri konusunda geri kalmıştır.

Çalışmamız Bizans toplumunda kadınların toplumsal açıdan önemini yansıtması, Bizans tarihinde etkili olan imparatoriçelere, soylu kadınlara ve az sayıda Bizanslı kadın yazar ve sanatçılara yer vermesi açısından önem arz etmektedir. Cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik uygulamaların arttığı şu zamanlarda Bizans başta olmak üzere Ortaçağ'da kadın ve kadınların sosyal statüleri ile ilgili yapılacak çalışmalar daha da önemli hale gelmiştir.

Ülkemizde Bizans tarihi üzerine yapılan araştırmaların az sayıda, yetersiz oluşu da göz önüne alındığında çalışmamızın kısmi de olsa bir boşluğu dolduracağına inanıyor, Bizans tarihi, kültür ve medeniyeti, Bizans toplum yapısı ve Bizans'ta sosyal yaşam konuları üzerine çalışma yürütecek ilim insanlarına öncülük etmesini temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ALTINAY, Ahmet Refik; *Bizans Ve Osmanlı Saraylarında İhtiraslı Kadınlar*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2009.
- ASBRIDGE, Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, Çeviren: Ekin Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2014.
- BAILLY, Agus, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çeviri: Tevabil Alkaç, Nokta Yayınları, İstanbul, 2005.
- BARKER, Ernest, *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü*, Çeviri: Mete Tuncay, İmge Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1995.
- BAŞTAV, Şerif, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461) Osmanlı Türk-Bizans Münasebetleri*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.
- BAYLADI, Derman, *Bizanslı Üç İmparatoriçe Theodora-İrini-Zoe*, Bayladı Yayınları, İstanbul, 2017.
- BASKICI, M. Murat, *Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)*, 2. Baskı, Phoenix Yayınları, Ankara, 2016.
- BEDİRHAN, Yaşar, *Ortaçağ Tarihi*, Nobel Yayınları, İstanbul, 2012.
- CHEYNET, Jean-Claude, *Bizans Tarihi*, Çeviri: İsmail Yerguz, Dost Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2016.
- CONNOR, Carolyn L., *Bizans'ın Kadınları*, Çeviri: Barış Cezar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
- ÇELEBİ, Binnur, *Eskiçağ'da Kadın*, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2015.
- ÇETİN, Altan, *Ortaçağda Kadın*, Lotus Yayınları, Ankara, 2011.
- ÇIVGIN, İzzet, *Ortaçağ Tarihi*, Maya Akademi Yayınları, Ankara, 2008.
- DIEHL Charles, *Bizans İmparatorluğunun Tarihi*, Çeviri: Gökçe Bozkurt, İlgi Kültür Sanat Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2014.
- GREGORY, Timothy E., *Bizans Tarihi*, Çeviri: Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2016
- H. MCNEILL, William, *Dünya Tarihi*, Çeviren: Alaeddin Şenel, V Yayınları ve İmge Yayınları Ortak Yayını, 2. Baskı, İstanbul, 1988.
- HILL, Barbara, *Bizans İmparatorluk Kadınları (1025-1204): İktidar, Himaye Ve İdeoloji*, Çeviren: Elif Gökteke Tut, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

- HONIGMAN, Ernest, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Çeviren: Fikret Işıltan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970.
- İLÇİN GÖNENÇ, Fulya İlçin, *Roma Hukukunda Kadın*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- KÖROĞLU, Gülgün, *Bizans'ta Kadın ve Kadın Takıları*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010.
- LEVITCHENKO, M. V. , *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, Çeviren: Maide Selen, Özne Yayınları, İstanbul, 1999.
- MORGAN, Giles, *Bizans'ın Kısa Tarihi*, Çeviren: Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010.
- MERÇİL, Erdoğan, *Alparslan Ve Malazgirt*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2018.
- NİCOL, Donald M., *Bizans'ın Soylu Kadınları (On Portre, 1250- 1500)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- PROKOPUS; *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çeviri: Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Yayınları, 5. Baskı, 2015.
- ROBERT, J. M., *Avrupa Tarihi*, Çeviren: Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2010.
- OKİÇ, Mehmet Tayyip, *İslamiyet'te Kadın Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çeviri: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 8. Baskı, Ankara, 2015.
- ÖZTÜRK, Nazan, *Bizans'ın Asil Kadınları*, E Yayınları, İstanbul, 2016.
- SEİDLER, G. L., *Bizans Siyasal Düşüncesi*, Çeviren: Mete Tunçay, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.
- TURAL, Murat, *Ortaçağ Doğu Hristiyanlığında Manastır Hayatı*, IQ Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.
- VASİLİEV, Alexander, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çeviri: Tevabil Alkaç, Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.
- UÇAR, Şahin, *Anadolu'da İslam-Bizans Mücadelesi*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990.
- YILDIRIM, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Nil Yayınları, İzmir, 1996.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, *İslamiyet Ve Türkler*, Kamer Yayınları, İstanbul, 2000.
- YILDIZ, Sevcen, *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı Ve Anadolu'daki İzleri*, Detay Yayınları, 2. Baskı, 2018.

Kitap Bölümleri, Makaleler ve Ansiklopedi Maddeleri

- AKSAN, Yücel, “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”, *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXVIII, Sayı:2, İzmir, 2013, s. 355-368.
- AKYÜREK, Engin, “Bir Ortaçağ Sanatı Olarak Bizans Sanatı”, *Sanatın Ortaçağı/Türk, Bizans Ve Batı Sanatı Üzerine Yazılar*, Hazırlayan: Engin Akyürek, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 71-89.
- ARI, Bülent, “Halil İnalcık’ın Keşifleri ve İki Örnek: Bafeus/Koyunhisar ve Pelekanon Muharebeleri”, *25-27 Mayıs 2005 Türk Tarihçiliğinde Dört Sima Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul, 2005, s. 38-45.
- AYDIN, Mehmet, “İkbal’in Felsefesinde İnsan” , *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 29, Sayı:1, Ankara, 1987, s. 84-106.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Kadın”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C.24, Ankara, 2001, s. 86-94.
- BASERİ, Ameneh, “Semavi Dinlerde (İslam, Hristiyanlık, Yahudilik) Kadına Şiddet Ve Saygının Karşılaştırılması Hakkında Araştırma”, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 16, Sayı: Özel Sayı-1, Karaman, 2014, s. 123-127.
- BERKTAY, Figen-ATASOY, Emin, “Dinler Coğrafyasına Kültürel Bir Bakış”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 18, Balıkesir, Aralık 2007, s. 18-44.
- BİLGİN, Beyza, “İslam’da Ve Türkiye’de Kadınlar” , *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 36, Sayı:1, Ankara, 1997, s. 29-43.
- BİLGİN, Sıdika, “Moda Ve Giyim”, *Anadolu Üniversitesi Anadolu Sanat Dergisi*, Sayı: 12, Eskişehir, 2002, s. 16-27.
- CAN, Cahit, “Zerdüşçülük, Zerdüş Ve Hukuk (Avesta)”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, Sayı:1, Ankara, 1968, s. 273-288.
- COŞKUN, İbrahim, “Muhiyiddin Arabi’nin Felsefesinde “Allah” Mevhumu”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi İbnü’l-Arabî Özel Sayısı*, Sayı:1, İstanbul, 2008, s.117-143.
- ÇAKMAKÇI, Zeynep, “Erken Bizans Döneminde Kadın Baniler Ve Kültürel Yaşama Etkileri”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı:1, Manisa, 2017, s. 775-800.

- ÇUBUKÇU, İbrahim Agâh, “İslamda Kadın Hakları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, Sayı:1, Ankara, 1973, s. 37-43.
- DEMİRCAN, Adnan, “Cahiliyye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti”, *İstem Dergisi*, Yıl:2, Sayı:3, Konya, 2004. , s. 9-29.
- EMİROĞLU, Haluk, “Roma Klasik Hukuk Dönemi'nde Mal Rejimi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 50, Sayı: 3, Ankara, 2001, s. 175-183.
- ERİŞGİN, Özlem Söğütlü, “Roma Toplumunda Kadının Konumu”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:2, Malatya, 2013, s. 1-31.
- ERTUĞRUL, Özkan, “Bizans’da Sosyal Yaşam”, *Taha Toros Arşivi*, Tarihsiz, s. 20-24.
- GAUDEMET, Jean, “*Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu*”, Çeviren: Bülent Tahiroğlu, İstanbul, Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt: VI, Sayı:9, İstanbul, 1972, s. 205-230.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Kadın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 24, İstanbul, 2001, s. 83.
- HATİPOĞLU, Mehmet Said, “İslam’ın Kadına Bakışı” , *İslam’da Kadın Hakları I*, Rehber Yayınları, İstanbul, 1993, s. 118-119.
- İNAN, Fatih, “Neil Faulkner, Roma: Kartalların İmparatorluğu”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1, Trabzon, 2015, s. 315-316.
- KARAASLAN, Derya, “Antik Yunanda Kadın Olmak”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Siirt, s. 159-174.
- KAVAL, Musa, “İlahi Dinlerde Kadının Kıyamet Problemi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 55, Kırgızistan, Mayıs-Haziran, 2016, s. 306-324.
- KİA, Rukiye Akkaya, “Atina’daki Demokrasiden Ortaçağ’a Kadının Dünyası Ve Kadın Filozoflar”, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 73, Sayı: 1, İstanbul, 2015, s. 7-20.
- KÜÇÜKBEZCİ, Hatice Gül, “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar İle Anadolu Halkları Arasında İlişkiler”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26, Konya, 2011, s. 25-58.
- MAKTAL CANKO, Dilek, “Bizans’ta Kadın Sanatçılar”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt: XXV, Sayı:1, İzmir, 2016, s. 111-138.

- MAKTAL CANKO, Dilek, “Bizans Prensesi Anikia Iuliana’nın Baniliği ve Aziz Polyeuktos Kilisesi”, *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, Yıl:2, Sayı: 1, Kocaeli, 2017, s. 47-63.
- NECİPOĞLU, Nevra, “Anikia Iuliana”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 1, Kültür Bakanlığı/Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 274.
- OZANSOY, Esin, “Bizans’da Isaurion’ların Ekloga’sına Göre Medeni Hukuk”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Anadolu Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 183-202.
- ÖZKÖSE, Kadir, “Mevlana Celâleddin-i Rûmî’nin Düşüncesinde Kadın”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.11, Sayı:1, Sivas, 2007, s. 51-67.
- RİCE, David Talbot , *Byzantines*, Çevirenler; Abulhalik Bakır Ve Pınar Ülgen, Ortaçağ Tarih Ve Medeniyetine Dair Çeviriler II, Bizim Ofset, Ankara, 2008.
- SEBAİ, Mustafa, *İslam ’da Kadın Hakları I*, Rehber Yayınları, İstanbul, 1993, s. 24-25.
- ŞEN, Vildan Işık, “Bizans İkonalarından Günümüze Sanatta Meryem Ve Çocuk Motifi”, *İdil Sanat Ve Dil Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 32, Ankara, 2017, s. 1359-1381.
- TOPÇUOĞLU Ali Arslan, “Yahudilik, Hristiyanlık Ve İslam Hukuku’na Göre Nikah Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, Samsun, 2010, s. 79-120.
- YALVAÇ, Kadriye, “Eski Babil’de Kız Evladın Miras Meselesi”, *Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 1-2, Ankara, 1965, s. 31-36.
- YASDIMAN, Hakkı Ş., “Yahudi Kutsal Metinlerinde Kadın Karşıtı Söylemler”, *Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 15, İzmir, 2002, 97-121.
- YILDIZ, Sevcen, ÖZERDEN, Turamberk, “Kapadokya’daki Bizans Eserlerinin Turizm İçindeki Yeri; Göreme Örneği”, *International Journal of Academic Value Studies*, Cilt: 3, Sayı: 16, Kahramanmaraş, 2017, s. 95-103.
- YILMAZ, Ömer, “Hristiyan Mistik ve İslam Tasavvuf Geleneğinde Kadın İmgesi ve Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 13, Sayı:2, Eskişehir, 2012, s. 49-65.

Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

- ÇELEBİ, Binnur, Anadolu'da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri Ve Önemi, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- GÜLMEZ, Derman, Ortaçağ'da Kadın Örgütleri Anadolu ve Avrupa Örneği, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.
- KAPLANOĞLU, Sedef, Çin'de Kadın İmgesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

İnternet Kaynakları

- www.wikiwand.com.tr
- <http://www.wildwinds.com>
- <http://www.johnsanidopoulos.com/2016/09/saint-pulcheria-empress-of-romans.html>,
- <https://tr.pinterest.com/pin/239957486379452577>
- www.salvemariaregina.info
- <http://ancientrome.ru/art/artworken/img.htm?id=5800>,
- <http://www.livius.org/pictures/greece/philippi/philippi-museum-pieces/eudocia-i>
- <http://www.turismo.ra.it/eng/Discover-the-area/Art-and-culture/Unesco-world-heritage/Mausoleum-of-Galla-Placidia>
- <http://blog.kavrakoglu.com/bizans-imparatorlugu-13-imparatoriceler-2/>,
- <http://www.wikizero.com/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lb3VkaWEub3JnL3dpa2kvQWVsaWFfRXVkb2NpYQ>
- http://www.oodegr.com/tourkika/synaksaristis/ayia_theodora_paphlagonias.htm
- <http://www.wegm.com/coins/theophilus.htm>,
- <https://www.pravoslavie.bg>
- <http://buffaloah.com/a/virtual/turk/istan/hag/mos.html>
- <http://lcivelekoglu.blogspot.com.tr/2013/11/985-yil-once-bugun-zoe.html>
- <https://royalfavourites.blogspot.com.tr/2016/10/byzantine-imperial-lovers-mistresses.html>,
- <https://www.laphamsquarterly.org/contributors/comnena>
- <https://royalfavourites.blogspot.com.tr/2016/10/byzantine-imperial-lovers-mistresses.html>
- <https://www.laphamsquarterly.org/contributors/comnena>
- <http://www.istanbulkadinmuzesi.org/anna-comnena/?tur=Alfabetik>
- <https://pirlantasarrafi.wordpress.com/category/bizans-kupe/>
- <http://www.martelnyc.com/byzantine-empire/introduction.html>
- <http://www.celebialper.com/ulkeler/yunanistan/yunanistan-hakkinda-bilgi.html>

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	ÜLKÜ AKDEMİR
Öğrenci Numarası	141211102
Enstitü Anabilim Dalı	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Programı	YÜKSEK LİSANS
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	DR.ÖĞR.ÜYESİ SEZGİN GÜÇLÜAY
Tez Başlığı (Türkçe)	BİZANS İMPARATORLUĞUNUN SOSYAL HAYATI İÇİNDE KADININ KONUMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam200..... sayfalık kısmına ilişkin, ...23.../...07.../...2018..... tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % ...7..'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin GÜÇLÜAY

Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ile birlikte enstitüye teslim edilir.

Intihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Ek 2. Bizans İmparatorları ve İmparatoriçeleri Kronolojik Listesi⁴²⁹

Hanedan	Tarih	İmparator	İmparatoriçe
-	324-327	I. Konstantinos	Helena (annesi) Fausta (eşi) Konstantinia (kızı) Helena (kızı)
-	361-363	Iulianus	Helena (eşi)
-	379-395	I. Theodosius	Flacilla (eşi) Galla Placidia (kızı)
Theodoios Hanedanı	395-408	Arcadius	Eudoksia (eşi)
Theodoios Hanedanı	408-450	II. Theodosius	Pulcheria (kız kardeşi) Athenais Eudokia (eşi) Liknia Eudoksia (kızı)
Theodoios Hanedanı	450-457	Markianos	Pulcheria (eşi)
Leon Hanedanı	457-474	I. Leon	Verina (eşi) Ariadne (kızı)
Leon Hanedanı	474-475	Zenon	Ariadne (eşi)
Leon Hanedanı	491-518	I. Anastasios	Ariadne (eşi)
Justinianos Hanedanı	518-527	I. Justinos	Eufemia (eşi)
Justinianos Hanedanı	527-565	I. Justinianos	Theodora (eşi)
Justinianos Hanedanı	565-578	II. Justinus	Sofya (eşi)
Justinianos Hanedanı	578-582	I. Tiberius	Anastasia (eşi)
Justinianos Hanedanı	582-602	Mauricius	Kontantinia (eşi)
Justinianos Hanedanı	602-610	Phocas	Leontia (eşi)
Herakleios Hanedanı	610-641	Herakleios	Eudokia (eşi) Martina (eşi)
Herakleios Hanedanı	641-668	II. Konstans	Fausta (anne)
Herakleios Hanedanı	668-685	IV. Konstantinos	Anastasia (eşi)
Herakleios Hanedanı	685-695	II. Justinianos	Eudokia (eşi) Hazarlı Theodora (eşi)
Herakleios Hanedanı	695-698	Leontius	
Herakleios Hanedanı	698-705	II. Tiberius	?

⁴²⁹ Bu bölümde yer verilen belge, bilgi ve görseller kronoloji, tarihi dönemler esas alınarak oluşturulmuştur.

Herakleios Hanedanı	705-711	II. Justinianos	Theodora (eşi) Eudokia (eşi)
-	711-713	Philippikos	?
-	713-715	II. Anastasios	?
-	715-717	III. Theodosios	?
Isauria (Suriye) Hanedanı	717-741	III. Leon	Maria (eşi)
Isauria (Suriye) Hanedanı	741-775	V. Konstantinos	Eudokia (eşi) Hazarlı Çiçek (eşi) Maria (eşi)
Isauria (Suriye) Hanedanı	775-780	IV. Leon	İrene (eşi)
Isauria (Suriye) Hanedanı	780-797	VI. Konstantinos İrene	İrene (annesi) Maria (eşi)
Isauria (Suriye) Hanedanı	797-802	İrene (VI. Konstantinos'un annesi)	
Isauria (Suriye) Hanedanı	802-811	I. Nikeforos	?
Isauria (Suriye) Hanedanı	811-811	Stavrakios	Theofano (eşi)
Isauria (Suriye) Hanedanı	811-813	I. Mihail	Prokopia (eşi)
Isauria (Suriye) Hanedanı	813-820	V. Leon	Theodosia (eşi)
Amorian Hanedanı	820-829	II. Mihail	Thekla (eşi) Efrosini (eşi)
Amorian Hanedanı	829-842	Theofilos	Theodora (eşi)
Amorian Hanedanı	842-867	III. Mihail	Eudokia Dekapolitissa
Makedonya Hanedanı	867-886	I. Basileios	Maria (eşi) Eudokia İngerina (eşi)
Makedonya Hanedanı	886-912	VI. Leon	Zoe Karbonopsina (eşi)
Makedonya Hanedanı	912-913	Aleksandros	?
Makedonya Hanedanı	913-959	VII. Konstantinos	Helena (eşi)
Makedonya Hanedanı	929-944	I. Romanos	Theodora (eşi)
Makedonya Hanedanı	959-963	II. Romanos	Eudokia (eşi) Theofana (eşi)
Makedonya Hanedanı	963-969	II. Nikeforos	Theofona (eşi)
Makedonya Hanedanı	969-976	I. Ioannes	Maria Skleraina (eşi) Theodora (eşi)
Makedonya Hanedanı	976-1025	II. Basileios	?

Makedonya Hanedanı	1025-1028	VIII. Konstantinos	Helena Alypia (eşi) Zoe (kızı) Theodora (kızı)
Makedonya Hanedanı	1028-1034	III. Romanos	Zoe (eşi)
Makedonya Hanedanı	1034-1041	IV. Mihail	Zoe (eşi)
Makedonya Hanedanı	1041-1042	V. Mihail	Zoe (Annesi)
Makedonya Hanedanı	1042-1042	Zoe	Theodora (Zoe'nin kız kardeşi)
Makedonya Hanedanı	1042- 1055	IX. Konstantinos	Zoe (eşi)
Makedonya Hanedanı	1056-1057	VI. Mihail	?
Komnenos Hanedanı	1057-1059	I. İsaakios	Katerina (eşi)
Komnenos Hanedanı	1059-1067	X. Konstantinos	Eudokia (eşi)
Komnenos Hanedanı	1068-1071	IV. Romanos Diogenes	Eudokia (eşi)
Komnenos Hanedanı	1071-1078	VII. Mihail	Maria (eşi)
Komnenos Hanedanı	1078-1081	III. Nikeforos	Maria (eşi)
Komnenos Hanedanı	1081-1118	I. Aleksios	Anna Dalassena (annesi) İrene Dukania (eşi) Anna Komnena (kızı)
Komnenos Hanedanı	118-1143	II. Ioannes	Macar İrene (eşi)
Komnenos Hanedanı	1143-1180	I. Manuel	Sulzbachlı İrene (eşi) Antakyalı Maria (eşi)
Komnenos Hanedanı	1180-1183	II. Aleksios	Fransalı Agnes (eşi)
Komnenos Hanedanı	1183-1185	I. Andronikos	Fransalı Agnes (eşi)
Angelos Hanedanı	1185-1195	II. İsaakios	Macaristanlı Margaret (eşi)
Angelos Hanedanı	1195-1203	III. Aleksios	Efrosini Dukana (eşi)
Angelos Hanedanı	1203- 1204	II. Aleksios (İkinci defa)	?
Angelos Hanedanı	1204-1204	IV. Aleksios	?
Angelos Hanedanı	1204-1204	V. Aleksios	?
İznik İmparatorluğu Dönemi	1204-1222	I. Theodoros	Anna Komnena (Eş)
İznik İmparatorluğu Dönemi	1222- 1254	III. Ioannes	?

İznik İmparatorluğu Dönemi	1254-1258	II. Theodoros	Elena Asenina (eşi)
İznik İmparatorluğu Dönemi	1258-1261	IV. Ioannes	?
Paleologos Hanedanı	1259-1282	VIII. Mihail	Theodora Dukaina (eşi)
Paleologos Hanedanı	1282-1328	II. Andronikos	Macar Anna (eşi) Montferratlı İrene (eşi)
Paleologos Hanedanı	1328-1341	III. Andronikos	İrini (eşi) Savoyalı Anna (eşi)
Paleologos Hanedanı	1341-1391	V. Ioannis	Eleni Kantakuzini (eşi)
Paleologos Hanedanı	1347-1354	VI. Ioannis	İrini Asanina (eşi)
Paleologos Hanedanı	1353-1357	Matheos	İrini Paleologina (eşi)
Paleologos Hanedanı	1376-1379	IV. Andronikos	Bulgar Keratsa (eşi)
Paleologos Hanedanı	1390-1390	VII. Ioannis	İrene (eşi)
Paleologos Hanedanı	1391-1425	II. Manuel	Helena (eşi)
Paleologos Hanedanı	1425-1453	VIII. Ioannis	Sofya Paleologina (eşi) Maria (eşi) ⁴³⁰
Paleologos Hanedanı	1449-1453	XI. Konstantinos	Caterina Gattilusio (eşi)

⁴³⁰ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 529-536; Gregory, *a.g.e.*, s. 432-435; Connor, *a.g.e.*, s. 437-438; Dikici, *a.g.e.*, s. 505-507; http://www.wikiwand.com/tr/Roma_ve_Bizans_impatorlari%C3%A7eleri_listesi (Görüntüleme tarihi: 28/02/2018)

Ek 3. Resimler

Resim 1. Roma’da bulunan Aziz Petrus Bazilikasında Azize Helena Heykeli⁴³¹

⁴³¹ <http://www.wikiwand.com/tr/Helena>, (Giriş tarihi: 31/03/2018)

Resim 2. I. Konstantin'in annesi Helena adına 325-326 tarihleri arasında bastırıldığı sikke⁴³²

Resim 3. Rönesans Dönemi Ressamlarından Cima da Conegliano'nun İstanbullu Helana isimli eseri⁴³³

⁴³² <http://www.wikiwand.com/tr/Helena>, (Görüntüleme Tarihi: 31/01/2018)

⁴³³ <http://www.wikiwand.com/tr/Helena>, (Görüntüleme Tarihi: 31/01/2018)

Resim 4. Roma Vatikan Müzesinde bulunan Helena Lahdi⁴³⁴

Resim 5. Doğu Ortodoks Kilisesi I. Konstantin ve Helena İkonaları⁴³⁵

⁴³⁴ <http://www.wikiwand.com/tr/Helena>, (Görüntüleme Tarihi: 31/01/2018)

⁴³⁵ <http://www.wikiwand.com/tr/Helena>, (Görüntüleme Tarihi: 31/01/2018)

Resim 6. 825 yılına ait bir İtalyan el yazması Helena tarafından Kudüs'te gerçek haçı bulunmasına dair görsel⁴³⁶

⁴³⁶ <http://www.wikiwand.com/tr/Helena>, (Görüntüleme Tarihi: 31/01/2018)

Resim 7. Almanya Trier Katedralinde yeraltı odasında bulunan Helena'nın baş kutsal emaneti gerçek haçın gösterildiği ikona⁴³⁷

⁴³⁷ <http://www.wikiwand.com/tr/Helena>, (Görüntüleme Tarihi: 31/01/2018)

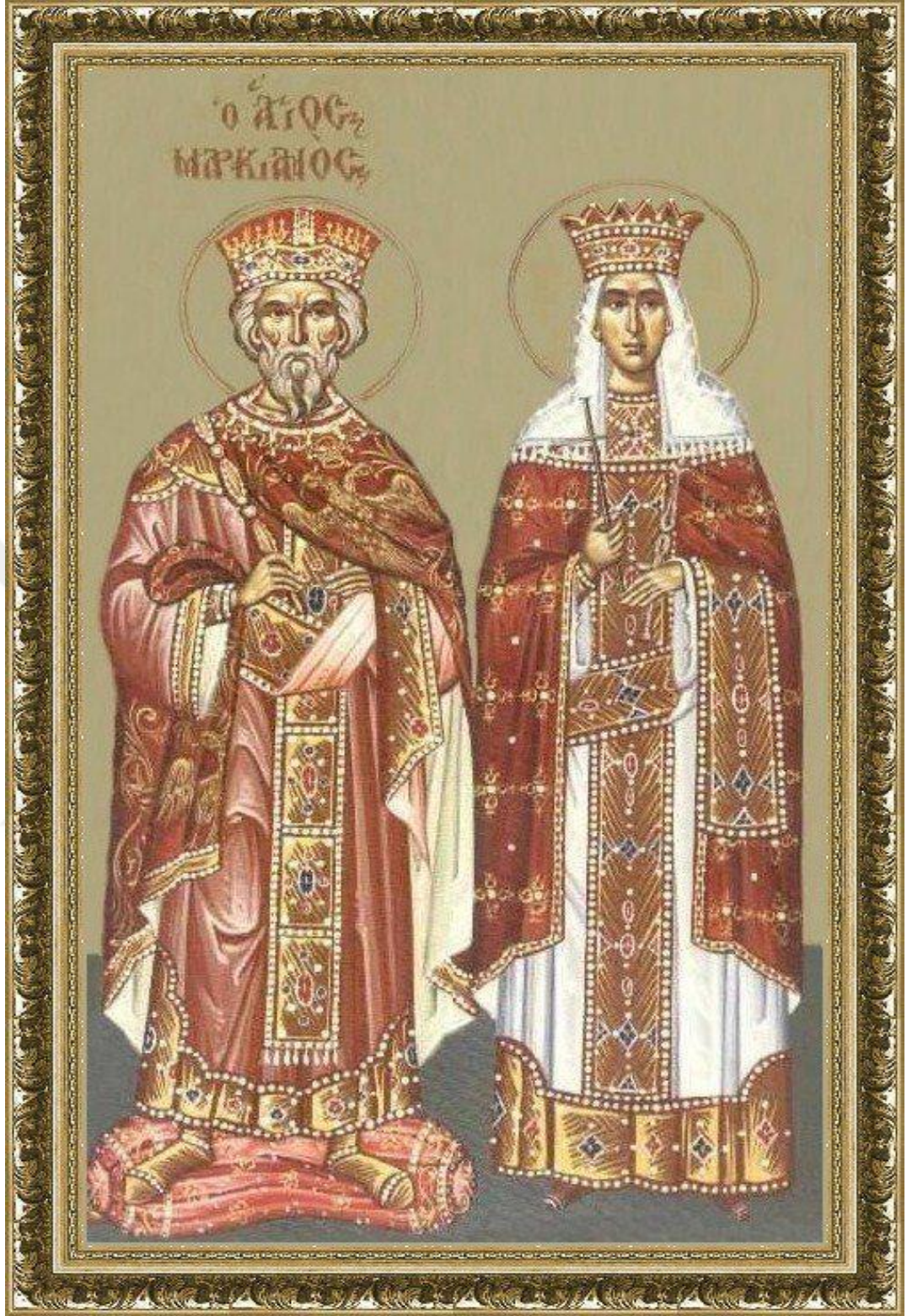
Resim 8. Bizans İmparatoru Arcadius'un kızı Pulcheria⁴³⁸

Resim 9. İmparatoriçe Pulcheria'ya ait farklı tarihlerde basılan sikkeler⁴³⁹

⁴³⁸ <http://www.johnsanidopoulos.com/2016/09/saint-pulcheria-empress-of-romans.html>, (Görüntüleme Tarihi 29/01/2018)

⁴³⁹ <http://www.wildwinds.com/coins/ric/pulcheria/t.html>, (Görüntüleme Tarihi: 29/01/2018)

Resim 10. Doğu Roma İmparatoru Marcianus Ve Eşi Pulcheria⁴⁴⁰

⁴⁴⁰<https://tr.pinterest.com/pin/239957486379452577>, (Görüntüleme Tarihi: 29/01/2018)

Resim 11. İmparatoriçe Azize Pulcheria⁴⁴¹

⁴⁴¹ www.salvemariaregina.info, (Görüntüleme Tarihi: 29.01.2018)

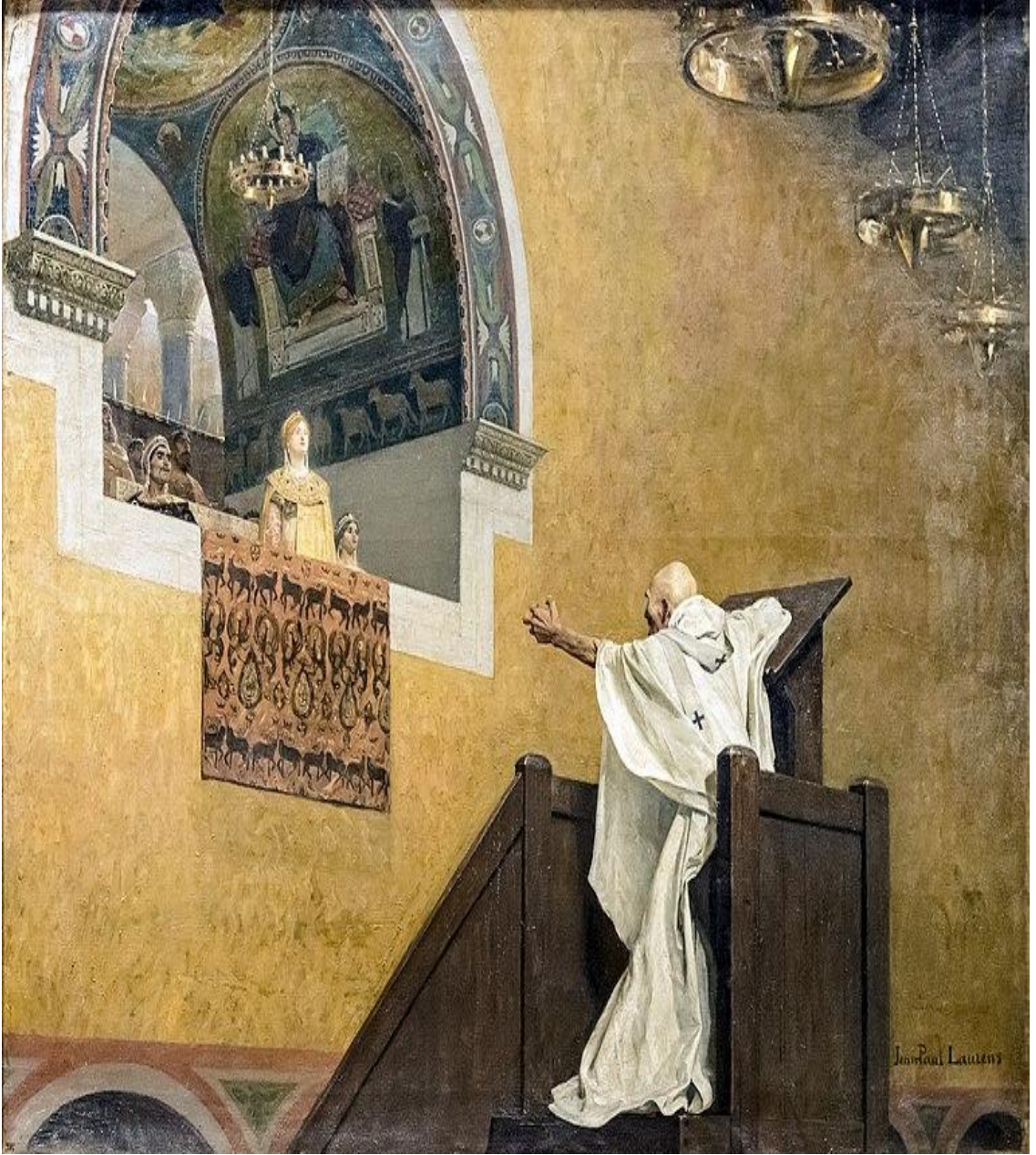
Resim 12. İmparator I. Theodosius'un eşi Aelia Flaccilla'ya ait olduğu düşünülen mermer büst⁴⁴²

Resim 13. İmparatoriçe Aelia Flaccilla adına basılan sikkeler⁴⁴³

⁴⁴² <http://ancientrome.ru/art/artworken/img.htm?id=5800>, (Görüntüleme Tarihi: 28/01/2018)

⁴⁴³ http://www.wildwinds.com/coins/ric/aelia_flaccilla/t.html, (Görüntüleme Tarihi: 28/01/2018)

Resim 14. Ressam Jean Paul Laurens tarafından yapılan 19. yüzyıla ait resimde İmparatoriçe Aelia Eudoxia ile piskopos İoannis Hrisostomos ile yüzleşiyor⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ http://www.wikiwand.com/tr/Aelia_Eudoksia, (Görüntüleme Tarihi: 28/03/2018)

Resim 15. İmparatoriçe Eudoxia adına basılan sikkeler⁴⁴⁵

Resim 16. Yunanistan Philippi Arkeoloji Müzesinde İmparatoriçe Eudoxia portresi ağırlığı⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ <http://www.wildwinds.com/coins/ric/eudoxia/i.html>, (Gösterilme Tarihi: 28/03/2018)

⁴⁴⁶ <http://www.livius.org/pictures/greece/philippi/philippi-museum-pieces/eudocia-i>, (Gösterilme Tarihi: 28/03/2018)

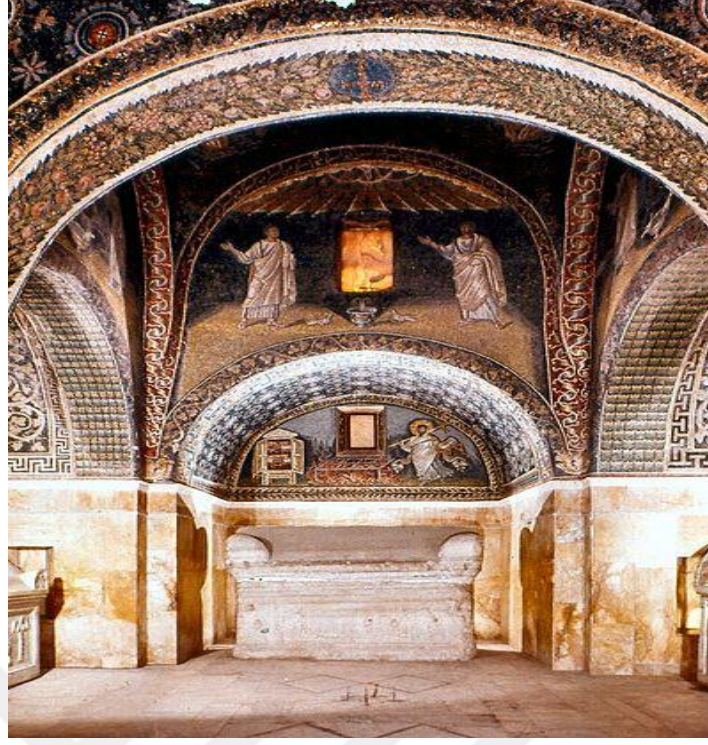
Resim 17. İmparator III. Konstantin'in eşi İmparatoriçe Galla Placidia ve adına basılan madalyon⁴⁴⁷

Resim 18. İmparatoriçe Galla Placidia adın basılan sikkeler⁴⁴⁸

⁴⁴⁷ http://www.wikiwand.com/tr/Galla_Placidia, (Görüntüleme Tarihi: 27/01/2018)

⁴⁴⁸ http://www.wildwinds.com/coins/ric/galla_placidia/t.html, (Görüntüleme Tarihi: 27/01/2018)

Resim 19. İtalya'nın Ravenna şehrinde bulunan İmparatoriçe Galla Placidia mozelesinin içi⁴⁴⁹

Resim 20. İtalya'nın Ravenna şehrinde bulunan İmparatoriçe Galla Placidia mozelesinin içi⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ http://www.wikiwand.com/tr/Galla_Placidia, (Görüntüleme Tarihi: 27/01/2018)

⁴⁵⁰ <http://www.turismo.ra.it/eng/Discover-the-area/Art-and-culture/Unesco-world-heritage/Mausoleum-of-Galla-Placidia>, (Görüntüleme Tarihi: 27/01/2018)

Resim 21. İstanbul Lips Manastırından alınarak İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenen mermer renkli taştan imparator II. Theodosios'un eşi İmparatoriçe Aelia Eudocia kakması⁴⁵¹

⁴⁵¹ <http://blog.kavrakoglu.com/bizans-imparatorlugu-13-imparatoriceler-2/>, (Görüntüleme tarihi: 28/01/2018)

Resim 22. İmparatoriçe Aelia Edocia adına basılan sikkeler⁴⁵²

⁴⁵² <http://www.wildwinds.com/coins/ric/eudocia/t.html>, (Görüntüleme tarihi: 28/01/2018)

Resim 23. Bulgaristan Sofya’da Alexander Nevsky Katedralinde İmparatoriçe Aelia Eudocia’yı temsil eden mozaik⁴⁵³

⁴⁵³<http://www.wikizero.com/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQWVsaWFfRXVkb2NpYQ>, (Görüntüleme tarihi: 28/03/2018)

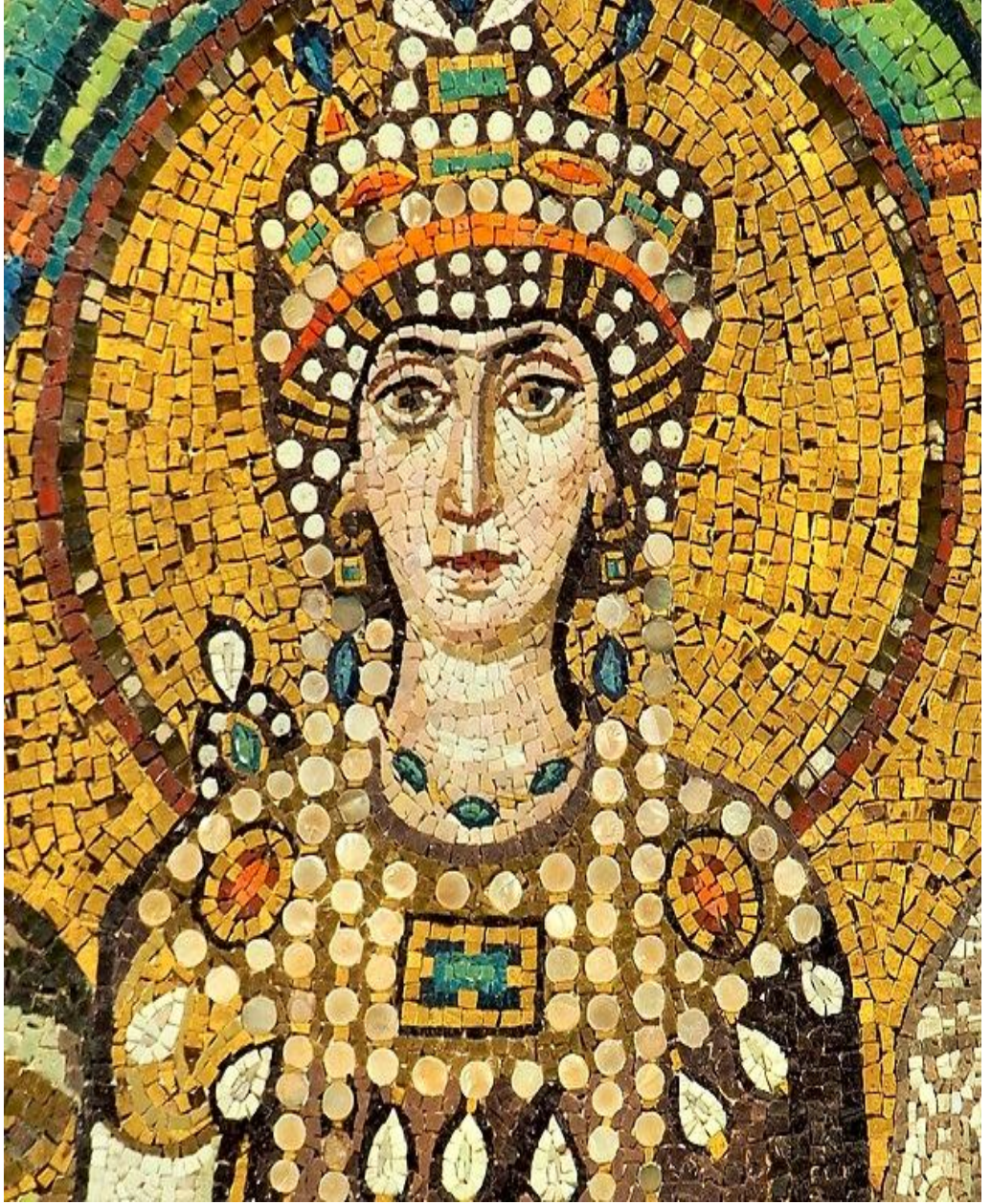
Resim 24. Newyork Metropolitan Müzesinde sergilenen Bizans İmparatorluğu'nun erken döneminin etkili kadınlarından Anicia Iuliana'ya ait olduğu düşünülen büst ⁴⁵⁴

Resim 25. Anicia Iuliana'nın donör portresi⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ http://www.wikiwand.com/en/Anicia_Juliana, (Görüntüleme tarihi: 27/01/2018)

⁴⁵⁵ http://www.wikiwand.com/en/Anicia_Juliana, (Görüntüleme tarihi: 27/01/2018)

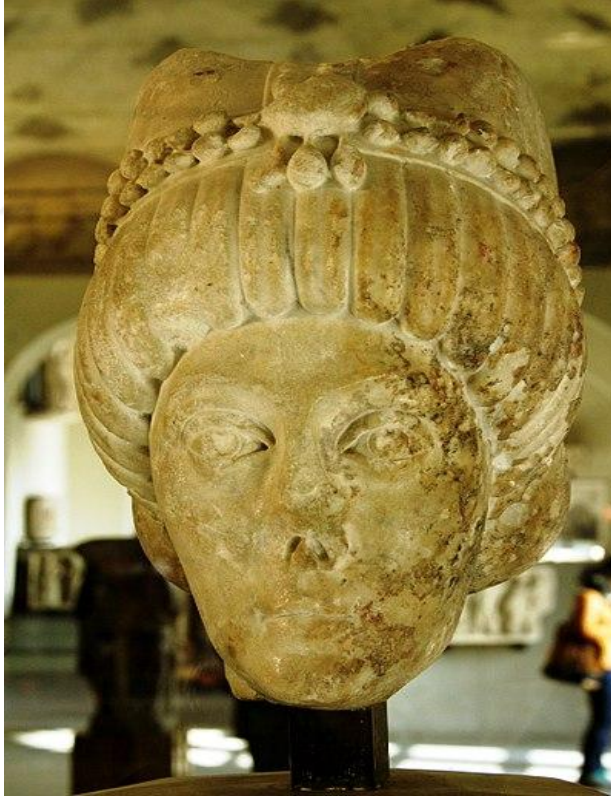

Resim 26. İmparator I. Justinianus'un eşi İmparatoriçe Theodora'nın İtalya Ravenna San Vitale Bazilikasında ki mozaïği⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ [http://www.wikiwand.com/en/Theodora_\(6th_century\)](http://www.wikiwand.com/en/Theodora_(6th_century)), (Görüntüleme tarihi: 28/01/2018)

Resim 27. İmparator I. Justinianus ve eşi İmparatoriçe Theodora'nın İtalya Ravenna San Vitale Bazilikasındaki mozaïği⁴⁵⁷

Resim 28. İtalya Milano Antik Sanat Müzesinde İmparatoriçe Theodora büstü⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ [http://www.wikiwand.com/en/Theodora_\(6th_century\)](http://www.wikiwand.com/en/Theodora_(6th_century)), (Görüntüleme tarihi: 28/01/2018)

⁴⁵⁸ [http://www.wikiwand.com/en/Theodora_\(6th_century\)](http://www.wikiwand.com/en/Theodora_(6th_century)), (Görüntüleme tarihi: 28/01/2018)

Resim 29. XIX. yüzyılın en önemli ressamlarından Colosseum'daki İmparatoriçe (Theodora) yağlı boya tablosu⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ [http://www.wikiwand.com/en/Theodora_\(6th_century\)](http://www.wikiwand.com/en/Theodora_(6th_century)), (Görüntüleme tarihi: 28/01/2018)

Resim 30. İtalya Venedik'te X. Yüzyılda yapılan Bizans İmparatoru IV. Leon'un eşı İmparatoriçe İrene'nin tasviri⁴⁶⁰

⁴⁶⁰[http://www.wikiwand.com/tr/%C4%B0rini_\(Bizans_imparatori%C3%A7esi\)](http://www.wikiwand.com/tr/%C4%B0rini_(Bizans_imparatori%C3%A7esi)), (Görüntüleme Tarihi: 22/01/2018)

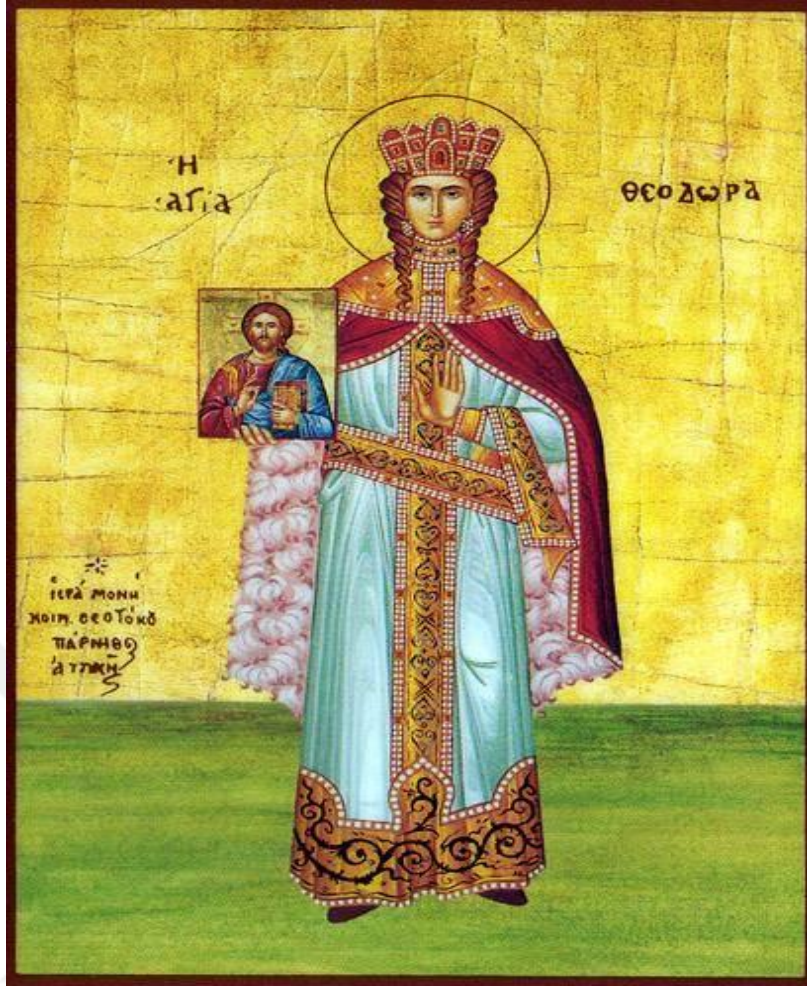
Resim 31. İmparatoriçe İrene’ye Papa III. Leo Şarlman tarafından tek başına kadın hükümdar olarak tanınması ve taç giydirilmesi töreni⁴⁶¹

Resim 32. İmparatoriçe İrene’ye ait sikkeler, üstteki sikkede “basilissa” ünvanı görülmektedir⁴⁶²

⁴⁶¹[http://www.wikiwand.com/tr/%C4%B0rini_\(Bizans_imparatori%C3%A7esi\)](http://www.wikiwand.com/tr/%C4%B0rini_(Bizans_imparatori%C3%A7esi)), (Görüntüleme Tarihi: 22/01/2018)

⁴⁶²http://www.wildwinds.com/coins/byz/constantine_VI-irene/t.html, (Görüntüleme tarihi: 22/01/2018)

Resim 33. Theofilos'un eşi İmparatoriçe Theodora aynı zamanda Doğu Ortodoks Kilisesi tarafından “Azize” ilan edilmiştir⁴⁶³

⁴⁶³http://www.oodegr.com/tourkika/synaksaristis/ayia_theodora_paphlagonias.htm, (Görüntüleme Tarihi: 23/01/2018)

Resim 34. İmparatoriçe Theodora'nın naipliği sırasında bastırılan sikke, sikkenin ön yüzünde kendi tasviri bulunurken arka yüzünde çocukları Thekla ve III. Mihail'in tasvirleri bulunmaktadır⁴⁶⁴

Resim 35. Madrid Skilitzes el yazması kronikte bulunan İmparatoriçe Theodora ve kızları⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ <http://www.wegm.com/coins/theophilus.htm>, (Görüntüleme Tarihi: 23/01/2018)

⁴⁶⁵ Bu minyatürde büyükanneleri Teoktisti tarafından ikonlara hürmet göstermeleri öğretiliyor. Detaylı bilgi için bakınız; http://www.oodegr.com/tourkika/synaksaristis/ayia_theodora_paphlagonias.htm, (Görüntüleme Tarihi: 23/01/2018)

Resim 36. II. Basileos döneminde hazırlanan din kitabında resmedilen İmparatoriçe Theodora⁴⁶⁶

Resim 37. British Museum’da sergilenen XIV-XV. yüzyıla ait bir ikon, bu ikonda 843 tarihinde gerçekleşen Ortodoks bayramında İmparatoriçe Theodora ve oğlu III. Mihail ile din adamlarının tasviri⁴⁶⁷

⁴⁶⁶ [http://www.wikiwand.com/tr/Theodora_\(Theofilos%27un_e%C5%9Fi\)](http://www.wikiwand.com/tr/Theodora_(Theofilos%27un_e%C5%9Fi)), (Görüntüleme Tarihi: 23/01/2018)

⁴⁶⁷ <https://www.pravoslavie.bg>, (Görüntüleme Tarihi: 23/01/2018)

Resim 38. Ayasofya’da İmparator IX. Konstantinos ve eşi İmparatoriçe Zoe ile Mesih Mozaîği⁴⁶⁸

⁴⁶⁸ <http://buffaloah.com/a/virtual/turk/istan/hag/mos.html>, (Görüntüleme Tarihi: 23/01/2018)

Resim 39. Bizans İmparatorluğunu birlikte yöneten iki kardeş imparatoriçe; Theodora ve Zoe Porphyrogenita'yı gösteren altın sikke⁴⁶⁹

⁴⁶⁹ <http://www.wildwinds.com/coins/byz/zoe-theodora/sb1827.jpg>, (Görüntüleme Tarihi 23/01/2018)

Resim 40. Macaristan Budapeşte Milli Müzesinde sergilenen İmparator XIII. Konstantinos'un kızı İmparatoriçe Theodora tabağı⁴⁷⁰

⁴⁷⁰ <http://lcivelekoglu.blogspot.com.tr/2013/11/985-yil-once-bugun-zoe.html>, (Görüntüleme Tarihi:

Resim 41. Bizans İmparatoru I. Manuil'in eşi İmparatoriçe Antakyalı Maria⁴⁷¹

23/01/2018)

⁴⁷¹ <https://royalfavourites.blogspot.com.tr/2016/10/byzantine-imperial-lovers-mistresses.html>, (Görüntüleme Tarihi 23/01/2018)

Resim 42. Bizans İmparatoru I. Aleksios'un kızı Bizans tarihinin en önemli entelektüel kadınlarından İmparatoriçe Anna Komnena⁴⁷²

Resim 43. İstanbul Kadın Müzesinde sergilenen Anna Komnena tasviri⁴⁷³

⁴⁷² <https://www.laphamsquarterly.org/contributors/comnena>, (Görüntüleme Tarihi 23/01/2018)

⁴⁷³ <http://www.istanbulkadinmuzesi.org/anna-comnena/?tur=Alfabetik>, (Görüntüleme Tarihi: 23/01/2018)

Resim 44. Bizans Prensesi, Bulgar Çarı II. İvan Asen'in eşi İrene Komnene Doukaina⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ https://en.0wikipedia.org/wiki/Irene_Komnene_Doukaina, (Görüntüleme Tarihi: 23/01/2018)

Resim 45. Bizans İmparatoru III. Andronikos'un eşi İmparatoriçe Savoyalı Anna⁴⁷⁵

⁴⁷⁵ http://www.wiki-zero.com/wiki/tr/Savoyalı_Anna, (Görüntüleme Tarihi: 23/01/2018)

Resim 46. Bizans İmparatorluğunda kadınlar tarafından kullanılan farklı dönemlere ait küpeler⁴⁷⁶

⁴⁷⁶ <https://pirlantasarrafi.wordpress.com/category/bizans-kupe/>, (Görüntüleme Tarihi 01/02/2018)

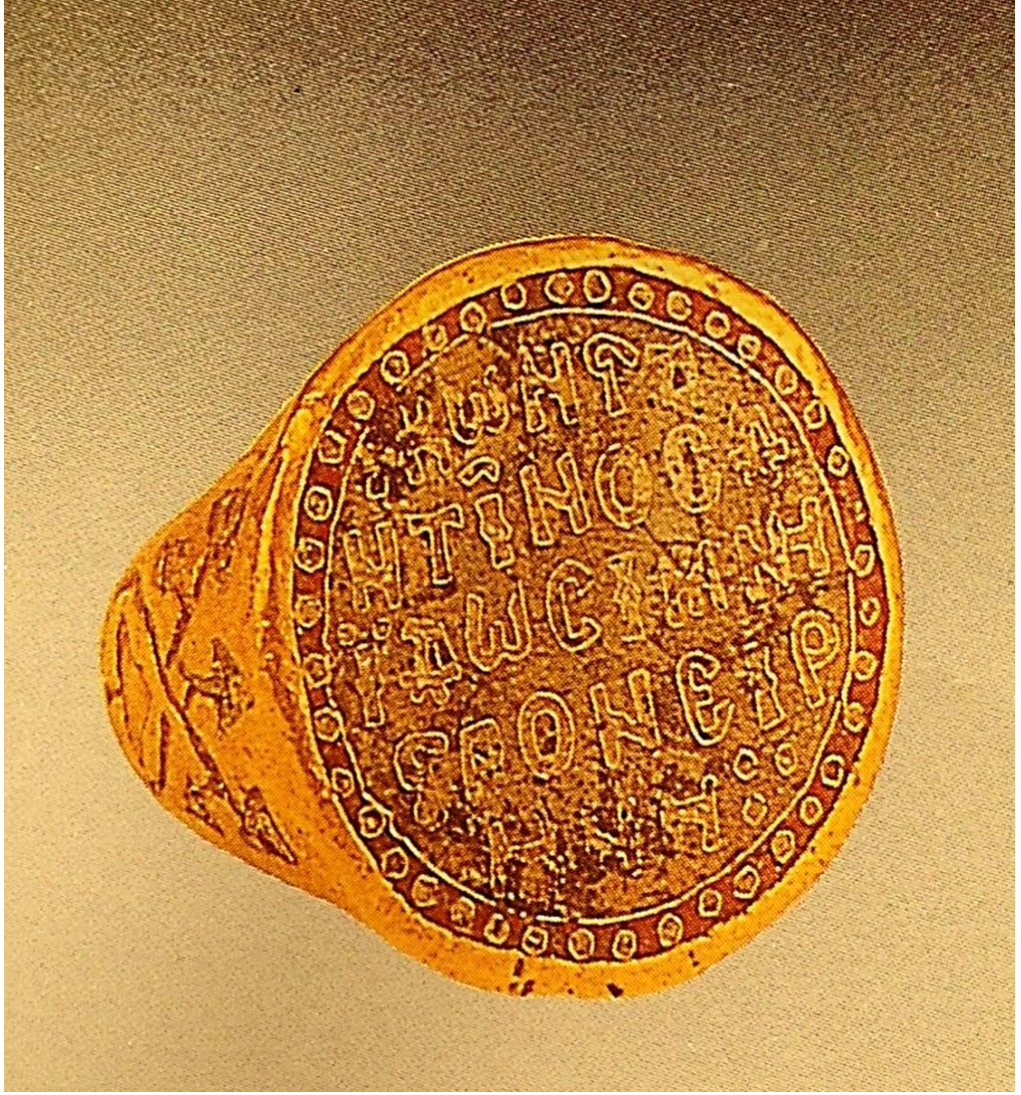
Resim 47. Yunanistan Selanik Bizans Kültürü Müzesinde sergilenen IX-X. Yüzyıla ait cam ve altın kaplamalı bilezik⁴⁷⁷

⁴⁷⁷ <http://blog.kavrakoglu.com/tag/bizansta-mucevher/>, (Görüntüleme Tarihi: 01/02/2018)

Resim 48. British Museum’da sergilenen IV. Yüzyıla ait altın, ametist, garnetten yapılan vücut kemeri⁴⁷⁸

⁴⁷⁸ <http://blog.kavrakoglu.com/tag/bizansta-mucevher/>, (Görüntüleme Tarihi: 01/02/2018)

Resim 49. İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenen XII-XIII. Yüzyıla ait altın yüzük, bu altın yüzük İstanbul Arkeoloji Müzesi yeni binasının yapımı sırasında bulunmuştur. Üzerindeki yazıda; “Konstantin İrene’ye yüzükle evlenme teklif etti” yazmaktadır. Yüzüğün yan kısmındaki süslemelerin önceleri mineli olduğu düşünülmektedir.⁴⁷⁹

⁴⁷⁹ <http://blog.kavrakoglu.com/tag/bizansa-mucevher/>, (Görüntüleme Tarihi: 01/02/2018)

Resim 50. Bizans Sarayında kadın modası⁴⁸⁰

⁴⁸⁰ Sıdıka Bilgen, *a.g.e*, s. 24.

Resim 51. Dördüncü Yüzyıl Bizans Toplumunda Erkek Ve Kadın Modası⁴⁸¹

⁴⁸¹ <http://www.martelnyc.com/byzantine-empire/introduction.html>, (Görüntüleme Tarihi: 24/04/2018)

Resim 52. Beşinci Yüzyıl Bizans Toplumunda Kadın Ve Erkek Modası⁴⁸²

⁴⁸² <http://www.martelnyc.com/byzantine-empire/introduction.html>, (Görüntüleme Tarihi: 24/04/2018)

Resim 53. Beşinci Yüzyıl Bizans'ında Kadın Ve Erkek Din Kadınlarının Giyim Tarzları⁴⁸³

⁴⁸³ <http://www.martelnyc.com/byzantine-empire/introduction.html>, (Görüntüleme Tarihi: 24/04/2018)

Resim 54. Yedinci Yüzyıl Bizans'ta Gösteri Sanatçısı Kadının Giyim Tarzı⁴⁸⁴

⁴⁸⁴ <http://www.martelnyc.com/byzantine-empire/introduction.html>, (Görüntüleme Tarihi: 24/04/2018)

Resim 55. On İkinci Yüzyıl Bizans Prensi ve Prenseslerinin Giyim Tarzı⁴⁸⁵

Fourteenth-century Royal Costumes

Resim 56. On Dördüncü Yüzyıl Bizans İmparator Ve İmparatoriçesinin Giyim Tarzı⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ <http://www.martelnyc.com/byzantine-empire/introduction.html>, (Görüntüleme Tarihi: 24/04/2018)

⁴⁸⁶ <http://www.martelnyc.com/byzantine-empire/introduction.html>, (Görüntüleme Tarihi: 24/04/2018)

Resim 57. Bizans İmparatorluğu Haritası⁴⁸⁷

⁴⁸⁷ <http://www.celebialper.com/ulkeler/yunanistan/yunanistan-hakkinda-bilgi.html>

SÖZLÜK⁴⁸⁸

Augusta: Roma ve Bizans İmparatorluğunda imparatoriçelere verilen, imparator ile eş değer haklara sahip olunan, en üst dereceli siyasi unvandır. Bu unvan adını Roma imparatoru Augustus'tan almaktadır. Unvan ilk kez olarak onun ölümünden sonra eşi imparatoriçe Livia tarafından kullanılmıştır. Bizans'ta da yaygın olarak kullanılan unvanlardan birisidir. Bizans imparatoriçeleri XIII. yüzyıla kadar düzenli olarak kullanılmış, ayrıca imparator anneleri ve kız kardeşleri de bu unvana layık görülmüştür.

Arena: Roma ve Bizans kentlerinde yarışma ve dövüşme sahası.

Aristokrat: Roma ve Bizans İmparatorluğunda seçkin, soylu sınıfı ifade etmek için kullanılan terim.

Autokrator: Bizans İmparatoru I. Aleksios tarafından yapılan düzenleme ile imparatorların mutlak otoritesini ifade etmek için verilen unvandır.

Aziz: Hristiyanlıkta kendisini dine ve iyilik yapmaya adanmışlar için kullanılan dini terim. Bu terim erkekleri ifade etmek için kullanılırdı, üstün ahlaklı kişiler daha sonradan kilise tarafından aziz ilan edilebilirdi.

Azize: Hristiyanlıkta kendisini dine ve iyilik yapmaya adanmışlar için kullanılan dini terim. Bu terim kadınları ifade etmek için kullanılırdı, kendisini kilise ve manastıra adanarak hayırseverliği, dindarlığı ile ön plana çıkan kadınlar daha sonradan kilise tarafından aziz ilan edilebilirdi.

Basileia: Kraliyet, iktidar, ihtişam.

Basileus: Bizans İmparatorluğunda imparatorlara verilen unvandır. Rumca “*kral*” anlamına gelmektedir.

Basilica: İmparator VI. Leon döneminde uygulamaya konulan hukuk düzenlemesidir.

Bazilika: İçi, ortadaki yüksek ve yanlardaki daha alçak olmak üzere iki sıra sütunla ü. Salon ayrılmış, dikdörtgen biçimindeki büyük kilise.

Bizantium/Byzantion: Tarihi yarımada üzerine kurulan ilk şehir. İstanbul şehrinin Konstantinopolis'ten önceki adını ifade etmektedir. Bu şehir M.Ö. 660 tarihinde Megaralılar tarafından kurulmuştur. Kurulduğu yer bugünkü Topkapı

⁴⁸⁸Bu bölümde Timothy E. Gregory tarafından yazılan *Bizans Tarihi*, Carolyn L. Connor tarafından yazılan *Bizans'ın Kadınları* ve Georg Ostrogorsky tarafından yazılan *Bizans Devleti Tarihi* adlı eserlerden yararlanılmıştır.

Saray'ının bulunduğu bölgede, Boğaz'ın güneybatı girişinde, Haliç ve Marmara Denizi'nin arasında tarihi yarımadanın doğu ucunu kapsamaktadır.

Cesar: İmparatorun ilk kızı ile evlenen kişilere verilen unvandır.

Despoina: Bizans İmparatorluğunda genellikle imparator eşleri, anneleri ve kızları için yazışma ve mektuplarda kullanılan unvandır.

Despotes: Bizans sarayına mensup kişiler arasında, genellikle imparatorun çocuklarına ya da diğer yakın akrabalarına verilen en yüksek makamlardan birisidir. Bu unvan daha ziyade imparatorların küçük erkek çocuklarına ve damatlarına verilmektedir.

Divetesion: İmparatoriçeler ve soylu kadınlar tarafından günlük hayatta giyilen süslemeli, uzun tuniklerdir.

Diyadem: Antik Yunan Medeniyetinde, Roma ve Bizans İmparatorluklarında kralların başlarına koydukları, kıymetli taş ve mücevherattan oluşan taç.

Diyakoz: Kilise ve manastırlarda görev yapan kadınların çıkabileceği en üst makam. Bir unvan.

Drahoma: Bizans İmparatorluğunda kadınlara düğün öncesinde yapılan anlaşma gereği, kadınlara verilen mal veya paradır.

Ekselans: Bizans imparatoru, imparatoriçesi ve hanedan üyelerinin soyluluğunu vurgulamak için söylenen hitap kelimesidir.

Epanogogia: İmparator I. Basileos döneminde yapılan kanun düzenlemesidir.

Eulogia: Anı, kutsama, tılsım özellikleri olduğu sanılan nesne.

Eusebia: Dindarlık, sofuluk.

Fresk: Bizans İmparatorluğunda oldukça yaygın olan özel boyalarla yeni sıvanmış ıslak bir duvar ya da zemin üzerine yapılan resim.

General: Bizans ordularının en üst rütbeli subaylarına, ordu komutanlarına verilen rütbedir.

Gambros: Bizans İmparatorluğunda hanedan ile yapılan evlilikler yoluyla kurulan uzak akrabalara (damat, kayınbirader vs.) verilen unvandır.

Hagiografi: Dini açıdan yüksek mertebeli olduğu kabul edilen kişilerin, kilise büyüklerinin ve kedini dinlerine adayanların anlatıldığı eserlere verilen isimdir. Bu eserleri yazanlara da “*hagiograf*” denilmektedir.

Havari: Sözlükteki anlamı düşünce ve inançları yayan kimse anlamına gelmekle birlikte Hristiyanlık ile bütünleşmiş bir kavramdır. Bu kavram, Hz. İsa'nın öğüt ve

inançlarını yaymak için görevlendirdiği on iki yardımcısından her birisini ifade etmek için kullanılan bir dini terim olma özelliğini taşımaktadır

Hipodrom: Antik Yunan, Roma ve Bizans Medeniyetlerinde resmî tören, kutlama, festivallerinin kutlandığı, at ve araba geçişlerinin yapıldığı yerdir.

Hyperyom: M. 1092 tarihinde tedavüle sokulan 20,5 karattan oluşan altın sikke.

İkona: Ortodoks Hristiyanlara özgü Hazreti İsa, Meryem ya da havarilerin genellikle ahşap veya farklı malzemelerin zemini üzerine yapılan kutsal kabul edilen resim, mozaik ve küçük heykellere verilen isimdir.

İkonaklazim: Özellikle Bizans İmparatorluğunun orta döneminde en önemli sorunlardan ve tartışmalardan birisi haline gelen Hz. İsa, Hz. Meryem ve havarilerin heykel, mozaik, resimlerine tapınmayı yasaklayan ve ikonaları ortadan kaldıran öğretidir.

Kaisarissa: Bizans imparatorlarının kız evlatları için kullanılan unvandır.

Kanon: Eşit aralıklarla ilerleyen ancak birlikte değil art arda duyulan iki veya daha çok sesin birbirini taklit ve takip etmesiyle oluşan bütün.

Konsil: Dinin inanç yapısı, öğretisi ve kilise düzeni ile ilgili dinsel sorunları çözümlemek amacıyla toplanana piskopos ve din bilginlerinden oluşan kurul.

Konstantinopolis: I. Konstantin tarafından kurulan daha sonra Bizans İmparatorluğunun başkenti olan şehrin (İstanbul) adıdır.

Korist: Koro eşliğinde şarkı söyleyen sanatçı.

Logothetis: Bizans sarayındaki en yüksek rütbeli maliye memuru.

Loros: İmparator ve imparatoriçe tarafından giyilen mücevherlerle süslü şal.

Madalyon: Resim veya mozaik dekorasyonda yuvarlak çerçeve.

Majeste: Bizans imparatoru, imparatoriçe ve hanedan üyelerinin soyluluğunu vurgulamak için söylenen hitap kelimesidir.

Manastır: Bizans'ta kiliseler kadar yaygın olan, keskin ve net kurallara bağlı mabetlerdir. Manastırlarda rahip veya rahibeler dünya ile ilgilerini keserek kendilerini dinlerine adanmışlardır.

Maniakion: Bizans'ta özellikle hanedan kadınları ve soylu kadınlar tarafından kullanılan geniş, geometrik desenli, mücevher ve değerli taşlarla süslenmiş, boyunluk veya kolye.

Maphorion: Meryem tarafından kullanılan başörtüsü.

Martyr: Hristiyanlıkta kendisini dinine adayan ve dini uğrunda ölenlere verilen isimdir. Gömüldükleri yerlere de “*martiryum*” denilmektedir.

Mesazon: Bizans devlet teşkilatlanması içerisinde imparator tarafından atanan, günümüz başbakanına denk olan üst düzey devlet adamları için kullanılan unvandır.

Monofizitizm: Hristiyanlıktaki ilk önemli ayrılıklardan birisidir. Ortodoks kökenlere sahip olan Doğu Kiliseleri ile Ortodoks ve Roma Katolik Kiliseleri arasında günümüze kadar uzanan ayrılığı ifade etmektedir. Bu görüş ayrılığının temelinde Hz. İsa’nın tanrı ve insani vasıfları ile ilgili tartışmalar yatmaktadır. Monofizitlere göre Hz. İsa’nın varlığında tanrılık ve insanlık tek bir özde birleşmiştir. Monofizitizm zamanla mezhep haline gelmiştir.

Nomisma: Altın Bizans sikkesidir. I. Konstantin döneminden imparatorluğun yıkıldığı 1/72’si saf altından oluşmaktaydı. Bizans İmparatorluğunda altın sikkeye verilen diğer isimler “*solidus*” ve “*hyperpyon*” dur.

Novella: İmparator VI. Leon döneminde güncel sorunlara çözüm üretmek amacıyla hayata geçirilen yasal düzenlemelerdir.

Ortodoksluk: Kilisenin yedi ekümenlik konseyinde belirlenen ilkelere uyan, Bizans İmparatorluğu’nun resmi mezhebi konumunda olan Hristiyanlık mezhebi.

Panhipersebastos: Bizans imparatorunun ikinci kızının kocasına verilen unvandır.

Patrik: Hristiyan Ortodoksların en üst dereceli dini temsilcisini ifade eden unvandır.

Polis: Antik Yunan’da ve Bizans’ta şehir merkezlerine verilen isimdir.

Porfir: Mısır’da çıkarılan kırmızımsı-mor renkte bir taş, bu taş Bizans imparator ve imparatoriçelerinin mezarlarında özel olarak kullanılmaktadır.

Prosebastos: Bizans imparatorunun erkek kardeşinin en büyük oğluna verilen unvandır.

Protosebastohiptatos: Bizans imparatorunun üçüncü kızının kocasına verilen unvandır.

Rahip: Hristiyanlıkta mabetlerde görev yapan ve kendisini dinine adayan erkek din görevlilerini ifade eden terimdir.

Rahibe: Hristiyanlıkta mabetlerde görev yapan ve kendisini dinine adayan kadın din görevlilerini ifade eden terimdir.

Rölik: Hristiyanlıkta Hz. İsa ya da kendilerini dinlerine adayan kutsal kişilerin; havari, aziz, azizelere ait kutsal eşya ve parçalara rölik denilmektedir.

Rölyef: Yüzey üzerine yapılan yükseltme ya da çökertmelere, rölyef (kabartma) denilmektedir.

Ruhban: Hristiyanlıkta kendisini dine adayan, dini sınıfın tamamını temsilen kullanılan terimdir.

Sebastes: Bizans imparatorunun kardeşinin kızın kocasına ya da imparatorun amca, hala kızlarının kocalarına verilen unvandır.

Sebastohiptatos: İmparatorun dördüncü kızının kocasına verilen unvandır.

Sebastokrator: Bizans imparatorunun oğullarına, amcalarına, büyük amcalarına verilen unvandır. Statü itibarıyla imparatorun sonradan en yüksek konumda olanlara verilen unvanlardan birisidir. İmparatorun sonradan ikinci adam ve başkomutandır.

Senato: Roma ve Bizans İmparatorluğunda yönetimde etkili olan danışma ve istişare kurulusudur. Bizans İmparatorluğunda senato ilk kez I. Konstantin tarafından kurulmuş olup imparatorluğun yıkıldığı tarihe kadar varlığını korumuştur.

Senatörler: Roma ve Bizans İmparatorluğunda toprak sahibi, zengin aristokrat ailelere mensup, imparatorluğa hizmet etmekle görevli aristokratlardır.

Solidus: Bizans İmparatorluğunda altın madeninden üretilen değerli sikke diğer adı “*nomisma*” dır.

Stemma: İmparatoriçeler tarafından takılan mücevherlerle bezeli taç.

Symbasileus: Bizans İmparatorluğunda tahtın varisi olan en büyük erkek çocuk için kullanılan unvandır.

Taht naibi: Bizans İmparatorluğunda imparatora eş değer sayılan, genellikle hanedan üyeleri arasından seçilen, imparator tarafından atanan ve imparatora her türlü konuda yardımcı olan kişilere verilen makamdır.

Tekfur: Bizans’ın son döneminde yaygınlık kazanan Anadolu ve Rumeli’deki yöresel bey ve idarecilere verilen unvandır.

Thema: Bizans İmparatorluğunda küçük eyaletlerdeki ordu birlikleridir.

Tunik: Bizans’ta kullanımı kadın ve erkekler arasında yaygın olan uzun gömlek şeklinde bir tür elbise.

Typikon: Yunanca’da “takip etme”, “sıraya uyma” gibi anlamlara gelmekte olan typikon, Ortodoksluk’ta çeşitli kutsal gün ve ayinlerin yazıldığı bir tür andaçtır. Typikonlar aynı zamanda manastırda günlük hayatı, görevleri, kuralları ve cezalar

düzenleyen, manastırda rahip ve rahibelerin faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Typkikonlar da manastırlarda ki etkinlikler hakkında da bilgi verilmekte, ayinlerin ve duaların nasıl yapılacağı, nasıl yönetileceğe de ele alınmaktadır. Manastır ve kilisenin kuruluşu, banisi ya da banilerinin hayaları hakkında bilgiler içermektedir.

Tzangia: İmparatoriçeler tarafından giyilen değerli taşlarla süslü, Bizans’a özgü terliklerdir.

Vasileus: Bizans İmparatorluğunda imparatorlara verilen unvanlardan birisidir.

Vita: Aziz ve azielerin hayatlarının anlatıldığı hagiografik ve biyografik türde yazılan eserler.

Zoste patrika: Bizans İmparatorluğunda soylu kadınlara verilen unvanlardan birisidir. Kelime anlamı “kuşak soylu” kadındır.

ÖZ GEÇMİŞ

05/12/1984 tarihinde Elâzığ'ın Maden ilçesinde doğdu. İlköğretim sürecinde çeşitli okullarda eğitim gördükten sonra Elâzığ Mustafa Kemal İlköğretim Okulundan mezun oldu. Ortaöğretimini Elâzığ Lisesinde tamamladı. Yükseköğretim hayatı 2009 yılında Fırat Üniversitesi İnsani Ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümünü kazanmasıyla başladı. 2013 yılında bu bölümden onur derecesi alarak mezun oldu. 2014 yılında Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesinde pedolojik formasyon sertifika programını başarıyla tamamladı. Evli ve iki çocuk annesidir.

